

*Multi és Jövő Szeniföldi társas-
utazása márc. 20-tól ápr. 10-ig*

A tartalomról:

Peterdi Andor: Huszonöt esztendő! — E. L. Sukenik: Zsidó freskók a 3-ik századból. — Pap Károly: A Schrei. — Prof. Klein S. (Jeruzsálem): Emlékezés R. Stein Meirről. — Hill Gilland (Páris): Egy zeneszerző-család jubileuma. — Rubinyi Mózes: Kiss József emlékezete. — Kiss Arnold: Káin és Ábel. — Sass Irén: A gyermek gimnáziumba akar járni. — Dr. Munkácsi Ernő: A velencei és ferrarai zsidók. — Komlós Aladár: Vita a szalonban (vers). — Benjamin Béla: Jakob Wassermann. — Klein Ignác: A tel-avivi mintavásár. — Dr. Patai Ervin György (Jeruzsálem): Látogatás egy előkelő arab házban. — A Pro Palesztina előadásai. — Két és fél-millió pengő egy bibliakéziratért. — Új könyvek. — Toll-hegyről. — Zsidó humor. — Krónika és szemle. — Negyven illusztráció és két műmelléklet.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT

SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 34

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó elején

Telefonszám:
199-55

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár,
Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Sternberg

Hang-
erősítő
berendezések
kiállításokra,
vendéglőkbe,
sportpályákra stb.

királyi udvari

hangszergyár
VII. ker., Rákóczi út 60
(Saját palota)

Az ország legnagyobb
hangszeripari vállalata,
Európa legszebb rádióterme.

GRAMOFÓN

Electro Hungaria P 65.-
Eredeti angol
hordozható, melyben
10 lemez vihető P 80.-

Nagy, 25 cm-es, duplaoldalas

lemez 68 fillér

STANDARD, TELEFONGYAR, ORION, PHILIPS,
AMERIKAI R. C. A. VICTOR hivatalos árusítása

RÁDIÓ

 külföldvevő
3-lámpás (2+1) P 72.-

Ami a szülőket legjobban érdekli

Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

Olesón és jól vásárolhatunk

KLEIN ANTAL

UJ ÁRUHÁZÁBAN

KIRÁLY UCCA 49.

Csányi u. sarok. Szemben a Nagymező uccával

EZÜST

DISZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII., KAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: J. 435-28

F Ü R T H

lakástakarító- és féregirtó vállalat

Budapest, V., Csáky ucca 7 II. emelet

Telefon 24-4-55

Lelkiismeretes munka * Prima referenciák

Mózes felolvassa a Tórát

Lent a fátyol (Masze), mely eltakarta Mózes fénylő arcát.

(A Mezopotámiában Dura-Europosban kiásott 3-ik századbeli zsinagóga bibliai freskóiból)

Ausgegrabene biblische Fresken der Synagoge von Dura Europos, Mesopotamien, 3. Jhdt

A Mult és Jövő 1934 februári műmelléklete

*A filiszteusok visszaviszik a Frigyládát. Jobbról Dágon temploma és a ledőlt bálványok
Die Philister tragen die Bundeslade zurück. Rechts der Dagon Tempel mit den zerstörten Götzen*

*A Frigyszekrény baloldalán Mózes vizet fakaszt a sziklából. A víz elágazik mind a tizenkét törzshöz,
a midrási legendának megfelelően*

Moses schlägt Wasser aus dem Fels, das Wasser verbreitet sich in die Zelte der Stämme. (Fresko 3. Jhrt.)

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXIV. ÉVFOLYAM, 1934 FEBRUÁR

PETERDI ANDOR: HUSZONÖT ESZTENDŐ!

„... az idő, hogy eljár:

Cserebogár, sárga cserebogár...”

Petőfi Sándor örökzengésű verse csendül föl bennem, amikor a Mult és Jövő negyedszázados évfordulója ujjaim közé kényszeríti a tollat, hogy emlékezést írjak ennek a folyóiratnak nehéz, úttörő és küzdelmes korszakáról. Nem bírom hidegen, fegyelmezetten és — ahogy mondani szokták — frakkos előkelőséggel leírni e sorokat. Hiszen az én lepergett huszonöt esztendőm is bele van préselve ezekbe az ólomévfolymokba, Patai József termő életének egy negyedszázada is lezárul e korhatárnál. S méltán mondhatjuk, hogy egy nemzedék kultúrhistóriáját, költészetét, tudományát és művészi nagyratörését tükrözi a jövőndő nemzedékek elé ez az ujság. Nem lehet megindulás nélkül visszatekinteni erre a munkára s főleg nem lehet a zászló tartó hősi és szívós kitartását meghatottság nélkül köszönteni.

Ezt a keményvágású zászló tartót: dr. Patai Józsefet is köszöntöm e negyedszázad küszöbén s üdvözlöm azt a sereget, amely őt híven követte eddigi harcok útján. Ennek a seregnek nincs végső stációja s talán sohasem is jut el a célhoz. Ez a sereg a művelődés és a Szép kultuszának a szolgálatában áll, örök újrakezdéssel, amíg a gondviselés csak engedi. A zászló tartó azzal a hittel jár elől, hogy küldetését hajt végre s ez a hit acélozza a csapatát is. Ki ad feleletet arra, hogy a madár miért énekel? Éppen úgy nincs felelet arra, hogy mi miért vagyunk a zsidó kultúra alázatos szolgálói? Nem kapunk érte semmit a földi jókból: sem rangot, sem gazdagságot. Nem halászunk aranyakat a vizekből, sem csillagokat az égből. Mégis eljegyeztük magunkat a tudósok, költők, művészek nagyon is mostoha földi sorsával. Hármassal örökséggel bocsátja ezeket világgá a gondviselés: élesen látó a szemük, gondolkodó az agyuk és lángoló a szívük. Ezzel az örökséggel sáfárkodunk e földön.

A Mult és Jövő a medre ennek a kincses forrásnak, ami e hármassal örökségből felszínre buzog s ami szépet, jót, nemeset a világ bármely táján a zsidó géniusz teremt, az mind belesodródik a Mult és Jövő medrébe s úgy hömpölyög szerte a világba, hogy mindenki élvezhesse a zsidó teremtő szellem eredményeit.

Ha az erre szentelt erő, energia, vasakarát nem elvont eszmények szolgálatába kapcsolódott volna, ha ennyi szenvedéllyel és szívóssággal szolgált volna pártokat, urakat s hatalmas gazdasági tényezőket, úgy bizonyára másképp ünnepelhetett volna a Mult és Jövő. De a kultúra szolgálatába szegődve a mi híveink is a rajongók táborából rekrutálódtak. Ezért nem büszkélkedhetünk e negyedszázad küszöbén semmi egyébbel, mint azzal az egyszerű és puritán fogadalommal, hogy azok maradtunk, akik voltunk: alázatos szolgálói a zsidó kultúrának és emberi fejlődésnek.

És valamint a gyémántcsiszolók a vak szénközetből szikrázófényű ékkövet csiholnak, úgy mi is csiszoljuk és megragyogtatjuk a lélek, a szellem s a szív nemes hajtásait.

Tavaszt, virágzást és termékenységet szítunk az élet rideg és hétköznapi televényén.

Ez a hivatásunk, hitvallásunk, eszményünk.

Költészet, tudomány, művészet mostoha portéka s aki ezzel sáfárkodik, küzdelmet és lemondást vállal. A Mult és Jövőnek se volt soha konjunktúrája, de van eszményi aranykorszaka, amikor az elismerések garmadája hull feléje, amiért híven szolgálja a Jót és a Szépet. Ez a mi gazdagságunk, a büszkeségünk. Az egyetlen, amivel kérkedni tudunk. Ez a mi dicsőségünk e negyedszázad határmegyén. Odaadtuk az ifjúságunkat, hitünket, izzó lelkesedésünket és most deres fővel is, kissé meghajolva már, de érettebb fejjel is tovább szolgáljuk Izrael renaissanceának ügyét.

S végül remegve írom le azt az óhajást: add Uram, hogy az elkövetkező huszonöt esztendő során is tovább dolgozhassunk a kultúra göröngyös földjén, nemes zászló tartónkat, Patai Józsefet követve...

E. L. SUKENIK: ZSIDÓ FRESKOK A 3-IK SZAZADBOL

A Yale-egyetem és a francia Akadémia ásatásai folyamán *Dura-Europosban, az Eufrátes partján* egy régi, a harmadik században épített zsinagóga romjai kerültek napvilágra. Ez a lelet különös beccsel bír a *templom falait díszítő freskók folytán, melyek csodálatos épségben maradtak meg*. Ezek a festmények új lapot nyitnak meg a zsidó művészet történetében, a szentély pusztulását követő első századokban. Már a Héber Egyetem ásatásai folyamán felfedezett mozaikpadlók *Béth-Alfában, Chamat-Gadérben, Naharanban* stb., fejlett zsidó művészet létezése mellett bizonyítottak az ötödik században, a *dura-europosi váratlan, szerencsés lelet pedig arról tanuskodik, hogy a zsidó művészet már a harmadik század közepén meglepően magas fokot ért el*. De nemcsak a zsidó művészet kérdéseivel kapcsolatban nagyjelentőségű ez a felfedezés, hanem megoldását adhatja az *ó-keresztény művészet eredete problémájának*. A *dura-europosi felfedezés azt mutatja, hogy az ó-keresztény művészet, mely gyakran ábrázol bibliai alakokat és jeleneteket, csak úgy zsidó hatás alatt keletkezett, mint ahogy az ó-keresztény liturgia is zsidó hatás alatt fejlődött ki*.

Dura-Europos városát gyakran említi az ókori irodalom, de helye ismeretlen volt a legújabb időkig. A Dura-Europos név össze van téve az asszír „dura” szóból, mely „megerősített helyet” jelent és az „Europos” szóból, mely egy makedóniai város neve. A vá-

*Józsua megállítja a napot (Józsua 10, 12)
„Sonne in Gibeon, bleibe stehen und Mond im Tal-Ajalon“*

rost a negyedik században (ante) alapította makedóniai Nikanor, I. Seleukos (312—280) hadvezére. Valószínű, hogy ezen a helyen, mely, mint az Eufrátes egyik gázlójának védője, fontos sztratégiai pont volt,

*Isten keze megmenti a jámborokat
Gottes Hand erhebt die Gerechten*

régebben asszír erőd állott, melynek „Dura” volt a neve. A makedóniai hadvezér pedig hozzátette az Europos szót, Seleukos király szülővárosának nevét. A város alaprajza olyan, mint a hellén városoké általában. A város területe négyzetekre van osztva, melyeket egyenes utcák osztanak ketté. A város egyik része középületek és a kormány épületei számára lett elkülönítve. Az egész várost fal vette körül, benne több kapu. A harmadik század második felében a várost a perzsák elpusztították. Az ostrom idejében a város lakói, hogy a falat megerősítsék, töltést öntöttek föl a fal belső oldalán. E célból kényszerültek a falhoz közeleső épületeket lerombolni, illetőleg betemetni. Az új töltés ugyan nem mentette meg a várost a pusztulástól, de *a zsidó hitközség temploma így, csodálatos módon, megmaradt nagyszerű freskóival mind a mai napig*.

A templom alaprajza nagyon egyszerű. Az utca keleti oldalán nagy udvar volt, melynek egy része be volt takarva, amint azt a közepén álló oszlopok bizonyítják. Az udvarból ajtó vezet a templom keleti falán keresztül a zsinagógába, melynek hossza kb. 13 méter, szélessége 8 méter. Az asszonyok számára külön ajtó vezetett a galériába, amint ez a legtöbb régi palesztinai zsinagógában is található. A templom nyugat felé néz, mint az összes templomok, melyek Jeruzsálemtől keletre fekszenek. A falak hosszában dupla padosorokon ültek az imádkozók.

A nyugati fal közepén kerek fülkében volt a frigyszekrény, melyhez néhány lépcső vezetett föl (39. old.) A fülke fölött középen kis épület képe látható, oldalán oszloppár és fölötte kagyló. Teljesen hasonló módon ábrázolják a frigyszekrényt a régi palesztinai zsinagógák, a római zsidó katakombák stb. festményei. A frigyszekrény bal oldalán hétágú me-

A gonoszok pusztulása — Gottes Hand stürzt die Bösen

nóra, lulav és eszrog látható. Jobb oldalán érdekes kompozíció *Izsák feláldozását* mutatja. A beth-alfai mozaik óta ez az első alkalom, hogy a zsidó művészetben ezzel a motívummal találkozunk.

A frigyszekrény bal oldalán *életnagyságú figurák* láthatók. Az egyik tógaszerű köpenybe burkolt alak mezítláb áll, mellette a földön levetett cipői. Bal keze köpenye redőit tartja, jobbjá pedig a kép szélén lévő fa felé van kinyújtva. A férfiú *Mózes, aki az égő csipkebokorhoz közeledve, Isten hangját hallja: „... vedd le saruidat...“* A kép felső szélén itt is Isten kezének egy töredéke látható. Az egész kép tele mozgással, Mózes alakja mély megdöbbenést fejez ki. Az alatta lévő kép (mú melléklet) *Mózes* mutatja, *amint a Sinaj hegyről lejöve, felolvassa Isten szavait a népnek*. Mellette állványon vörös szövet, az álarc, melyet felöltött, mikor megtudta, hogy „*Orcáinak bőre sugárzik*“. Mózes arcán nem látható többé az a döbbenet, mint az előző képen, sugárzó arca telve nyugalommal és elhivatottságában való hittel. A baloldali felső kép felső része homályos. Az egészből csak egy redős ruha és két meztelen láb látható. Mellettük újra a pár cipő. Ez a részlet ad támpontot a kép identifikációjára. A „*vedd le saruidat*“ parancsa kétszer található a Szentírásban. Először Mózesnél (Ex. 3., 5.) és másodszer *Józsuanál* (Jos. 5., 15.). Az első jelenetet megtaláltuk a frigyszekrény bal oldalán lévő felső képben, minden valószínűség szerint tehát itt *Józsua*t ábrázolja a művész, amint „*Isten seregé-*

nek fejedelme“ megnyilatkozik előtte. Alatta újra *Józsua* (36. old.) kezeit imára kulcsolva, feje fölött baloldalt a hold, jobboldalt a Nap, közöttük csillagok. Ez a kép *Józsua csodáját ábrázolja, amint megállítja a Napot az amóriták elleni háborúban* (Jos. 10., 12.).

A csipkebokor előtt álló *Mózes* képétől balra egy nagy, három részre osztott festmény, *az egyiptomi kivonulás* eseményeit mutatja. A csapat előtt *Mózes*, vállától kimagaslik a tömegből, magasra emelt jobbában botot tart. Lábai között arameus fölrirat: „*Midön Mózes kijött Egyiptomból*“ (37. old.). Ezután a tengerben elmerülő egyiptomiak képe következik. A hullámok szinte vinni látszanak az egyiptomiakat, akiket a tenger falánk halai megtámadnak. A kép szélén a zsidók láthatók, amint zászlók alatt, törzseik szerint vonulnak tova. A tizenkét törzset tizenkét tábla szimbolizálja. A tengerbe fulladó egyiptomiak és a szárazon vonuló zsidók között két férfi áll, az egyik, a magasabb, jobbával botot nyújt lefelé, ez *Mózes*, mellette valószínűleg tanítványa, *Józsua*. A magasban itt is megjelenik Isten keze.

Az egyiptomi kivonulás képe alatt a zsidó történelem egy későbbi korszakából vett jelenet látható (melléklet). *A filiszteusok visszahozzák a zsidóktól elrabolt frigyszekrényt* (1. Sám. 4—6.). Az öt férfiú, aki a tehenektől vont szekeret kíséri, az öt filiszteus fejedeleme. A kép jobb oldalán a frigyszekrény visszaadásának okát mutatja be a művész: *Dágon temploma és előtte szobrai és edényei széttörve a földön*, Isten

Mózes. Lábai között felírás: משה בד נפק מן מצרים
Midön Mózes kijött Egyiptomból — Moses Auszug aus Aegypten

Salamon ítélete. A Dura-Europosi kiásott zsinagóga freskóiból (3. század) — Salomos Urteil

büntetése, amiért ládáját a hálványtemplomba állították.

A következő kép hellenisztikus stílusú épületet, valószínűleg a jeruzsálemi Szentélyt ábrázolja.

Ezen képsorozat alatt *Salamon ítéletét* látjuk

A felső mennyezet felirata: „Σαμουηλ ειδεου αρσφυτερος των Ιουδων εκτισαν“ *Sámuel, Eideos fia, a zsidók örege, (vezetője) építette* — Die Gründungstafel der Synagoge von Dura-Europosi 3. Jhrt (Samuel, Sohn Eideos, der Alte der Juden erbaute sie)

(38. old.). Agádikus motívációja folytán igen érdekes kép: *Mózes vizet fakaszt a sziklából.* (Mellékl.) Mózes centrális alakja köré csoportosulnak a tizenkét törzset szimbolizáló sátrak és alakok. Fönt középen a frigsátor épülete. Mózes jobbával ráüt az előtte lévő üreges kőre, amelyből *folyamok indulnak minden sátor felé*, amint ezt az Agáda elbeszéli. Egy másik kép a sivatagi Szentély felavatását mutatja, fölül *Aron* (feje fölött görög betűkkel: *Áron*), körülötte fiai és áldozati állatok. Egy fresko a templom északnyugati sarkának általános képét mutatja. Az északi falon a felső részen katonák, közöttük lovasok, néhányan a frigládát viszik. Ez alatt a kép alatt *Zecharja látomása* (Zech. 14., 4.): *az Olajfák hegye meghasad, Isten keze megjelenik egyszerre több alakban és megmenti az igazakat, de a gonoszok elpusztulnak és elsüllyednek...* Egyik kép (részlet) az igazak megmenekülését ábrázolja Isten keze által, a másikon pedig a gonoszok szétdarabolt testrészei láthatók. Az igazak arc kifejezése telivér művész ecestjére vall. (36—37. old.)

Végül érdemes bemutatni néhányat a mennyezet kockái közül, amelyeket a *növényvilág* és a *csillagképek* motívumai díszítenek. Archeológiai szempontból legértékesebbek azok a kockák, melyeken görög vagy aram nyelvű felirat számol be a templom építésének körülményeiről. Képünk (38. old.) felső kockáján a görög felirat elbeszéli, hogy „*Sámuel, Idu fia, a zsidók örege (előljárója) építette*“ a templomot. Egy másik aramnyelvű felirat pedig arról tudat, hogy a templom az 565. évben, Philippus császár 2. évében, *Sámuel hakóhén* előljárósága alatt épült. Ezen felirat dátuma a Szeleukida-éra szerint számolja az éveket, mely 312-ben (ante) kezdődik. *Eszerint a templom 244—5-ben épült* (p. post. Chr.). Minthogy a város nem sokkal ezen idő után elpusztult, a templom csak igen rövid ideig szolgálta a zsidó hitközséget. Ennek a körülménynek és annak, hogy a töltés megóvta a freskókat, köszönhetjük, hogy az ókori zsidó művészet e remeke ilyen viszonylagos épségben maradt ránk.

PAP KÁROLY: A SCHREI FELOLVASTA AZ I. M. I. T.-BEN

Szüleim a nagy kerek asztalnál ültek s reggeliztek. Halkan beszélgettek egymással. Mi, kis gyerekek még az ágyban feküdtünk. Én úgy tettem, mintha aludnék és hallgatóztam.

Anyám az apám körül szorgoskodott. Ő hozta be a reggelit, ő töltötte be atyámnak a kávéját. Jól megnézte a zsemlyéket a kosárban, kikeresett egyet apámnak, megropogtatta piciny kezével, gömbölyű ujjával, s örült amint a zsemlye jól ropogott.

— Megint jól süt a Spitzer — s biztatta apámat: — Mondd meg neki a templomban, ha látod. Ha te mondod neki a templomban, jobban örül. — A vajba belecsípett előbb a két kis ujjával, s megízlelte: — Most Askenáz is egész jó vajat adott — mondta. — Neki is megmondhatod a templomban. Ha a templomban mondod neki, jobban örül.

Atyámnak ez nem tetszett:

— Nem, Judit — mondta, — ilyesmire sose gondolj. Különbözik maholnap azt fogod kívánni, hogy a szószékről dicsérjem a péket, a tejest, a vajat.

Anyám kacagott:

— Nem is volna olyan rossz! — mondta. Majd megtapintotta atyám csészéjét, amelyben a kávé párolgott.

— Vigyázz, Ezékiel, még nagyon forró! Gondolkodj előbb egy kicsit, vagy egyél a zsemlyéből, ha nagyon éhes vagy.

Aztán, mielőtt a maga csészéjébe öntött volna, megkóstolta külön a tejet s külön a feketét. Kidugta nyelvét s úgy kóstolta. Minden kóstolásában s ahogy a zsemlyét tapogatta, a vajat csipkedte, volt valami bájos, könnyed, vidám játékosság, amelyben atyám gyöngéden gyönyörködött. S dicsérgette anyámat:

— Hiába, senki sem tud úgy zsemlyét ropogtatni, mint te, Judit. Igazán senki se tud úgy vajat venni, nincs még egy olyan asszony, aki ilyen csinosan tudna asztalt teríteni!

Anyám minduntalan nevetett:

— Ej, te csak mondod, Ezékiél, te csak mondod! De mi az, amit én csinálok, ahhoz képest, amit te teszel!

— Mindenki a magáét, ez az egész, Judit.

Aztán itták a kávéjukat. De egyszerre atyám arca lassan elborult. Meg-megállt a szürcsölgetésben, idegesen nézegette a zsemlyét, a vajat, az asztalt, a csészéket.

— Judit, — mondotta — meglásd, egészen elpuhulunk, ez nem lesz jó.

— De, Ezékiel! Ez csak nem olyan nagy fényűzés!?

De atyám nem engedett:

— Előbb csak a jó kávé, a ropogós zsemlye, a friss vaj, aztán mindennap friss hús ebédre, friss vacsora, aztán nagyobb lakás, több ruha, aztán ékszer, színház. Így megy az ember a pokolba.

Anyám mentegetőzött:

— De Ezékiel! A friss étel csak nem bűn!? — S kezdte mondani: — A bélyi pap csak elég tiszta

életet él!? De azért ott is mindennap friss ételt ettek! — S kezdte mondani nagyon alaposan és lelkesen, hogy mit ettek a bélyi papnál pénteken este és szombaton. Leírta a halakat, a szárnyasokat, süteményeket. Nagy, aranybarna szeme, amely sokszor szinte együgyüen bámult a világba, most villogva kísérte szavait. Különösen jellemző arcjátéka volt. A hangja meg hajlékony. Kezével keveset mozgott, de azt igen hatástkeltően tette. Anélkül, hogy gondolt volna rá: úgy játszott, mint egy valódi színész.

Miután leírta a péntek esti vacsorát, tovább beszélt a bélyi papról:

— Pedig Chagall már majdnem egész szentnek számított nálunk a lányok közt. Úgy bámultunk rá, mint a kisborjuk, mikor bejött a templomba. S mégis, nemcsak az ételekben, másutt is szerette a jót, a frisset. — S emlékeztette atyámat, hogy Chagall milyen finom, drága rókaprémben járt télen, még a kucsmája is rókaprém volt s a csizmája finom szattyán, mert arrafelé úgy járnak a zsidók. Kaftánját pedig selyemből csináltatta s a bőjtnapi köpenyét is, imakendőjét meg egyenest skófiummal varratta ki, még gyöngyök is voltak benne! S elsorolta anyám a többi papokat is, akiket lánykorában a környéken ismert. Beszélt papokról, kik úgy élnek, mint a hercegek, fent a határon egész udvartartásuk van. Négylovas hintón,

A frigyszekrény fülkéje a nyugati fal közepén. Fölötte balról hétágu menóra, lulav és ethrog, középen a frigláda és balról Izsák feláldozása — Die Bundeslade

szánkón járnak, lovasokkal kísértetik magukat s úgy beszélnek róluk: a csodálatos, a szent, a hétszer tiszta, a százszor áldott... — S ha űk, őhitű jámborok s csodálatosak úgy élnek, akkor te csak megengedheted magadnak a friss ételt! Vagy száraz kenyeret együnk csak s aludtetejet?

Atyám kivárta a végét.

— Ne beszélj Chagallról s a többiekről. űk atyáik híreből élnek. Babonás kabbalisták közt, akik a paptól még ma is varázslatokat, jóslatokat, csodákat várnak! Távol vannak, mi csak maradjunk itt, O..ban. Beszéljünk csak Spiróról és Armeról. űk hogy élnek itten! S hogyan tudjam én magamhoz gyűjteni valamennyit, amíg űk azt mondják: Jordan pap vajaszemlyét eszik!? Jordannak damasztterítője van, majolikacsészéi! Ezüstkészlethől önti a kávé! Így hozza ő közelebb a megváltást, ezzel az étellel? Ettől tér vissza a nép és az Isten dicsősége?

Atyám egyre hevesebben beszélt. Eltolta magától a csészét, a vaját.

Anyám azonban halk kacagással csitította:

— De, Ezékiel! Ezékiel! Attól tér vissza a nép s az Isten dicsősége, ha te úgy élsz, mint egy koldus? Ettől jön közelebb a megváltás? Ó, ezt magad se hiszed!

— űk hiszik — mondotta apám — s én is hiszem, hogy a papnak szegénynek kell lennie. űgy kell élnie, mint a legszegényebbnek s amit a legszegényebb, a leghivőbb hisz: azért igenis felelnie kell a papnak, egész élete módjával!

— Áhaha! — nevetgélt anyám pajkosan — s ha majd, teszem fel, a Schreinek eszébe jut s azt hiszi, hogy jó lesz, ha a Jordan épp olyan szennyes, öreg kaftánban járna, mint ő s mellig érő tincsekkel és hha! ilyen csámpásan, a zsebkendőt meg a nyakába kösse szombatn s úgy fujja belé a bibircsókos orrát és a szeme véres legyen és a szája pállott, s ha rájön, hát vakarózzék!?

Anyám mindezt kacér mosollyal el is játszotta. Látni lehetett az egész Schreit. Ezen már atyámnak is mosolyognia kellett. De anyámnak ez sem volt elég. Addig játszott, míg atyám egész hangosan nem kacagott. Erre már én se tudtam tovább hallgatózni, felültem ágyamban és elkezdtem kacagni. Nővérem is kacagott, de nem oly erősen és bátyám alig-alig.

Erre atyám, aki azt hitte, hogy alszunk, hirtelen elhallgatott. Intett anyámnak s ő is elhallgatott.

Aztán a kávéjukat szűrcsölték tovább.

Engem az egész beszédből csak anyám játéka érdekelt.

— Anya! — kiáltottam — mutasd meg mégegyszer a Schreit!

— Semmi Schrei — felelte apám, — nincs semmi Schrei! Az csak a könyvben van! Ebben a könyvben! — Felmutatta imakönyvét, amit nemrég hozott fel magával a templomból. Én kiugrottam az ágyból s ő a könyvben mutogatta a furcsa héber ákombákomokat.

— Látod? Itt van a Schrei! — s míg olvasta a hébert, mingyárt lefordította magyarra: — Schrei pedig járt az uccán s amerre járt, vakarózzott. Csám-

pás volt és szennyes volt mindenütt. A járókelők pedig köréje gyűltek s kérdezték: mi az, Schrei? Csúfol és nevet téged mindenki! S azt mondják: ah, ez a Schrei milyen piszkos, s hogyan vakarózzik! Micsoda zsidó vagy te!?

Schrei azonban így felelt nekik: — Mit álltok körül engem? Nem tudjátok, mért vagyok ilyen? Olyan vagyok, amilyen a sorsunk! Girhes, göthös, szennyes! Vagy járhatunk mi egyenesen, felemelt fejjel? És nem törölheti belénk akárki a maga szennyét? S hogy vörös az én szemem? Nagyon jól tudjátok ti, hogy hányszor kellett sírnunk mások bűneiért! S hogy pállott a szájam, a fogaim odvasak s bűdös vagyok? És milyen a kenyér, amit mi eszünk!? Nem bűdös talán a másik irigységétől? S az ilyentől nem vásik el az ember foga? Ilyen a mi sorsunk... És akkor talán öltsek olyan ruhát, mint a Jordan rabbi? Húszforintosat, selyembéléssel? És friss gallért minden nap? És inget, mint a Jordan Gyurka? És minden nap két zsebkendőt, mint a Jordan Oluska?

Minden egyes mondatnál atyánk jelentősen pillantott anyánkra, aki most lesütötte a szemét és hallgatott. Atyánk pedig tovább olvasott:

— És talán ezüstcsészéből igyam a kávé? És talán tele legyen az asztalom finom süteménnyel? Olyan akarok lenni kívül is, amilyen belül a mi életünk! Hadd tudja mindenki, aki engem lát az uccán! A Jordan Gyurka is!...

Ernusko és Oluska tátották a szájukat. Én meg úgy lestem szüleim arcát, hogy anyám nem állhatta a komolyságot, s lesütött szemei mögöl egy kis mosolyt láttam felvillanni.

— Á! — kiáltottam, — ez nincs is ebben benne! Csak te mondod, hogy ne kiabáljam a Schreinek: te tetüs vagy Schrei! — Nevettem. Atyám rosszalóan csóválta a fejét:

— Ez igenis itt van a könyvben! És nemcsak a könyvben van így, hanem odakint is a valóságban!

Ernusko és Oluska ebben engedelmesen megnyugodtak. Visszamásztak az ágyba, én azonban egyingben még tovább hitetlenkedtem:

— Nem is igaz! — mondtam. — Ezt te már sokszor mondtad, hogy minket bántanak, de én ezt sehose látom, apa. Ezt csak te találtad ki! Hogy ne csúfoljam a Schreit és anyától ne kérjek annyi habosfánkot!

S minthogy anyámon megint mosolyt véltem látni, újra kacagtam, s már kezdtem ugrálni féllábon, mint aki végleg diadalt aratott:

— Mutasd meg, hogy ki bántott téged, vagy anyát! Mutasd meg! — S odaugráltam diadalmasan az ablakhoz.

Néztem jobbra-balra, forgattam fűrtös fejemet, mindenütt csak békét láttam. Szemben a Schlesinger csendesen rendezgette a kirakatját, Spitzernek, a péknek a műhelye előtt vidáman hancuroztak a kis pékinasok, az emeletről pedig lehallatszott Pollak kántor hangja, amint a trilláit gyakorolta a közlgő ünnepekre. Nem, nem bántották itt a zsidókat sehosem. Atyám nem is kelt fel a helyéről. Csak azt mondta:

— Másképpen van ez fiam, mint ahogy te azt iunét az ablakból látod...

Anyamhoz sompolyogtam. Macskamódra hozzádörgölődtem. Anyám erre megsimogatott s így szólt:

— Ha itt nem is látni olyan nagyon — mondta. — de ott, ahonnét Schrei jött... Ah, Istenem, ne vétkezz, csak bújj az ágyba, mert meghülsz...

— Honnét jött ő? — kérdeztem.

— Nagyon messziről. Északról. Oroszországból. Isten óvjon, hogy valamikor odajussunk...

— Á! — nevettem. — Messze!... északon... — s újra nevettem, s táncoltam, s nem hittem.

Legközelebb, mikor megint piacra mentem anyámmal, megkértem őt, hogy mutassa meg a Schreit.

— Nem szabad! — mondta.

De én nem nyugodtam. Megkértem Schulzot, a templomszolgát. Ő aztán megmutatta.

Komorán imbolygott rossz lábain. Aféle jámbor koldus volt. Az imádkozásoknál segített, a halottasházban, s persellyel járt. Előbb csak ólalkodtam körülötte. Hallottam, ahogy magában morgott. A szakállával beszélgetett. Odasettenkedtem hozzá:

— Bácsi, te!

Megállt. Rámnézett búskomoran, vakbuzgón:

— No, mi az?

— Mondd meg énnekem: honnét jöttél te?

— Hm... — mondta, — mért kérded?

— Azért, mert miért vagy te olyan csimpáz és piszkos?

Rámhökken. Egész arcát összeráncolta szúrósan. Csak egy zsidó szót mondott, amit nem értettem, aztán ment tovább.

Nemsokára közeledtek a nagy ünnepek. Az újév s a vezeklés. Nem szerettem őket, mert atyám ilyenkor még komolyabb lett, mint máskor. Most pedig még a szokottnál is jobban magábamerült. Egész csodálatosan kezdett átalakulni. Előbb csak nem engedte anyámnak, hogy olyan asztalt terítsen, mint máskor, aztán rossz ruhát vett fel. Nemsokára már kezdett hasonlítani Schreihoz.

De aztán még különösebb dolog történt.

Anyám egyszer csak kezdte összekeresgélgni a holmijaimat. Látom, egy egész kis bugyrot csinál belőle.

— Mit csinálsz anya? — kérdeztem tőle.

Ő azonban nem szólt. Csak kötözgette a kis bugyrot. Az ajtó meg kinyílik és az apámmal bejön a Schrei:

— No, megyünk már? — fordult hozzám búskomoran és ravaszul.

Szüleimre meredtem, értetlenül.

— Hová? — kérdeztem balsejtelemmel.

— Hát bizony — mondta apám nagyon komolyan, — oda, ahonnét a Schrei jött. Ahol bántják a zsidókat. Te nem hiszed és csak mindig nevetsz rajta, hát el kell menned a Schrei bácsival! A könyvnek se hiszel, mert olvasni még nem tudsz, most hát majd meg fogod látni a magad szemével!

— És ti? — kérdeztem rémülten.

— Mi elhisszük — mondta apám, — azért hát itt maradhatunk. De te elmégy és magaddal viszed, amid van. Mert onnét már nem lehet visszajönni sohasem

és teneked is úgy kell majd járnod, mint Schrei bácsinak!

Csak bámultam. S minthogy úgy látszott, hogy szüleim nem tréfálnak, ijedten rohantam ki a szobából, az előszobába. Szökni akartam az uccára, de az ajtó be volt csukva.

Rémülten tántorogtam vissza szüleimhez. Belekapaszkodtam anyám szoknyájába. Hogy mindent elhíszek, csak ne kelljen oda elmenni, messze, a Schrei bácsival! Atyám vállát vonogatta:

— Kérd meg a Schrei bácsit, mert mi már odaadtunk téged neki.

Elkezdtem kérlelni a Schrei bácsit. Megsimogatam a szennyes szakállát, megcsókoltam a bibircsókos orrát, megölelgettem a csámpás lábait és úgy könyörögtem hozzá: hogy ne vigyen el magával.

— No — mondta, — hát várjunk a következő vezeklésig!

Igy kaptam egy évet, hogy higgyek. Egy évből több is lett s az évek ahogy növekedtek, megtorolták a hitetlenségemet.

Két szememmel kellett látnom köröskörül mindazt, amiben nem hittem. Túlságosan is kellett hinnem. S az évekkel együtt Schrei alakja megnőtt, az egész világban úgy jár a zsidóság, mint ahogy akkor Schreit láttam: búskomoran, mások bűneitől szennyesen, sírástól vörös szemmel. Ő, a Schrei, megkönyörült rajtam, de vajjon mikor könyörül meg Isten a zsidóságon?...

Rovina az „Örök zsidó” női szerepében (Habima)

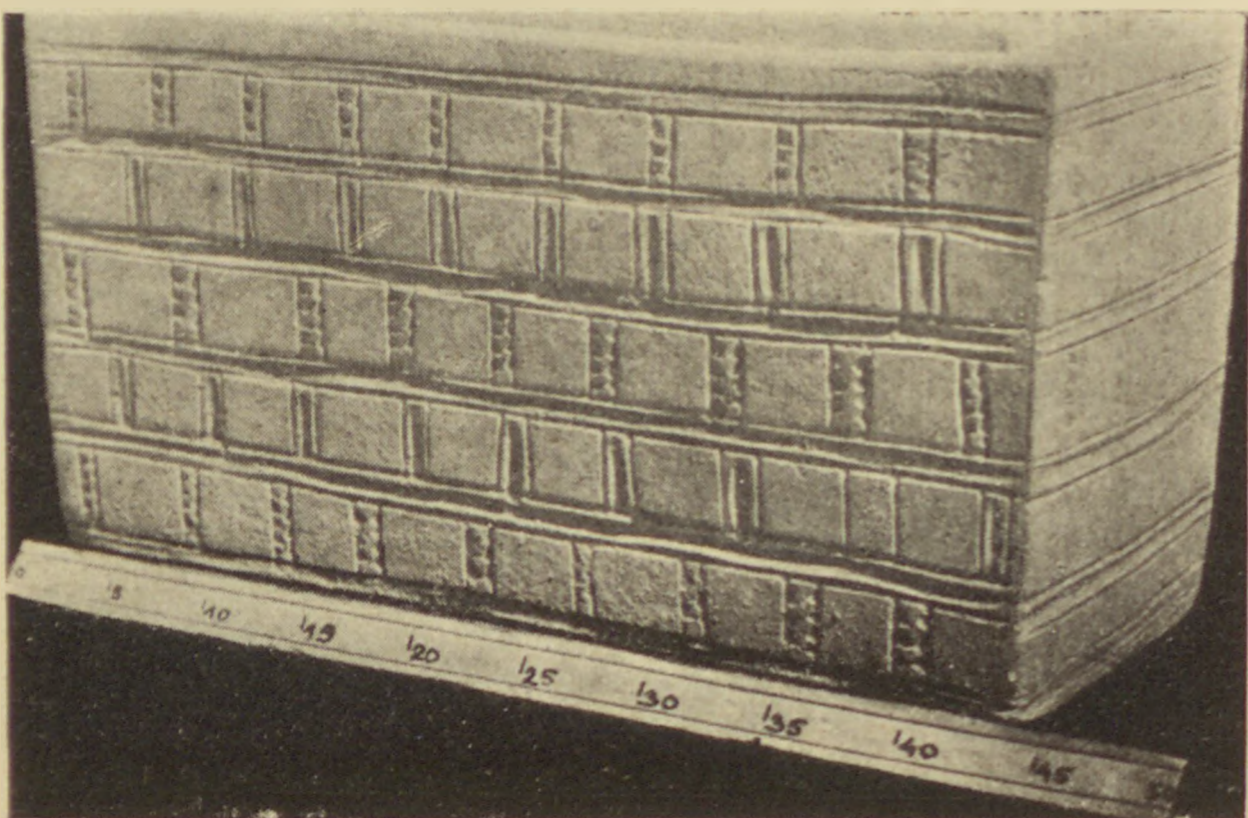
PROF. KLEIN S. (JERUZSÁLEM): EMLÉKEZÉS R. STEIN MEIRRŐL

(SZÜL. 1865 ELUL 1.; ELH. 1933 TÉVÉSZ 6.)

Fájdalmas érzések fognak el, mikor e sorokat írom. Közel egy éve, hogy volt pályatársam, a nagyszombati rabbi **רבי יצחק** halála híre eljutott hozzám a Szent Városba. Régi, még az atyai házakból kiinduló baráti szálak fűztek hozzá érsekújvári működésem idején. Élénken emlékszem első találkozásunkra, 1913 nyarán, alig néhány héttel azután, hogy új állásomat elfoglaltam. Újváron lakó fiához jött látogatóba, de megérkezése után azonnal házamat kereste fel, hogy a nála 21 évvel fiatalabb kollégát személyesen megismerje. Emlékszem a tiszteletet parancsoló papikülsejű szép férfúra (akit akkor még nem tört meg a sok sorscsapás), a szellemes és csupatűz szemekre. Azóta aztán gyakran találkoztunk és szóban meg levélben nem egy valósággyakorlati és tudományos kérdést vitattunk meg. Mert R. Stein Meir érdeklődése mindenre kiterjedt, ami a zsidó tudást és életet érintette. Őstehetség rejlett benne, mely a kutató fáradhatatlan szorgalmával egyesült nála.

Mindössze 21 éves volt, mikor édesatyjának, a néhai törökszentmiklósi rabbinak helyét elfoglalta. Kiképzése ennek folytán nem lehetett teljes, de amit a tanulmányi időben el nem végezhetett, páratlan szorgalommal pótolta azt működése első éveiben, mikor pedig már az egyre növekvő család gondjai is ránehezdedtek. Rengeteget tanult, olvasott, jegyzett, amellet élénken résztvett minden, a valálközösséget érintő mozgalomban. Érdemes lesz egyszer *Stein-bibliográfiát* összeállítani, mely tanuságát adja ennek a sokoldalú érdeklődésnek. Most csak úgy emlékezethől idézhetem egy kis füzetét, mely a Chevra Kadisa eredetéről szól s melyben Löw Immanuelnek 1895-ben megjelent, egy nagyobb munkájában nyilvánított feltevésével száll szembe. Ugyancsak az említett év végén adta ki a közoktatásügyi minisztérium erősen reakciós rendeletét a tanulók szombaton való írása dolgában. Stein a „Magyar Zsidó Szemle“ 1888. évfolyamában igen erélyes és önérzetes hangú felhívásban fordul rabbitársaihoz: „Minden követ meg kell mozdítani — úgymond —, hogy e rendelet visszavonassék... Elődeink meghalni tudtak vallásukért, mutasuk meg, hogy mi élni akarunk érrettel!“

Tíz évig működött szülővárosában méltóan atyjához, kinek hátrahagyott írásaiból kiadta **קנאת פינהם** címen resposumgyűjteményét. Az 1896-ban megjelent mű egyben a kiadót mint tudós talmudistát is mutatja, mert a könyv második része magának a fiatal rabbinak halachikus levelezéséből ad példákat. A könyv bevezetése az atyja életrajzát nyújtja — természetesen héber nyelven. Emóciókban nem gazdag a szerény vidéki rabbi élete, de Stein

Ossuarium (tetemgyűjtő) Ramath Racheli ásatásokból

mégis érdekes biográfiát ad atyjáról, ami annak is köszönhető, hogy több nagy rabbinak leveleit közli, kik atyjával kapcsolatban álltak. (R. Móse Szófé, R. Ezriel Hildesheimer, R. Meier Perles levelei örökítették meg ily módon.) Itt már a későbbi történetkutató szól hozzánk. Ez volt ugyanis Stein Meir, akinek rabbiműködésén túl, mely 1896-tól halála napjáig Nagyszombathban folyt le, ideje jutott nemcsak prédikációk és iskolakönyvek írására és kiadására, meg folyóirat szerkesztésére (a „Hagyomány“-ra gondolk), hanem komoly történeti kutatásokra is: megírta a „Magyar Rabbik“ alfabetikus, lexikonszerű életrajzait és egész sereg hitközség rabbijainak adatait monografikus formában dolgozta fel. S hogy a feldolgozott bő anyag ne maradjon „mint kő, melyet nincs, ki megmozdítson“, gyakorlati érzékkel megtalálta a kiadás útját is: folyóiratot alapított a fentemlített címmel és az évek során az egész művet részletekben közzétette. Ez a folyóirat, mely 1905-ben indult meg s melyben a szerkesztő és kiadó néha másirányú cikkeket is közzétett, nem egy éles polémiára adott alkalmat, mely részben a szerző apósának, Schück karcagi rabbinak szentföldi útleírásával és az azt ért támadásokkal függött össze. Mindennek bővebb bemutatása érdekes zsidó kor- és kultúrtörténeti képet nyújthatna, de erre természetesen itt hely nincs. A „Magyar Rabbik“ később héber átdolgozásban is megjelentek. Nem lehet kétséges, hogy vannak e munkának hiányai, de biztos, hogy Stein könyve az ilyirányú kutatásoknak kiindulópontja lett és marad is még soká. Talán maga a szerző is gondolt még újabb átdolgozásra, mert tény, hogy szünet nélkül gyűjtötte az adatokat. Közben azonban nagy megrázkódtatások érték a köz- meg a magánembernek életét. A háború befejeztével egyidőre el kellett hagynia lakóhelyét. Mikor visszatért és újra munkához látott, még megadatott neki a nagy boldogság, hogy Lajos (**ר' יוסף טוב**) fia a boskowitzi hitközség rabbija lett; sajnos, egészen rövid időre. Néhány havi működés után elragadta a halál, 1920 kisleve 1-én a fiatal, tehetséges férfit — s ezzel megkezdődött Meir rabbi életútjának vége is. Előbb a jóságos, végtelen jámborságú rabbiné távozott, azután még egy fia húnyt el, az ő testi ereje is mindjobban hanyatlott. De utolsó energia-kifejtéssel még újabb alkotáshoz fogott: megalakította a „Szlovenszkói hagyományhű rabbik szövetségét“ és kiadta annak évkönyvének két kötetét (1923—25). Ezek több munkatársa írásai mellett, főkép az ő halachikus döntéseit és néhány történeti dolgozatát tartalmazzák. Nagyobb részét héber nyelven.

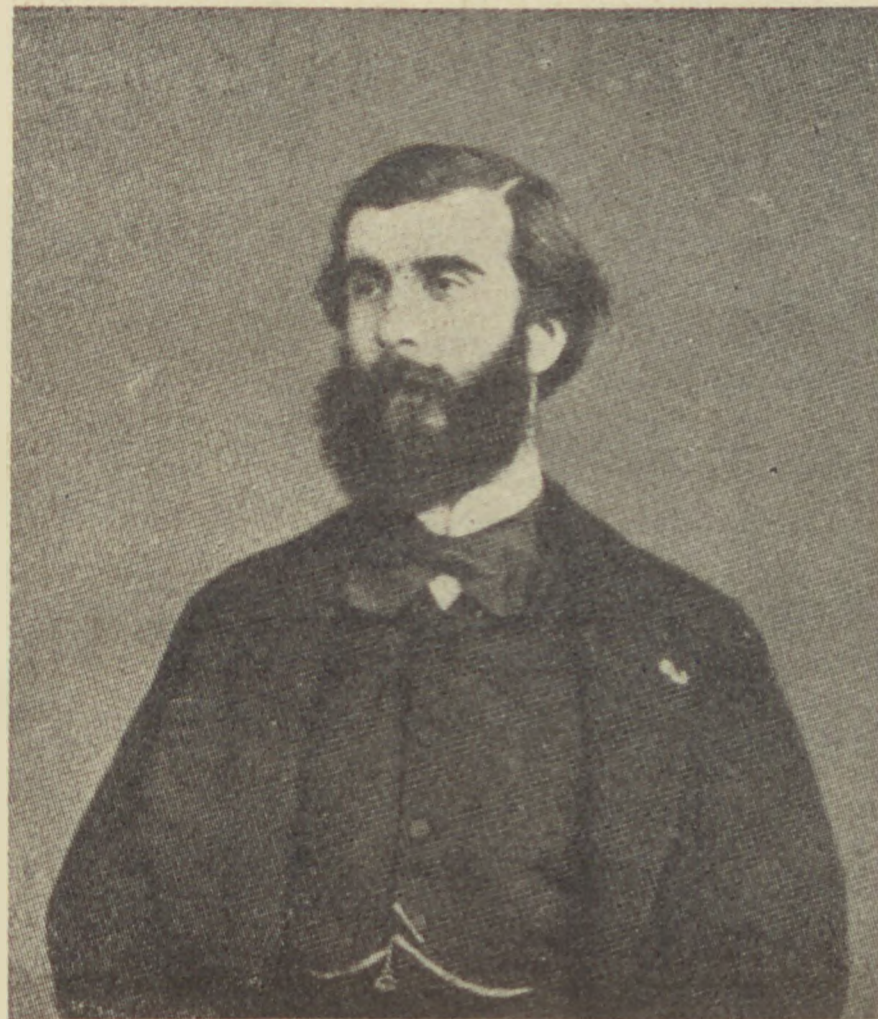
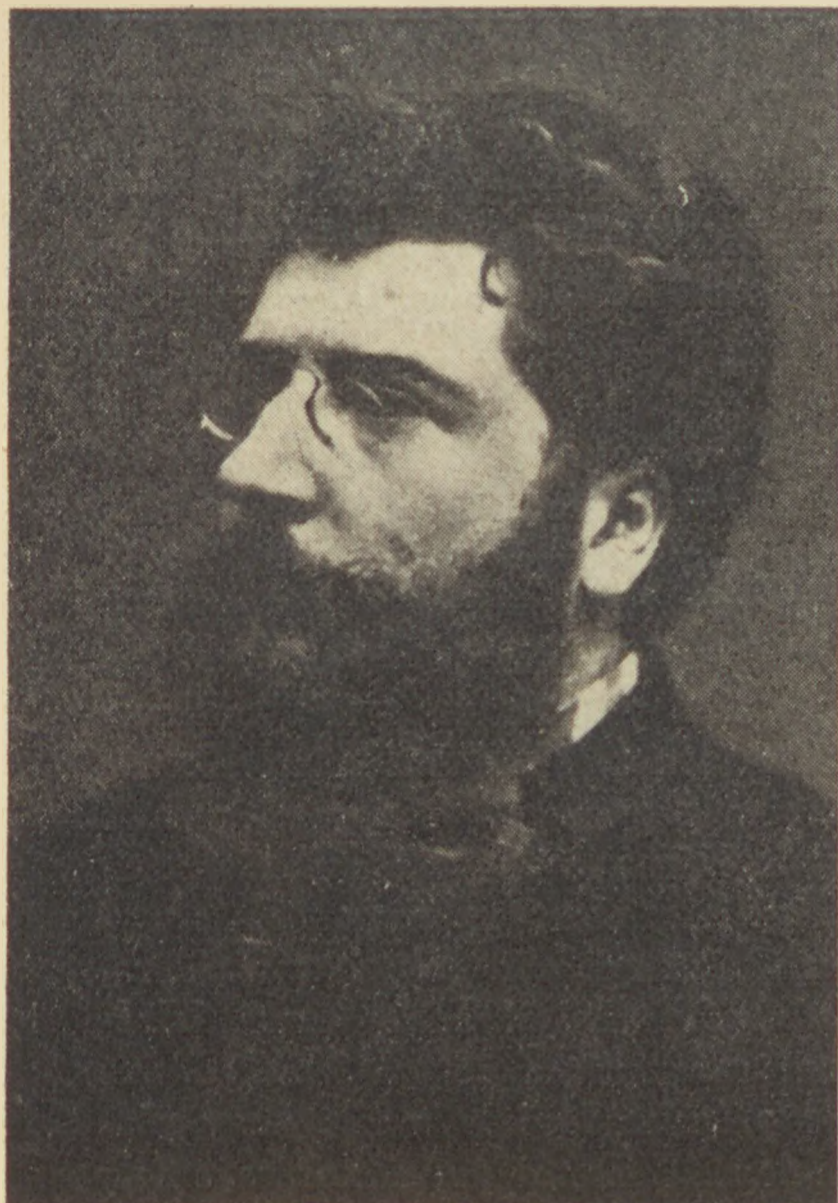
Azóta működése csendes, elhagyott otthonában folyt le, készült a nagy, az utolsó útra. Nem üres kézzel indult el. Tóráján kívül magával vitte két községnek szeretetét.

E szeretet megnyilvánult főkép a *nagyszombati* hitközségben, mely elhunyt főabbijának emlékét nagyérdemű elnöke, *Rosenfeld Adolf dr.* huzgólkodása folytán úgyis meg akarja örökíteni, hogy a rabbiszéket a megholdogult leendő vejjével kívánja betölteni.

Nem egyszer hallani panaszos szót a rabbi iránti közönyről, a vele szemben való hálátlanságról. A megholdogult ajkáról soha ilyen szót nem hallottam, nem is hallhatam. Ime még elhunytja után is tovább hat az egyéniségéből kiáradó szeretet és a vele szemben nyilvánuló tisztelet.

Hasson is tovább, legyen az ő rabbiszéke igazi forrása Tóra-tudásnak, jámborságnak, zsidó eszmék megvalósításának szűkebb községe és az egész zsidó közösség üdvére. Rabbi Stein Meir neve örök időkre kapcsolódjék be a nagyszombati régi, igazi zsidó tradíciókat őrző hitközség életébe.

— תנצ"ה —

Ludovic Halévy, a drámaíró
Baloldal : Bizet, a Carmen opera szerzője
Jobboldal : F. Halévy, a Zsidónő opera szerzője

EGY ZENESZERZŐ CSALÁD JUBILEUMA

1934-ben ünneplik Ludovic Halévy születésének századik évfordulóját. A francia szellemi világ méltó keretet óhajt adni ennek a jubileumnak. A „Temps“ hasábjain január 5-én nagy tanulmány jelent meg Edmond Jaloux tollából Halévy életéről és működéséről. Romantikust lát benne, aki értette, hol és mikor kell a romantikát fékezni.

Ludovic Halévy nevét sűrűn emlegették nemrég az Offenbach-jubileummal kapcsolatban. Offenbach a második császárság zenealkotója volt, Halévy és munkatársa Meilhac pedig dramatikusai. „El kell mélyedni bennük, hogy felfoghassuk, milyen emberi értékek rejlenek Halévy és Meilhac műveiben“ — írja Edmond Jaloux és indítványozza, hogy állítsanak össze anthológiát örökértékű vígjátékaikból. Ilyenek szerint a „Grande-Duchesse de Gerolstein“, „Les Brigands“, „La Perichole“.

Jaloux igyekszik lélektani alapon kihámozni, hogy a két társszerző közül ki milyen részt vett a közös írásban. Halévy rajnai származású volt, nagyapja német zsidó, a nagy forradalom előestjén jött Franciaországba, ő hozta magával az emberien jóságos, érzelmes elemet, míg Meilhac Középfraanciaország iróniáját, szatírját, exotikus élet adta az „irodalmi vegyületekbe“.

Meilhac és Halévy 1881-ig dolgoztak együtt. Ekkor Halévy visszavonult a színháztól és a regénynek szentelte tehetségét. „L'Abbé Constantin“ című regényével a francia irodalom klasszikusai közé emelkedett. L'Abbé Constantin vezette be Halévyt a francia Akadémiába. 1884-ben beválasztották a halhatatlanok gyülekezetébe.

Ludovic Halévy 1908 májusában halt meg Párizsban. Két fia közül az egyik, Elie Halévy az École des

Sciences politiques professzora, a másikat, Daniel Halévyt a nagy család szellemi hagyatékának gondviselőjeként tisztelik országszerte. Nagyapja, Leon költő és dramatikus volt, apja Ludovic, éppen jubilál, nagybátyja Fromenthal Halévy a „Zsidónő“ című halhatatlan opera szerzője. Fromenthal veje Bizet (igazi nevén: Alexander Cesar Leopold) a „Carmen“ operával tette a nevét világhíressé és a francia zenevilág büszkeségévé. A filozófus Dániel Halévy könyvei és tanulmányai méltók nagy őseihez.

Hill Gilland (Páris)

Winawer, a „Hanigun“ énekkarának dirigense

RUBINYI MÓZES: KISS JÓZSEF EMLÉKEZETE

A költő életírója Kiss József 90. születésnapja alkalmából tartotta ezt az előadást a Goldmark-teremben. Az ünnepség a költőhöz méltó, előkelő keretek között folyt le, rendkívül nagy érdeklődés mellett. Fényt adott az ünnepségnek Herczeg Ferenc megjelenése.

Ünnepre gyűltünk össze, hogy áldozatot mutassunk be a 90 esztendő költő emlékezetére. Csodálkozva kérdezzük: hát lehetséges ez? Hát nem teljesedett be az untig ismételt jóslat, mely szerint a gépek, világháborúk, a gazdasági összeomlások korában meghal a dal: nem lesz, aki énekelje, nem lesz aki hallgassa. Hát igaz volna, hogy még a holt költőnek is van közönsége, amely őrizi az ember és a dalnok emlékét és ha szerét teheti, holdogan tölt vele egy órát?

Úgy van, sőt még többet is mondhatunk. Azt hiszem, megsérteném Önöket, ha én ma a költő életének, munkásságának valami rendszeres fejtegetésével abból a feltevésből indulnék ki, hogy Önök talán erre rá vannak szorulva. Szó sem lehet erről. Önök ismerik a kis falusi zsidó gyereket, aki kényesen lépdel a falun által a református paplak felé; a kóbor diákot, aki koplalva hilyong a Mátrában és a magyar költő álmait álmodja; a vén gimnazistát, aki Mikszáth Kálmánnal egy fedél alatt tanulja a deklinációt; a serdülő fiatalembert a vályogtűzhelynél, mikor az édes gyermekleánnyal nézte a tüzeket; a Simon Judit költőjét, akit Toldy Ferenc fedez fel; A Hét szerkesztőjét, aki egy új magyar irodalmi irányt teremt. Talán ülnek itt többen, akik ott voltak a költő hetvenedik születésnapján a Magyar Tudományos Akadémia márványtermében, ahol egy nemzet hódolt a költő előtt. És csak tegnap volt, midőn a temetésén, bár bánatos idők önmarcangoló viharai közepett, a nemzet legjobbjai haladtak a költő koporsója után.

És Önök egészen biztosan ismerik költészetének színpompás ligeteit is. Sokat üdültek és üdülnek bennük, jól ismerik ott a járást, nincsenek rászorulva vezetőre. Ámbár talán már nem csillog a harmatos könny Simon Judit szép szeméin, de az anyaszív még holdogan sír, berreg a jóság varrógépje, remeg a szívekben a nápolyi emlék és hányan dadogjuk utána, egy sírra gondolva, a költő könnyes strófáit. Harmatos tisztásokon, az erdők fái felől templomi orgona hűg, amott meg a hervadó nászokráról száll a múltó illat. A nap, a ragyogó nap az égbolt tetejéről önti le reánk aranyát és sűrű bokrok mélyéről holdogtalan asszonyok élete és halála zokog felénk. Egyszerre csak egy vén kántor lejt elénk, művészi énekében furcsa harmónia, vallásos és bohém, nagyon zsidó és nagyon magyar. Néha, mintha egy bölcs bohóc-sipkájának távoli csörgését hallanók.

Mindez, mondom, él az Önök lelkében. Mi lehet az én szerepem ma?

A helyzet körülbelül olyan, mint mikor a szobában együtt van a család. Egymást szerető kedves alakok ülik körül az asztalt, ismerik egymást, meg Azt, akire gondolnak, akiről beszélgetnek és ismerik a hűtordarabokat, a könyveket a polcon, az emlékeket a vitrinben. Egy kicsit alkonyodik. Ekkor belép a hű szolga nesztelenül, szerényen, ahogy őt a szerénység meg is illeti, belép az ajtón és a beszélgetésbe merült társaság felett feleszvarja a villanyt...

Azt gondolom, leghelyesebb lesz, ha ezúttal egy adóságot rovunk le a költővel szemben és felelni próbálunk a következő kérdésre: *Minnek köszönhette Kiss József ismert költői értékein kívül, kétségtelenül nagy és egyetemes hatását; melyek nagy népszerűségének, feltűnésének, hatásának titkai?* Irodalomtörténeti, esztétikai, emberi szempontok egész sora oldja meg a problémát. Ez ünnepi órában

néhány nem ismert, vagy kevésbé ismert adattal kutassuk e hatás okait, talán ez elmélkedés folyamán is megjelenik egy percre előttünk a költő feledhetetlen alakja.

*

Petőfi Sándor és Arany János, e két magyar lángész évtizedekre rányomja bélyegét irodalmunk fejlődésére. Petőfi, a lobogó lángész, amely inkább szárnyal és kint is jól érzi magát az utcán, Arany, az elmélyedő, a szenzibilis, aki a kagyló ősi erejével befelé sirt könnyeiből alakít gyöngyszemeket. Petőfi és Arany után énekelni, tragikus feladat: őket csak utánozni lehet, de elérni nem. Ketten merésznek először letérni a népnemzeti irány egy-igaznak vélt útjáról: Vajda János és Kiss József. Vajda merev peszsimizmusa, elégedetlensége Petőfi-rajongásban és Arany-ellenes lázongásban is nyilvánul. Petőfi alig hat Vajdára, Arany hatása alól alig tud szabadulni. Talán ez a tudatalatti birkózás a titánnal magyarázza furcsa kifakadásait Arany ellen. Kiss József pályakezdése is a két nagy planéta jegyében áll. Egyik legelső költői próbálkozása, amely már a költő halála után bukkant fel egy megszürcült fekete vászontáblás noteszből, főcíme: *Fehér virágok* és az alcíme: *Költemény füzér* — ezt a címet viseli: *Reményem*. A költő 1863 május 1-én írta és így hangzik:

Csapatonként indulnak a fecskék,
Őszi útra, új tavasz felé,
Sok elfárad, sok meghal az úton,
Isten tudja, hány a tengeré!

Szép reményim, azok is így jártak,
Feleútban, fele elveszett...
Csak egy-kettő függ a láthatáron,
Lankadt szárnyal, életem felett!

Nagyon szép Petőfi-utánczat.

Petőfi után Arany következik. A fiatal költő lelkét megütik a balladák. Van Kiss Józsefnek egy újabb kötetéből kihagyott balladája, a *Lea-Eszter*. A faluvégi zsidóasszony lánya, a Zsófi világgá megy. Jön a lányért szerelmese, az Áron-Jóska; az anya elébb hitegeti a fiút, aztán megmondja neki, hogy hová lett a lány. A legény az anya szemébe vágja: „Szégyen a ruhája — festék a kendője“.

Faluvégnek szélső háza,
Sose gyújtak ott világot,
Lea-Eszter a sötétben,
Fódozza a szalmazsákot.
Fejti, fódja, ő tudója,
Mi a fódanivalója.
Hogy az meg nem tűri a világosságot.

Odagyúl az asszony, gyermek,
„Lea-Eszter mit fejt kelmed?“
Lea-Eszter csak néz, bámul.
Nem érti, hogy mit kérdeznek,
Eszébe jut lassan végre,
Bemerkol az ezüst pénzbe:
„Zsófi lányom küldi nesztek, kincsem nesztek.“

Még ez sem epigónizmus, ez is még csak utánczás. Zsidó nevű Ágnes asszony. De a fiatal költő már megtalálta a műfajt, melyben a nagy mesternek egyetlen folytatója lesz, s már pedzi a módot is: a falusi zsidó színével fogja tarkítani a balladák magyar levegőjét.

A zsidó a magyar szellemi életben már Kiss József előtt fellép. Fellép személyekben és fellép irodalmi keretek kö-

zött is. Az első jelentős alakok a Petőfi-korabeli Pesten: Ballagi Mór, Zerffi Gusztáv és Hugó Károly. Már akkor megesik, hogy a magyar zsidó külföldön is nevet szerez magának. Beck Károly tüzes eposzt ír ilyen címmel: *Jankó der ungarische Rosshirt*. Saphir szellemessége évtizedeken át európai márka. Zsidó lírikusok és költők közül Kiss József előtt pl. Heilprin Mihály, Bródy Zsigmond. Az utóbbi a magyar költői habéért mihamar felcseréli egy virágzó német-magyar ujság mégis reálisabb valutájú foglalkozásával. Ezer holdak maradtak utána és sok-sok gyerek ma is az ő pénzén gyógyul a Bródy-kórházban.

De belép a zsidó — ahogy Riedl Frigyes összeállította Petőfi-ről szóló torso-jában — a szépirodalom alakjai közé is: Eötvös a proletár zsidót rajzolja, Nagy Ignác a vidéki korezmárost, Szigligeti az úritársaságba bekerült finánc-embert. Petőfi szerelmes volt egy szép zsidó varrólányba (állítólag el is akarta venni, de ez nála nem volt ritka tünet). Versben siratja el a jeles zsidó zenészt Rózsavölgyit. (Ez volt az első Rosenthal, aki magyar nevet vett fel.) Beck Károllyal Petőfi érintkezett ugyan, de nem voltak olyan bizalmas viszonyban, mint ahogy Beck memoárjaiban írja. Petőfi azonban kétségtelenül liberális ember volt. Riedl idézi a következő nagyon érdekes adatot: Petőfi elítélte az 1848-i antiszemitizmust (mert akkor is volt), s azt harsogta a kiabálók felé: „Nem kiáltottatok-e velünk: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség. Várhattok-e igazságot magatoknak, ha nem vagytok igazságosak mások iránt“.

Egy tekintetben Kiss József is néha a Vajda János útjára tévedt. Petőfit magasztalja, Aranyra éppen nem hódol, már ahogy akkor ez az ellenzéki irodalom inkább lármas, mint stabil berkeiben divatos volt. De legújabb adatokból meghatározható szépséggel bontakozik elénk a mester, s a tanítvány viszonya. A leghivatottabb, Voinovich Géza írta meg legújabban, hogy Arany János olvasta Kiss József verseit, s megjegyzéseket is írt hozzájuk. Pl. Kiss József e sorához:

Tiétek a cél és miénk — az út!

Arany János ezt írta a margóra: *Optime*. A nagy mester, a nemzet nagy tanárja megosztályozza egyik rakoncátlan tanítványát. Tárgyilagos, igazlelkű professzor. Azt mormogja maga elé: Magaviselete ugyan nem megfelelő, de előmenetele kitűnő. Ez az osztályzat ragyogó fényt vet Aranyra, de dicsősége Kiss Józsefnek is.

Ime, itt van a hatás első titka. Új szín kerül költészetünkbe: a falusi zsidó élete, a magyar életben való elhelyezkedése. Mondják, a költő lantjának éppen ez a húrja lazult meg legelőbb. És érdekes, e megállapítás éppen zsidó hittestvérei felől szállt először a költő oevre-je felé. A Simon Juditról, miután sok évtizedes, a mi irodalmunkban valóban páratlan sikerű pályát futott meg, egyszerre csak megállapítják, hogy a csókgyilkos anya esete ismeretlen a héber foliánsokban. A megállapítást így cáfolni nem lehet. De azért egy analóg irodalmi eset jut erről eszünkbe. Pár éve egy vidéki úr tanulmányt írt Herczeg Ferencről, s ebben egészen komolyan tanácsokat ad az illusztris írónak olyan irányban, mint kellett volna voltaképpen megírni: a Gyurkovics lányokat.

Az új szín mellett, új volt a ritmus is, mely a költő balladáin, lírai alkotásain oly szokatlan volt. Ami új és megkapó, az feltűnik, s annak mindig akadnak hívei. S ha az új igaz művészettől ihletett, a hívek mindig szaporodnak egészen a teljes érvényesülésig. A városi élet új formái, új lelkiséget teremtettek. A szabadelvű korszak gazdasági felvirágzásának korában az új élet új jelenségeket is teremt, az idegrendszernek kevésbé szabályszerű életét, amint azt világszerte megfigyelhetjük. Felhangzik egész Európában a hérbeadott szív szomorú dala. Nem apotheozisa ez

a Gautier Margitoknak, de a megvetés helyett a szánakozó bánat eszméit hirdeti költői nyelven. Ennek az új lelkiségnek a ritmusa nem oly szabályos, mint a régi volt. De felmerül hamar a kérdés, rosszabb-e azért? Ilyenformán meghomlik a szabályos jambus- és trocheussorok zárt vers- és strófaszerkezete. Kiss József még nem jutott el a *vers libre* formájáig, ám a lavinát ő indítja el. Trocheusaiba egy-egy kövér jambus bűg bele, magyar ritmusát sokszor felváltja valami felemás klasszikus-magyar hangmenet. A verstani vasalt nadrág meggyűrődik, térden megkopik, cipőnél rongyos lesz. Érdem-e, hűn-e? Olyan mint az élet, mely Istentől van. Vagy ahogy a minap Lőrinczy György — Kiss Józsefről szóló megemlékezésében — fejezte ki igen szépen: A ritmus nemcsak zúg, hanem csuklik is néha.

Ezek az új vonások, költői és emberi lényének egy hatásos tulajdonságához vezetnek, az *eredetiséghez*. Még a legszebb virágok között is megunjuk az egyhangúságot. Aranyt és Petőfit mindörökre szeretjük, de követőik utánuk dadogó dalai között oázis volt egy-egy új hang. Ha az ember a haarlemi tulipán-mezőkhöz bolyong pár órát, bája, hogy szereti is ezt a magyarrá lett szép virágot, utána boldogan hajol le egy szál szekfüért. Kiss József balladáit, az új városi lelkiséget sóhajtó, lírai alkotásai egy merőben eredeti költői lelket vetítettek a magyar közönség elé. Ez az eredeti lélek magyar volt az Arany módján és szellemes volt, mint Heine Henrik. A költészet két szélsősége találkozott muzsájának tropikus tájain.

Heinének igen erős szerkezeti és stiláris hatása volt Kiss Józsefnek. Kiss József prózája, melynek pár remek darabja a napokban jelent meg először összegyűjtve a *Kiss József és kerek asztala* című könyvben, egészen Heine-i. Szellemesen maró szatírája, néha a cinizmusig leszálló pajzánkodása, műveltsége, fanyarsága mind-mind Heine-i vonás. De ennek tetemes része véletlen találkozás, vagy adottság. Azt a szellemességet, amely Kiss József írói és emberi lényének egyik jellemző sajátossága volt, s egyéni hatásának legfőbb titkai közé tartozik, nem lehet megtanulni. A költő írói és emberi pályáján többször vélt analógiát észrevenni a saját sorsa és Heineé között, de később a költő egy más felfogásban nyugodott meg. Állítólag egyszer azt mondta Kiss József: *Harry testvér, a dalaid halhatatlanok, de a párizsi cikkeidet szívesen elengedtem volna*.

Heine-ről szóló versében úgy tesz, mint a királyok tettek, ha királyt látogattak. Egymás katonai egyenruhájába bujtak. A szellemesről szellemesen ír.

Engedd ó mester, hogy e síri márvány
Tövén leadjam nálad vizitkártyám.

Eljár sírodhoz svéd és angol és dán.
Ha végigsetlik szárazföldi útján.

S olykor németnek is megbotlik lába
A Szajna partján sírodnak halmába.

Ha német volnék nem merném megtenni.
Nem mernék én sírodhoz elmenni.

Félném, bosszúdban nem ismerve gátat.
Menten fejemhez vágod a fejfádat.

Szellemes költő csak szellemes ember lehet. Ócska családi biblia első oldalára írta be a költő édesanyja: „1843 november 30-án hétfőről keddre virradóra jött a világra első szülött fiam, a Józsi. Az Isten tartsa meg. A keresztlőjén pompás görögdinnyét ettünk.“ A költő hamiskásan hozzászól: „Tessék, a görögdinnyémet is más ette meg.“ És eredetiségének szívbemarkoló vonása volt új szerelmi lírája, mely egy szabadabb éthosz hangjait szólaltatja ugyan meg.

de minden időkre hatásossá teszi költészetét anyagi bajoktól zaklatott szerelmes bánkódása afelett, hogy nem tudja mindazt a kedvesének lábai elé rakni, amit szeretne. (Pedig legalább is a csillagos eget szeretné odarakni.) Az új éthosz nem irtózik egy kis szemérmes erotikumtól sem, de izléssel teszi. Kiss József realista. A költő „a föld porában jár ugyan, de megaranyozza a porszemeket”. Különbösen is: Kiss József mondotta: „Az igazi költő mikor gyalogjár, akkor is röpül”. A költő fejedelmi módon ajándékozta meg azt, aki szívét örök hálára kötelezte. A drága lény, egy életen át hű hitvese (pedig, hogy Herczeg Ferenc szellemes fordulatával éljünk, Kiss József feleségének lenni ugyan nehéz hivatal lehetett), gondjainak megosztója, bohém életmódjának kísérője, az érzékeny költő lelki kétségeiben és vonaglásaiban e földi élet egyetlen pozitívuma, meg is kapta a jutalmát. Vagy ki tett valaha, túl a hetvenen, ily ragyogó diadémot hitvese fejére:

Hó a hegyek ormán és hó lenn a völgyben, —
Fehéredünk mi is, ugy-e, drága hölgyem.

Almafa virága, a nap forró délben,
Az is mind fehér volt, csakhogy nagyon régen.

S fehér lesz az álom — én fehér virágom,
Mikor már túl leszünk minden hazugságon.

Kegyeletes gond — Kiss Arnoldé —, megtalálta a nagy nap emlékét egy budai pap feljegyzései közt, a napét, amikor Kiss József esküdött. „1873 március 13-án eskettem Kiss Józsefet Bermann Rozáliával. Gyönyörű verseket ír ez a fiatalember. Azt mondtam neki esketöbeszédemben, hogy a Dávid király lantjának énekei szunnyadnak a lelkében. Fényt fog árasztani nemzetére, hazájára”. Dr. Goldberg Rafael főtisztelendő úr, az Ön jóslata im bevált!

Bevált, mert a nagy költő korának egyik *legkítűnőbb literátora* volt. E részben is Aranyra emlékeztet, minden idők egyik leggondosabb, legbecsületesebb szerkesztőjére. Kiss József mestere volt annak, mint kell fogadni a fiatalokat, hogy kell nekik imponálni, hogy kell a tehetségeseket buzdítani, a tehetségteleneket elijeszteni. Korának csaknem minden magyar írója ült legalább egyszer Kiss József asztalánál. A Hét munkatársainak névsora a korabeli magyar irodalom nomenklaturája. Nála tanultak, vagy tőle indultak ki, vagy legalábbis tűzhelyén melegedtek néha igazán legjobbjaink: Ambrus Zoltán, Petelei István, Tolnay Lajos, Justh Zsigmond, Malonyai Dezső, Szemere Attila, Kozma Andor, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Voinovich Géza, Papp Dániel, Lőrinczy György, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Lovik Károly, Cholnoky Viktor, Londesz Elek, Falu Tamás, Harsányi Zsolt, Kaffka Margit, Babits Mihály, Kárpáti Aurél. *A névsor nem teljes.* Verset írtak róla vagy tizenhétvenen, köztük Ábrányi Emil, Gyóni Géza, Juhász Gyula, Zemléni Árpád, Peterdy Andor, Telekes Béla, Farkas Imre, stb.

Hatott a fiatalságra, egész érdekes költői és emberi egyéniségével, hatásának ez igen fontos tényezőivel.

A költő az emberiség ritka spéciéséhez tartozik. A zoológiában talán úgy lehetne megjelölni: *Homo Sapiens Beatus*, A boldog ember. „A szerencsét öntudatlanul magával hordozza a tarsolyában, a lelke fiatalságában, a gyönyörökben, melyeket a szépnek érzése nyújt, a muzsikában, mely örökké benne csilingel és a könnyelműségben, mely elhessegeti a gondokat”. Kiss József költő volt és számára a költészet volt az élet. Nem is lehet róla beszélni az ő szavai nélkül. De ember volt, aki szerette a lelkesedő hű szemek parázsát, édes asszonyaink drága mosolyát, a tapsot, melyről azt hitte, hogy tavaszi égzengés. Hát hiszen ebben volt is valami igaza. A lelkes hívek tapsa olyan sze-

szélyes és olyan múló is, akár a tavaszi égzengés. Soká készül neki, hirtelen jó, úgy is múlik el.

Emberi, testi mivoltában is, volt valami furcsa eredetiség. Ez a titáni lélek egy alacsony kis vézna emberben lakott. Ilyen volt már a költő nagyapja, az első Kiss Józsi a családban, akit így a falu nevezett el. Mikor a költő ott-hon hevert a kereveten — élete jó részét így töltötte el, így élt, így írt, így szerkesztett — „ruhái — ahogy Kosztolányi Dezső meséli — egy széken lógtak, a csöpp kabát-kája és a csöpp mellénykéje, mint a Hófehérke gyermek-előadásán a mesebeli törpék zubbonykái és köténykái”.

Ebben a vézna emberkében egy atléta *öntudata* lakozott. Sugalló hatásának egyik titka *önérzete*, mellyel irodalmi fiait fogadta, öntudata, mellyel istápolta őket, komolysága, mellyel folyóiratában velük áldozott az irodalom oltárán.

Mikszáth Kálmán A Hét jubileumán ezt írta: „A Te munkatársaidat Te nevelted barátom. Nem riportereket, akik az eseményeket kiszimatolják, hanem bírákat, akik ítélkeznek azok felett, eszéistákat, akik korbáccsal ütnek. Ha egyebet se csináltál volna életedben, megérdemelnéd, hogy mindnyájan köszöntsünk ennél az évfordulónál.”

Nagyszerűen tudott bánni ezekkel a fiatalokkal! *Kemény* Simon meséli: „Egyszer verset vittem Kiss Józsefnek. Néhányszor elolvasta a kéziratot, aztán letette. Szemüvege felett jól megnézett, aztán két ujjával kotorni kezdett a mellénye zsebében. Gyanakodva, aggodalmasan körültekintett a szobában, amelyben csak ketten voltunk és az asztal alatt meglökte a térdemet, megértettem, hogy valamit titokban át akar adni, odanyújtottam a kezem és egy apróra összehajtott papírdarabot nyomott tenyerembe. Súlyomszemem a csücskéről megismerte: Óriási összeg, egy húszkoronás volt. Sűgva kötötte a lelkemre:

— De meg ne mondja Kosztolányinak!”

Ilyen volt a tehetséggel szemben. De ennek a fehér szakállú kis japán istennek — ahogy Kárpáti Aurél nevezi — „néha olyan mennykövei voltak, akár Jupiternek”. „Emlékszem egyszer” — írja — „beteg volt a költő, s a fél szerkesztőség ott állt szobájában az ágya körül, amikor egy feltévedt fiatal poéta valami ostobaságot mondott. Kiss József nyögve feléje fordult, ránézett, aztán szelíden megkérdezte tőle:

— Mondja, hány éves maga, fiam.

— Huszonnyolc — válaszolt a szerencsétlen, boldogan, hogy az epés kedvű szerkesztő figyelmére méltatta.

— Istenem — sóhajtott Kiss József elmélázva — ha én még egyszer huszonnyolc éves lehetnék... Azt se bánám, ha olyan tehetségtelen lennék, mint maga.”

Kiss József művész volt és egyben tanító, ami ritkaság. Egy zenetörténetben azt olvastam, hogy Schumann is ilyen volt. A Hétnek voltak és vannak ellenfelei is, s ezeknek igaz költő, feledhetetlen szavakkal megfelelt már régen, maga Kiss József, amikor ezt írta: „A Hét ajtaja fölé arany szögekkel egy feliratos tábla volt odaszögezve: *Tiszteld a tehetséget*. Tiszteld minden formájában, minden kialakulásában és ha nem érted meg mindjárt, légy azon, hogy megértsd. Tiszteld a tehetséget ellenségeidben, mert a tehetség ritka adománya az égnek. Pénzen megvásárolhatsz mindent: a rangot, szerelmet, egészséget, még hosszú életet is; tehetséget nem. Keleten szentnek tartják az eszelősöket; a tehetség tisztelétét nyugaton keresd. A Hétnél megvolt. Talán azért fogták ránk, hogy kozmopoliták vagyunk.”

Művészi foglalkozásához képest, melyet gondos szerkesztői munkássága csak elmélyített, a honi eszmék, a magyarság requisitumai között állandóan érdeklődésének kö-

zépességében állt a legdrágább nemzeti ajándék, Isten leg-
ragyogóbb magyar teremtménye: a *magyar nyelv*. Mestere
volt, rettegett ellenőre nyelvünknek, s tanítványai tudták,
hogy kócos magyarságú kézirat Kiss Józsefnél a papírko-
sárba került. Ő maga ötvösművésze volt a nyelvnek. Med-
dőnek mondták soká, mert gondos volt, napokon, hete-
ken keresztül irkált a blokkjába, rajzolt fantasztikus vona-
lakat, följegyezgetett érdekes fordulatokat, s aztán jó volt
ha hónapok multán megszületett néhány strófa. Ő találta
fel a margóliteraturát, sok papír, kevés betű. Egy-egy
gyémántszem, egy-egy új költői szó, fordulat körül jegece-
sedett ki az új költemény. Innen van, hogy még talán ke-
vésbé elsőrangú alkotásaiban is mindig van legalább egy
új és feledhetetlen költői fordulat, szó vagy kép. Egy or-
vosa jegyezte fel róla, hogy egyszer, midőn a költő felol-
vasta egyik versét, keményen rászólt akkor egyetlen hall-
gatójára: „Hallja Doktor, figyeli a magyar nyelv zenéjét?
Írni szépen, igazán, csak magyarul lehet“. 1914 december
25-én ezt írta Kiss József a szülőfalujához, Mezőcsáthoz
intézett levelében: „Kettős ajándékot adott nekem e föld:
a rög szeretetét és azt a kiváltságot, hogy nyelvének bű-
báját százezreknél melegebben érezhessem át“.

Kiss József Reincarnatio című költeményében ezt írja:

Majd visszatérek időtlen időn túl,
Hogy mily alakban, azt még nem tudom;
De kikelek holt-biztosan sírombul.

Ime, visszajött. Megjelent előttünk az óriáslelkű mi-
niatür öregúr, ahogy élt s ahogy írt. Költői, szerkesztői és
emberi egyéniségének tulajdonságai talán most már világo-
sabban megértetik azt a nagy hatást, amelyet a magyar
szellemiség történetében jelent. Kiss József hosszú élete
még friss Petőfi-hagyományokból indult ki, Arannyal egy-
időben játszott tilinkóján és megérte a régi világ összeom-
lását. A régi világ talaján állva, a változatlan magyarság
fundamentumán, már új időknek új dalait zengi. „Arany
magyarsága és eredetisége keleti színességgel és nyugati fi-
nomsággal egyesül nála.“ A napokban azt mondta az
ötvenéves Babits Mihály: „A költő öregedni tud, de meg-
halni nem fog olyan könnyen, mint más ember.“ A 90
éves Kiss József még öregedni sem akar. Úgy zeng, mintha
a *mi* költőnk volna, pedig tegnap dalolt. Szívünkben friss
a hála és gyönyörűség érzése és meghatva hajlunk meg em-
léke előtt.

KISS ARNOLD: KÁIN ÉS ÁBEL

*Káin megölte Ábelt
S feddön dorgálta őt az Úr!
Testvéred hova tetted?
Halálra mért kerested?
Így válaszolt Káin:
Gyűlöltem őt.
Gyűlöltem a nyafogását
A puha borongását
Erdőkön bolyongását
Szomorú mélézését.
Mert lágy volt mint a szellő
Oly könnyes és esengő
Ha csalogánydal zengett
Oly hosszan elmerengett
Ha nyílam őzre fogtam
A sírását hallottam.
Ha madár hullt a porba
Ő szánva simogatta.
A virágot szerette
Az éheset etette.
A tenyerére szálltak
A verebek ha fáztak
S ő melengette őket —
És járta a mezőket
És halkán citerázott
És csupa álmod látott
Oly balgán dudorászott
Oly sokat furulyázott.
Zúgó malom volt ajka
Dalok patakján hajtvá
Az alkony pírját leste,
S ha leszállott az este:*

*A csillagokat nézte
És tűz égett szemébe.
Oly furcsa lángok, álmok
Miket én sose látok
Miket a lelkem gyűlöl
Én ezt a tüzet üzöm
És lángját el nem tűröm
Mert lényem ellentéte
Mert valóm ellensége
Én gyűlölöm a sejtést
Az örök halk pityergést
Az örök bús sóhajt
Mely mindig könnyet óhajt
Mit ő nyafkán kesergve
Konyult fejjel lihegte:
Hogy nyarak őszre válnak,
S az ifjú évek szállnak
Hogy elhervad az élet,
A kertek és a rétek —
Én viharokra vágyom,
A sebzett sast nem szánom
Melódiám a jajszó
A haragom panaszló
A rózsát sárba tiprom
A lilomot irtom
A telt kalász — ez minden
Más célom nékem nincsen
Én megvetem a sírot
A segítséget hívót
Erőm: az átok, vadság
És nem a bús imádság,
Ő áldozott az égnek*

*Én földi szenvedélynek
Az ő füstje a mennybe
Az enyém kerengve
A földi rögre szállott.
Istentől mitse várok!
Mi ketten el nem férünk
És békén sohse élünk,
E földi sárgöröngyön
Kettőnknek szűk s börtön
Ezért gyűlöltem Ábelt
Ezért öltem én embert.
Megölném százszor újra
Mert más agyagból gyúrva
Más a mi lelkünk, arcunk,
És örök a mi harcunk.*

— — — — —
*És szólt az Úr igéje:
Mehaltok mind a ketten
Elmultok Káin, Ábel
De föltámadtok százszor
Nagy Káin s Ábel tábor
És gyűlölöd majd százszor
És megölöd majd százszor
Megújra lebunkózkod
Megújra szíven szúrod
Káin megölöd véred
Mert soha meg nem érted,
Míg él e földön ember,
Úgy állnak mindig szemben
Suhog a Káin balta
Véres az Ábel arca.*

Képek Palesztinából (Grossberger Mór Subotica Szabadka felvételei)

SASS IRÉN: A GYERMEK GIMNÁZIOMBA AKAR JÁRNI

A lexikonban ez a szöveg olvasható: „Dr. Krausz Ferenc egy. tanár, született 1893 november 4-én Óbudán, igen szegény szülőktől. Tanulmányait Weiner Adolf udv. tan. takarékpénztári igazgató, az óbudai izraelita hitközség elnökének anyagi támogatásával kezdte meg...” stb., stb. S még vagy negyven sor. Ahogy az egy világhírű szemész-professzort megillet... Mert dr. Krausz Ferenc európai hírű szemész, nagyeredményű tudósa a maga szakmájának. Krausz Feri, a kis sápadt arcú, nyurga Krausz-gyerek. Krausz Lipót óbudai könyvügynök villogó szemű, dacos szájú, hallgatag és pajtástalan kisfia. Lám, lám mi lett az egykori kis mezítlábasból?!... Hja, ha Krausz Lipót egyszer azt a gyönyörű kérvényt meg nem írta volna!...

A gyönyörű kérvény, a mezítlábas óbudai lurkó, illetőleg dr. Krausz Ferenc egyetemi tanár esete a gimnáziummal pedig a következőképpen kezdődött:

Krausz Lipót úr, mint rendesen azon az őszi felé hajló augusztusvégi délutánon is ott verte az alsóskompániában a „blattot” a Lajos uccai füstös, elhanyagolt, nem túlságosan népes kis törzskávéházban, mikor beállított egy maszatospofácskájú, mezítlábas, édes kislány, odament Krausz úrhoz és megrángatta a kabátját:

— Papa, gyere haza; a mama nagyon mérges.

Krausz úr ügylész tisztában volt vele, mit jelent az, ha „a mama nagyon mérges”, most dacára annak, hogy nagy nyeresében volt (tizennyolc krajcár tornyosult előtte a piszkos kis műmárvány-asztalon), szónélkül besöpörte a pénzt és kézenfogta a kislányát:

— Lehet, hogy egy óra múlva visszajövök uraim — mondotta tettetett nyugalommal és biztonsággal, noha tudta, hogy ha „a mama nagyon mérges”, akkor nem valószínű, hogy ma ismét visszatelepedhet a vidám partnerek közé; — megemelte a kalapját és ment...

Kint a még napfényben fürdő Lajos uccán aggódó arccal fordult a kislányához:

— Tényleg nagyon mérges a mama?

A maszatos kis angyal kaján örömmel bólogatott:

— Újjé, még sírt is!...

Krausz úr sóhajtott. Többet nem kellett kérdeznie.

A kis földszinti lakás konyhájának közepén találta a feleségét. A gömbölyded, pirosképű, megtermett asszony, mintha csak ott lesett volna rá, s mintha a már régen megkezdett szemrehányást folytatná, úgy zuhogott feléje egy mondat közepén:

— És te persze a kávéházban ülsz! Hogy nem sülsz ki a szemed! Te vagy egy apa? Egy apa tesz ilyet!? Mikor tudja, hogy a gyerek a „gimnáziumba” akar járni!

— Na, na, na, — piszogta félhangon Krausz úr — ez az egész? Már azt hittem, valami szerencsétlenség történt!

— Történt is. Az volt a szerencsétlenség, mikor egy ilyen emberhez hozzámentem!

Krausz úr vállat vont:

— Mentél volna a Rudolf trónörökösöz! — felelte hidegen, mert ezt a szemrehányást már nagyon sokszor hallotta s nagyon sokszor ajánlotta megfelelő partinak oldalbordája számára az osztrák-magyar monarchia trónörökösét, következésképp se a szemrehányás, se a felelet nem érdekelte már túlságosan. Azt is pontosan tudta, hogy az asszony erre fel fog csattani. Fel is csattant:

— Aki nálad szemtelenebb, az csal! A gyerek a gimnáziumba akar járni és nincs egy rendes öltönye, nincs cipője, se pénz könyvre, meg beíratásra, erre az apja, az a jó apja, egész nap a kávéházban ül és üti azt a piszkos kártyát.

Most Krausz úr csattant fel:

— Egész nap!? Ez a hála azért, mert annyit töröm magam a családomért!? Egész délelőtt lótok-futok, mint egy marha és mert délután merek belépni a...

— Ne ordíts! — ordította túl a felesége, mint egy vezénylő tábornok — ülj le és azzal a szép „kalagráfikus” írásoddal írd meg egy kérvényt a rasekolnak.

Krausz úr erre elfelejtette műharagját, félbehagyta műördítését és egész szelíd, érdeklődő hangon megkérdezte:

— Mi jut eszedbe mama? Kérvényt írjak a Weinernek? Minek? és mi legyen abban a kérvényben?

A „gyerek”, — aki „gimnáziumba” akart járni s aki a sarokban egy magas hokkedlin kuksolva várta ki a szülői csete-paté végét, némi lelkiismeretfurdalással szívében, hogy a hadakozás miatta van, de sok daccal abban a tudatban, hogy a harc jogos és szükséges és érdemes miatta — most megszólalt tiszta, értelmes, konok hangon:

— Csak írja meg a papa, hogy tiszta egyesem van a negyedik elemiben s hogy orvos akarok lenni, de nincs pénzünk s hogy neki van, hát kölcsönözzön. Ha meglesz a diplomám, majd visszafizetem...

S némi szünet után még hozzátette:

Képek Palesztinából (Grossberger Mór felvételei)

— Azt is tessék megírni, hogy mennyit szenvedünk.

Gyermek agyának ebben a homályos gondolatában bizonytalansággal benne volt a szülői összecsapások iránt érzett undora is, melytől valóban sokat szenvedett s melyről kis proletár-gyerekek tapasztalataival jól tudta, hogy mindig pénzügyekkel voltak összefüggésben. S minthogy a diploma végső fokon majd a pénzkérdéseket is meg fogja egykor oldani, a „gyerek“, aki „gimnáziumba“ akart járni, jónak találta ezt is bevenni a kérvény érvei közé.

Krausz úr még kissé tanácstalanul nézett a feleségére:

— Ezt írom, mama?

— Ezt! — vetette oda kurtán az asszony és többet nem tartott fontosnak közölni az urával. Tisztán mosott, fényesre keményített karton slafrokot vett magára és köszönés nélkül eltávozott. Hogy hová megy, azt sem tartotta fontosnak közölni az urával. De becsapta az ajtót, hogy csak úgy dörgött!

Krausz úr sóhajtván nézett utána. „Már megint a gyerekekkel beszélte ki magát“ — gondolta nem őszinte sértődöttséggel, mert veleszületett könnyelműségénél fogva direkt örült neki, hogy az asszony gondjainak és panaszainak felét a gyerek veszi át. Nagyon rendjénvalónak, délutáni kártyapartija viszonylagos biztosítékának találta ezt a körülményt, hogy férji és apai reputációját némiképpen megmentse önmaga előtt, belülről a sértettet játszotta. Aztán előkotorta a tintát és a tollat és neki ült, hogy az ő „kaligrafikus“ írásával megírja a kérvényt Weiner Adolf udv. tan. takarékpénztári igazgató, az óbudai izraelita hitközség nagyérdemű elnök urának a „gyerek“ érdekében, aki „gimnáziumba“ akart járni.

A kislány, a második gyerek, maszatos kis pofáját rászorította az asztallapjára s úgy nézte apja betűrajzolóját, mint egy bűvöletet...

*

A pirosposzsgás, eleven és erélyes Krauszné kikeményített karton slafrokja pedig ezalatt a Mókus uccában lebegett. Ott lakott ugyanis Taub úr, a sokgyerekes, beteges feleségű szabócska. Krauszné úgy robbant be a homályos, kis szobába, mint a bomba:

— Mikorra lesz készen a fiam öltönye, Taub úr? — kérdezte friss hangján csengőn és teliszájjal. — Minden percben kellhet ám! El kell vinnem a gyereket bemutatni a rasekolhoz, hadd lássa, hogy micsoda gyerek az! Valóságos tudós! Megérdemelné az, hogy akár egy gróf kitaníttassa! Az se vallana vele szégyent!

— Hát már biztos, hogy a rasekol kitaníttatja? — kérdezte a szabó sápadt, vézna, szőke kis felesége, a kis beteg asszony, miközben a homályos szobasarkokban hatodik gyerekét szoptatta.

— Biztos — felelte Krauszné határozottan. — Az uram most írja a kérvényt. Nem akarok huncutkodni, de az uramnak olyan írása van, hogy még a Weinernek se lehet különbség. Pedig az bankigazgató! Hát mikor lesz kész az öltöny, Taub úr?

— Meglesz, meglesz, — dűnyögött a kis szabó, akinek elhanyagolt polip volt az orrában — de hát, a fizetéssel hogy leszünk fiatalasszony?

— Nem veszünk össze rajta! — legyintett Krauszné s mintha spontán jutna eszébe, kivágta régen melengetett ravasz ajánlatát. — Tudják mit, majd a svábasszony helyett, egy évig én dagasztok kenyeret, meg el is mosogatok minden nap. Maga Taubné asszony, ügyse bírja a sok gyerektől... Na, jó lesz?

Gyorsabban ráálltak a furcsa alkura, mint hitte volna s a sikertől nekibátorodva, vidáman indult tovább a Zsigmond uca felé. Grosz Menyhértnek, a kedves, öreg, jókedvű „Menyus bácsi“-nak ott volt ugyanis a suszterboltja. Az öreg hosszú pipájával elsárgult agyarában, éppen kint állt a bolt előtt és már messziről észrevette a siető asszonyt:

— Na, mi jót hoz, Krauszné lelkem?! — kiáltott felje vidáman.

— Vinni szeretnék, Menyus bácsi! — nevetett vissza az asszony — egy pár fekete fűzőcipő kellene a gyerekeknek.

— Lehet — mondta Menyus bácsi és betessékelte az asszonyt a föld- és dohszagú parányi kis boltba.

Node itt már nehezebben sikerült az „üzlet“. Menyus bácsi sehogyan se akart ráállni, hogy a jó erős box cipő fejében ne három forintot fizessen a vevő, hanem félévig mosni járjon Menyus bácsiékhoz, havonta egyszer, ötven krajcár napszámot számítva.

— Kimossa azt a ruhát az én feleségem is; — húzódozott Menyus bácsi — ha harmincöt évig ki tudta mosni, ki tudja majd a harminchatodikban is... Pénz kell fiam, pénz!

— Hiszen ha pénzem volna, Menyus bácsi, nem szólnék egy szót sem! De hát látja, az uramnak sem szólhatok. Van annak elég gondja. És ha már ő, az ő sok tudásával és műveltségével nem tud többet keresni, akkor minek keresítek, nem igaz? Elég, ha megírja a kérvényt, meg megszerzi a gyerekeknek a vadonat új öltönyt, nem igaz?

— Micsoda? Új öltönyt csináltat a fiúnak?

— Hát rongyosan csak nem mehet a gimnáziumba! Nem olyan ember az én uram, aki rongyosan küldhetné a fiát a főiskolába. Hiszen tudja, milyen művelt ember! Ha nem lenne művelt ember, nem is iparkodna rajta, hogy orvos legyen a gyerekből, nem igaz, Menyus bácsi?

Mint az állatszeliidítő, aki szemével, gesztusával, hang-

jával, egész lényével hipnotizálni akarja az engedetlen vadállatot, úgy nézte, bővölte, hipnotizálta a maga anyai szívének erőszakosságával Krauszné, a szigorú öreget. Nehéz csata volt. De győzött. És hóna alatt a kis, szegezett talpú, fekete bakancsal, félóra múltán már útban volt a Főtér felé. Az egyemeletes, finom kis zártkapujú ház előtt, ahol a hitközség elnöke lakott s amelynek földszintjén a bank helyiségeiben zöldszínű gázlángok ünnepélyes fénye ragyogott, pár percre megállott Krauszné. Nagyon dobogott a szíve. Tudta, hogy anyai hadjáratának legnehezebb csatája előtt áll. Itt kell még csak igazán nyerni, mert ha itt nem nyer, elvesztette a másik két csatát is. Akkor, Isten veled gimnázium! Sose lesz orvos a gyerekből!

A toroka összeszorult. Félt és soha jóvá nem tehető, meg nem másítható, nem korrigálható lépés felelősségét érezte a lelkén. A harsogóan friss, bátor és eleven asszony egyszerre érezte, hogy elgyengül. Keze reszket, mikor a kapucsengő felé nyúl. Ajkai görcsösen összepréselődnek. Hogyan fog ő bent menni, megállni, köszönni, beszélni? Ezek itt nem Taubék, a szabóék és nem Grosz hácsi, a suszter. Ezek urak. Gazdagok. Előkelők. Más szavakhoz, más mondatokhoz vannak szokva, mint amit ő tud. És jaj! — ha valami ostobaságot mond, ha valami illetlenséget, ügyetlenséget követ el, ha megsérti, vagy nevetésre fakasztja a gazdag és hatalmas urat, akinek jóindulatától annyi sok, nem, több annál, minden függ!

Bátortalan szíve megtelt félelemmel és szemeiből kibuggyantak a könnyek. Elerőtlenedve, tanácstalanságában, félelmében és egyedülvalóságában égő vádat és szemrehányást érzett az ura iránt, aki hagyja őt így reszketni és félni a finom kis palota előtt. Pedig ez az apa dolga lenne; akinek mindez sokkal könnyebben menne. Mert hisz az összes könyveket végigolvassa mielőtt eladná őket. Művelt ember, aki tud az urak nyelvén beszélni.

— Megvert engem az Isten, mikor ehhez a kártyás lumphoz hozzámentem — dörmögte maga elé halkán és elkeseredve. — A gyerek gimnáziumba akar menni, és ő a kávéházban ül, nekem meg urakkal kell beszélnem és azt se tudom, hogy fogok hozzáfogni...

S mikor a fehérbóbitás szobalány kinyitotta a kis kaput, még fogvacogva utánatette, inkább csak gondolatban:

— Csak most az egyszer segíts, Istenem; sose kérek többet tőled semmit!

Mikor pedig a szobalány megkérdezte, hogy kivel is óhajt beszélni, — reszkető, jó, tanácstalan, buta, szent és erőszakos anyai szívének ösztönével, anélkül, hogy gondolkozott volna felette, azt felelte:

— A kisasszonnyal...

A „kisasszony“, a takarékpénztári igazgató egyetlen. kényelemben és szülői majomszeretethen elnevelt leánya volt. Tizennégy esztendő, nyurga kis kamasz-lány, rendkívül erősen fejlett öntudattal s némi csendes lenézéssel és utálkozással eltelve minden iránt, ami a főtéri palotánál *lejjebb* létezett. Tág és csodálkozó szemmel fogadta a szobalányt, aki szabályszerűen bejelentette Krausznét s aztán anyjától eltanult hangutánzással fordult az asszony felé:

— Mit kíván?

Krauszné egy pillanatig lehunyta a szemét. Vakította a gazdagon berendezett icányszoba bútorainak hófehér színe, a bútorok kárpitjának világos selyme, a finom szőnyegek a földön s a levegő, ami körülvette, amit most szagolt először, s ami annyira más volt, mint az ő földszinti kislakásának örök szellőzetlenséget hazudó levegője. Itt ebben a finom és gazdag leányszobában ragadta meg legerősebben, szinte mániákusan a gondolat, hogy győznie kell, végképp győznie kell, ki kell erőszakolnia mindent, mindent a „gyereknek“, aki a maga korúak tanulniakárásával tulajdonképpen ide vágyakozik egy ilyen szobába.

erre vágyakozik, ezekre a bútorokra s olyan leányra majd egyszer, mint ez a tizennégyesztendő bakfi, aki kint az uccán, a kíméletlen napfényben és más valakinek szemében talán lehetett egy szőke, vézna és szeplős, kis béka, de neki itt, ebben a finom és szép szobában, ebben az előkelő kis házban gyönyörűszép és büszke kis hercegnőnek látszott. Szembenézett a lánnyal:

— Valami nagy dolgot szeretnék kérni a nagyságos kisasszonytól...

A gyerekükért küzdő anyákat segítő angyalok megint jó tanácsot súgtak Krausznénak. A kezdet jó volt. Az elkapott, öntelt kislánynak imponált, hogy egy valódi felnőtt kér tőle valamit, egyenesen tőle s nem apjától, vagy anyjától. S már abban a percben elhatározta magában, hogy az asszony meg fogja kapni, amit kér. Ő fog szólni az apjának. Tapasztalatból tudta, hogy ilyenkor lehetetlen-ség az apjától rideg és rövid „nem“-et kapnia.

Barátságosan nézett Krausznéra.

— Tessék csak beszélni...

És Krauszné beszélni kezdett. Szegényes szókinccsének forró és nagyszerű áradatával megszállottan és szinte eszméletlenül. És beszélt tovább is, akkor is, mikor a lány kézenfogva bevezette anyjához, egy alacsony, kissé hervadó és gömbölyded szőke hölgyhöz, aki még fényesebb bútorok, még színesebb szőnyegek között a hintaszékben hintálta magát, aki hallgatta Krauszné remegő és ékesszóló védőbeszédét a fia érdekében, de közben jóleső elégtel-séggel és boldogan állapította meg a maga gyermekéről, szeretettől átfűtött anyai gondolataiban, hogy „arany ennek a gyerekek a szíve; direkt idehoz egy szegény asszonyt, hogy az apja taníttassa annak a fiát; aranyszíve van ennek a kislánynak“...

Nemsokára a főtéri finom kis palota finom szobájában is megkötötte az „üzletet“ Krauszné. Az igazgató felesége megígérte, hogy ő maga fogja fedezni a fiú tandíját, „ha tényleg olyan okos és szorgalmas“ s egyben abba is beleegyezett, hogy Krauszné hetenként egyszer eljőjön segíteni padlót kefélni és szőnyeget porolni.

— Hozza csak el a gyereket és a bizonyítványt a férjemnek; — mondotta — biztos vagyok benne, hogy ő is bele fog egyezni. De — tette utána — az ura meg fogja engedni, hogy eljőjön takarítani?

— Ó, lelkendezett kipirult arccal Krauszné — nem kell az én uramnak mindenről tudni! Persze, hogy nem egyezne bele, mert olyan ember ő, hogy tűzbe menne a gyerekeiért, különösen a fiáért, akiből orvost akar nevelni! Tetszik tudni, direkt új ruhát csináltatott a gyerekeknek, hogyha idehozom bemutatni a nagyságos úrékhoz, úgy legyen öltözve, ahogy illik. Cipőt is vett neki, tessék nézni, itt van a hónom alatt... Dehát a tandíj... a tandíj... azt már nem bírná! Hát úgy gondoltam tetszik tudni, hogy én is segítek, amivel tudok... Nem szabad azt az én uramnak tudni, hogy én takarítani fogok járni... hiszen amilyen művelt ember, még képes volna engem megverni... Majd meg tetszik látni, milyen szép „kalagrafikus“ írása van... Éppen most írja a kérvényt a nagyságos úrhoz...

Hiába mondta aztán, magyarázta mosolyogva, bizonygatta elnéző derűvel a bankigazgatóné, hogy hagyják csak azt a kérvényt, nincsen már arra semmi szükség. — Krauszné csak nem tágitott:

— De csak írja meg azt a kérvényt, kezitsókolom — mondta makacsul és konokul — *egy apának is kell valamit csinálni a gyereke érdekében!*...

*

Így esett meg, hogy Krausz Lipót megírta azt a gyönyörű kérvényt s hogy a kis mezítlábas Krausz Feri elindult az egyetemi katedra felé.

DR MUNKÁCSI ERNŐ: A VELENCEI ÉS FERRARAI ZSIDÓK

AKTUÁLIS TÉMÁK KÉT TÖRTÉNETI KÖNYV MARGÓJÁN. * CECIL ROTH: GLI EBREI IN VENEZIA 1933. (A ZSIDÓK VELENCÉBEN), ANDREA BALLETTI: GLI EBREI E GLI ESTENSI 1930. (A ZSIDÓK ÉS AZ ESTEI-HÁZ.)

Velencei zsidó a 15. században

vezetőségére is mély hatást gyakorolt. Míg az előbbi két rabbit modern törekvésűnek nevezhetjük, addig a konzervatív irány képviselője a portugál eredetű *Samuele Aboab* volt; kiváló talmudtudós, aszkéta életű férfi, a *cioni eszmének lelkes híve*.

A velencei zsidóság életébe beleszövődött a zsidó történet számos nagy alakjának működése és a velük kapcsolatos események. Egy ideig ott élt és 1508-ban ott halt meg a nagy *Don Iszaak Abrabanel*, V. Alphons portugál és aragoniai Ferdinand spanyol király pénzügyminisztere, aki tisztségeit, vagyonát feláldozta és a hittagadás helyett a száműzetést választotta. Ő és fiai még egy félévszázadon át vezéreltek a spanyol-portugál diasporának. Velencében tartózkodott éveken át *Donna Grazia Mendes*, a zsidó történeti női alakok egyik legkiválóbbja, egy portugál marannus özvegye, aki számtalan veszéllyel szembeszállva és minden kísértést elhárítva, Ferrarában tért vissza ősei vallására. Az ő veje volt *Jószéf Nászi, naxosi herceg*, aki mint portugál marannus (a keresztségben kapott nevén *Joao Migue*s) kiváló politikai és pénzügyi zsenialitásával megnyerte *II. Szelim* szultán bizalmát és annak legfőbb politikai tanácsadója lett. *Jószéf Nászi Palesztina újjáépítése gondolatának előhírnöke*, aki ezt az eszmét a gyakorlatban is megvalósítani próbálta, attól a gondolattól vezérelve, hogy mindenfelől kiűldözött hittestvéreinek letelepedését biztosítsa. Ezért a szultántól engedélyt szerzett ahhoz, hogy az újjáépítendő Tiberiásban zsidó kolóniát alapítson. Felhívást intézett üldözött testvéreihez és elsősorban iparos, kézműves embereket szólított fel a bevándorlásra. Gondoskodott a kivándorlók tengeri szállításáról is.

*) Lásd dr. Blau Lajos könyvét, „Leo Modena levelei és írásai, 1905.“

A velencei zsidóságot a türelem, a megértés és egymás meggyőződésének tisztelete jellemezte. Leo da Modena rabbival, aki minden hibája mellett a maga korában a zsidóságnak a keresztény világ előtt egyik legismertebb képviselője és tudósa volt és akinek működését a magyar zsidó tudomány is nagyrabecsüli,*) egyidőben működött *Simha (Simone) Luzatto*, a modern zsidó tudomány egyik előhírnöke, aki a „Discorso circo il Stato degli Ebrei“ („Beszéd a zsidók közjogi helyzetéről“) (1639) és *Socrate* (1651) című munkáival a velencei állam

Hajói Velence, Ancona és egyéb kikötőkben várták a kivándorlókat s az ő védelme alatt tették meg a tengeri utat, ami akkor a tengeri rablók miatt nem volt veszélytelen. 1524-ben Veneziában tünt fel a zsidó történet politikus-kalandor alakja, *Dávid Reubéni*, aki a megviselt és éppen ezért messianisztikus eszméktől áthatott lelkekre nagy hatást gyakorolt.

S Velence volt a tanuja annak a ritka történeti jelenetnek, hogy egy zsidó rabbi — aki amellet orvos és diplomata is volt —, *Salómó Askenázi*, mint a török szultán rendkívüli követe jelent meg (1574). A Doge és Velence szenátorai rabbi Askenázit a külföldi diplomatát megillető kitüntetéssel, a legnagyobb tisztelettel és ünneppélyességgel fogadták. A Venezia és a török birodalom között kötött békét az utóbbi nevében rabbi Askenázi írta alá.

A velencei zsidóság átérezte és teljesítette a zsidóság egyetemességéből folyó kötelességeit. Szeretettel támogatta messi földről jövő idegen testvéreit; minden féltékenykedéstől eltekintve, segítette a letelepedni szándékozók. Pedig ez, a volt marannusokat (álkeresztényeket) illetően nem volt veszélytelen dolog.

Már fentebb volt szó arról, hogy külön chevrat tartottak fenn az átutazó szegény hittestvérek támogatására. Ugyanezen célra kórházuk volt. A velencei zsidók áldozatkész lelkességének egyik legbefolyásosabb szervezete a fogásba esett hittestvérek kiváltására alakult egyesület, a *Hevráth Pidjon Sevujim* volt. Ez az egyesület a XVI—XVII. században rendkívülien fontos működést fejtett ki. 1648-ban Chmielnizki kozákjai a keleten hallatlan vérengzést vittek véghez és az elfogott zsidók egy részét gályaraboknak adták el. Ugyanez az eset ismétlődött minden háború alkalmával. *A máltai lovagok pedig rendszeresen*

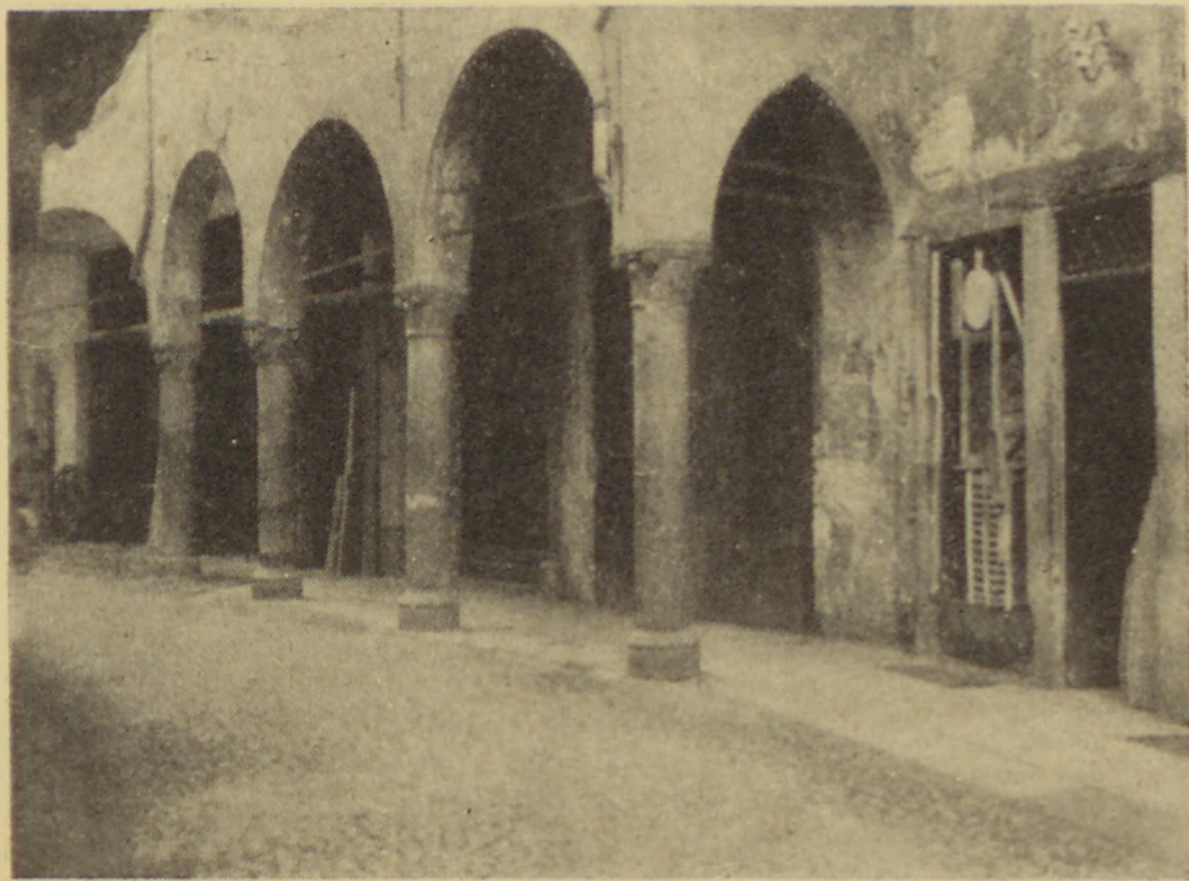
Miniatürökkel díszített biblia a velencei hitközség könyvtárában. Festette: Daniele Figlio del Medico Samuele 1398-ban Pisaban

űzték ezt a mesterséget és az elfogott hajókon talált zsidókat rabságba hurcolták. A velencei zsidók szervezetének „Camera de cautivos de Venezia“ állandó keresztény megbízottjaik, konzuljaik (*consoli*) voltak Máltában, akik figyelemmel kísérték az újonnan beérkezett zsidó foglyokat, azokat támogatták és közvetítették a kiváltásuk végett folytatott tárgyalásokat.

Ősi hűséggel karolták fel szentföldi testvéreiket. Palesztina és Venezia között sűrű volt az összeköttetés. Gyakran fordult elő, hogy gazdag velencei zsidók végrendeletükben meghagyták, hogy földi maradványaik a Szentföldön találjanak végső nyugvóhelyet. Sűrűn jelentek meg a palesztinai kiküldöttek, hogy gyűjtsenek a „négy szent község“ Jeruzsálem, Hebron, Tiberias és Szafed részére. Egyik közülük, József Dávid Azulai a XVIII. században leírta utazásait és benyomásait, amelyeket Velencében szerzett. Szent kötelességüknek tartották a Palesztina számára való önkéntes adományozást. A XVII. században a velencei zsidók fejenként és évenként féldukát aranyat küldöttek Palesztinába. A spanyol-portugál község 1761-ben elhatározta, hogy a kereskedelmi ügyleteiből származó jövedelmük 20 százalékát adják erre a célra. A velencei zsidóság ekkor már a hanyatlás korában, súlyos gazdasági válságban élt, de még ekkor is a velencei kormány hozzájárulásával igen jelentékeny összeget küldött, hogy támogassa azokat a testvéreket, akik őseik földjén akarnak élni. S ezt az áldozatkész munkát a legkevésbé sem tartották összeütközőnek a velencei köztársaság iránt érzett határtalan lelkesedésükkel és hazafiasságukkal. Erre a rajongásig emelkedő hazafiasságra jellemző, hogy a híres orvos és író, David de Pomi a XVI. században ezeket írta: „A velencei köztársaság intézményei isteniek és Istennek prófétája által megnyilatkozott ígérete, hogy ezt a szent Respublikát megőrizze“.

IV.

Míg Venezia a nagy lehetőségek, a nemzetközi összeköttetések, a fény és a pompa városa volt a zsidók számára is, — Ferrara komorabb jellegű, provinciálisabb, de biztosabb támasztéka lett az üldözött zsidóságnak és elsősorban a marannusoknak. Ferrara községe tipikusan marannus község volt. Egész Itáliában ez volt a legbiztosabb hely az ibériai félszigetről ezer veszély közül elmenekült marannusoknak, ahol levethették az álvallást, az erőszakos megtérítésben felvett nevet és ismét nyíltan vallhatták Izrael hitét. Ez a visszatérés nem volt egyszerűen megoldható feladat, mert a judaizálás nemcsak Spanyol-

A paduai ghetto ma is létező uccája. A boltíves oszlopcsarnok alatt van a reneszanszkori zsinagóga bejárata

országban és Portugáliában, de V. Károly birodalmának más országaiban, a pápai államban és több olasz államban is a szent inkvizíciónak való átadást és a máglyahalált jelentette. Még Venezia is többször kényszerítve volt a marannusok kiutasítására. Az az ország, amely a marannusoknak az ősi hitre való visszatérés és a szabad élet lehetőségeit nyújtotta, az életet és a felszabadulást biztosította. Ha ezt mérlegeljük, csak akkor tudjuk megérteni a Ferrarában uralkodó estei ház türelmes és emberies politikájának jelentőségét. I. Ercole, Ferrara hercege 1473-ban — válaszként egy pápai rendeletre, amely a zsidók kiűzésére hívta fel — kijelentette, hogy országának jóléte érdekében nem nélkülözheti a zsidókat, sőt a jövőben nemcsak minden külön teherrel mentesíti őket, hanem azoktól az adóktól is felmenti, amelyeket eddig külön pápai rendelet folytán teljesítettek. II. Ercole 1555-ben formálisan meghívta a spanyol-portugál marannusokat, hogy költözzenek országába és biztosította számukra a zsidó vallás szabad gyakorlását. Hálások is voltak a zsidók a tudományokat és művészetet kedvelő estei ház iránt és ennek jellemzésére szolgál, hogy amikor Eleonóra hercegnő — Tasso barátja és mecénása, aki a zsidóknak is jótévő támogatója volt — súlyos beteg lett, felgyógyulásáért imát mondattak a ferrarai zsinagógában. Így lett Ferrara az üldözött marannusok menedéke, biztos rév; szerepét az estei ház kihalta után, a Mediciek vették át és az ő uralmuk folytán jutott később Livorno jelentőséghez. A zsidó vallásra visszatértek Ferrarában nagy tudományos központot létesítettek, amelynek emlékét az a számos munka jelzi, amely a ferrarai zsidó nyomdákban kikerült. Ezek közül különösen kettő tűnik ki nagy jelentőségével. Az egyik az a spanyolra fordított teljes bibliafordítás, melyet a marannus Ábrahám Usque (a keresztségben kapott néven Duarte Pinel) 1550—1553 adott ki s a munka példányainak egyrészét a mecénás kiváló asszonynak, Donna Grazia Mendesiának, másik részét II. Ercole hercegnek ajánlotta. A biblia a herceg engedélyével jelent meg. Ezt hirdeti a címlap: „Con privilegio del Illustrissimo Sennor Duque de Ferrara“.*)

A biblia címlapját egy reneszánsz stílusú érdekes fametszet díszíti.***) Hatalmas büszke gálya diadalmasan szeli át a háborgó, vadul csapó hullámokat. Jelképe ez az üldözött, kikergetett spanyol zsidóságnak, amely minden vihar és vész dacára, révbe jut.

A másik híres ferrarai könyvet ugyancsak egy Usque, Samuel Usque írta és adta ki 1552-ben. A könyv címe: „Consolação ás tribulações de Israel“: „Végasztalás Izrael megpróbáltatásaiban.“ Költői formában írt történelmi munka, amely végigvezet Izrael egész történetén és különös részletességgel írja le azokat a szenvedéseket, amelyben a spanyol-portugál kiűldözött zsidóknak és a visszamaradt marannusoknak részük volt. Nem lehet mély meggyötörtség nélkül olvasni a Consolação ama sorait, amelyeket a poétalelkű történetíró az Izraelt jelképező Icabo pásztor szájába ad: „A világ mely részéhez forduljak, hogy gyógyulást találjak sebeimre, feledést fájdalomaimra, végasztalást súlyos, elviselhetetlen szenvedéseimre?! Az egész föld elborult előttem, mindenhol kiűznek és nyomorgatnak. A boldog Ázsia gazdagságai és élvezetei között szegény, fáradt zarándok vagyok; az arannyal teli, napsütötte Afrikában szerencsétlen, kiéhezett, megvetett száműzött. És Európa? Európa az én földi poklom! Mit mondjak Rólad,

*) A biblia egyik példányát láttam a ferrarai hitközség könyvtárában. 1929-ben Ferrarában kiállítás rendeztek az ott nyomott régi zsidó kódexekből, amely alkalommal a hitközség elnöke, prof. Sylvio Magrini előadást tartott a ferrarai zsidó nyomtatványokról.

**) Lásd a Mult és Jövő 1934 januári számában.

hiszen Te csontjaim felett diadalmenetet ünnepelsz. Romlott francia legelőkön bárányaim mérgezett füveken legeltek. Büszke, nagy hegyormokkal szegélyezett Germánia, vad alpeseidről darabokra zúzva dobtad le ifjaimat. S Te — édesvizű Anglia —, keserű és sós kortyokat adtál nyájamnak. Te irtózatos, vérengző Hispánia, harcos, kiéhezett farkasaid gyapjas nyájaimat felfalták s még állandóan most is marcangolják...“ A ferrarai Sámuel Usque munkájában „Aos Senhores de desterro de Portugal“-hoz fordul, akinek vigasztalására könyve végén történet-hölcséleti fejtegetéseit azzal zárja le, hogy hízni kell Izrael Istenének segítségében, aki az évezredek során mindig gondoskodott arról, hogy hollyongó népe hazára találjon.

Nincs a zsidó irodalomban munka, amely érzékeltetőben fejezné ki a marannusok szenvedéseit, gyöttrő kétségeit és az Istenbe vetett hitre alapított megnyugvását — mint ez a ferrarai könyv.*) (Folytatjuk)

*) Ferrarát nemcsak a régi dicsőség övezi körül. Talán nem véletlen, hogy az 1929. évi törvény alapján létesített új országos szervezet élén elnök-kormánybiztosi minőségben egy ferrarai ügyvéd, dr. Felice Ravenna áll.

Sabatai Elchagiz — Rabbi Jicchok Eljakim Madjeti fiának reneszansz stílusú síremléke 1546-ból. Jelenleg a Museo Civicoban Balognaban

Komlós Aladár: Vita a szalonban

A mozgásművészeti tanárnő a teát ajkához emelve, így szól: „Jó, jó... de hát hiába, nem artisztikus faj.“ A szalon hölgyei mind helyeslik ezt az iparművészeti megítélését a dolognak, s míg a lány rúzszt vesz elő, egy másik szól: „Egyáltalán, valljuk be, nagyon anyagi, opportunistá nép.“

S a férfi, ki eddig a sarokban ült némán, most szemét sötéten felveti: „Lehet, valóban. — És a hangja lobban: — Beszélük, egyiküknek sincsen elve, s az már igaz, hogy nincsenek teremtve a legkeményebb fából. A szenvedés nincsen inyükre. Egy miniszterség kevés a fiuknak. Mind szeretné, ha a leánya valami nagyszerű partit csinálna. Nem ideáljaim nekem sem. Valami mégis lesz bennük, meg kell vallani. Mert hogy-hogynem, de állják. Sokezer éve. Állják, mint a bika, ha fejére tagló sujt. Holott elismerem pedig, csöppet sem tetszik az eset nekik. Például tudják, rájuk-ég a holnap. lángoló ívei már rájuk is hajolnak, már perzsel a hője. S egy sem menekül. Bosszankodva vakarják fülüket: „Mi ez, hogy Isten még mindig süket?“ Kétezer éve hajlongva, kiverten kullognak szerteszét a földi telken. Nem tudják, hogy mi az értelme ennek a keserves próbának, gyötremnek, de tudják, hogy nekik sem kéne más, csak egy kis szenteltvízes locsolás, s akkor mindjárt otthont lelnének ők, finomak lennének s előkelők, — de nem, ők állják! Mert anyagi, megalkuvó nép. S hős egyedül az, aki kilép a hajszoltak közül, szenteltvizet kap és ennek örül... Félek, én sem vagyok elég finom, de én tisztelem, nem is titkolom, a hajtincses kaftánost és a kókadt hátú szatócsot, a csámpás zsidókat, s véleményem szerint — zokon ne essék — zsidónak lenni már kész hősiesség.“

A mozgásművészeti házihölgy ezalatt mind sértettebb arcot ölt. Mily tapintatlanság, mily kínos eset! Ime bizonyosság, milyen rémesek ezek a... ezek az izraeliták. „Parancsoljatok, drágám!“ A vitát elvágja göggel s a rekamié felé les, a barátnői felé. Kissé zavart még. Ezek meg súgva-búgva kuncognak a vermeil-színű zugba. Szívből, de mind csak titokban nevet. Artisztikusak voltak módfelett...

BENJAMIN BÉLA: JAKOB WASSERMANN HALÁLA

„Felelőssé tette a sorsot zsidóságaért és zsidó szenvedéseiért, — s ezzel elárulta a zsidót, ki benne élt: német hazafinak mondotta magát, német emigránsnak, vér és választás szerinti németnek” — s ezzel elárulta a németet, ki benne élt — ezt az ítéletet Jakob Wassermann Heine felett mondotta ki, — s most, hogy emlékezni akarunk róla, ki zsidónak német volt és németnek zsidó: úgy érezzük, hogy a

mondattal saját maga felett is ítéletet mondott.

Egy életen át küzdött benne a kettősség: németnek lenni és zsidónak lenni, — s most, hogy a bő és gazdag termésű élet váratlanul végére jutott, tragikus fordulattal ez a harc is eldőlt. Könyvei máglyán égtek el, — a zsidót égették el benne. S ahogy felégette magát az utóbbi hónapok viharaiiban: a németet égette ki magából.

Őseit pogromok üzték el Zirndorfból, — s így ennek emlékére írta meg a világirodalom egyik legigazabban zsidó regényét, a „*Juden von Zirndorf*“-ot. De német is volt, s ezért a legigazabb német népi regényt akarta megírni, s remekművet írt az emberiségnek, s alig-alig a németeknek: Kasper Hauser-t. „Ich rang um meine eigene Seele und um die Seele der deutschen Welt“ — írja magáról a „*Juden von Zirndorf*“-fal kapcsolatban. Ez az „*eigene Seele*“ — ez zsidó lélek volt, — s ez a harc végigkísérte egész életén. Kevesebb harcot harcolt meg még író becsületesebben, kevesebb zsidó, de egyben kevesebb emberi dokumentumot teremtett meg a világirodalom, mint ennek a harcnak történetét: „*Mein Weg als Deutscher und Jude*“.

Huszonhárom éves volt Wassermann, mikor a zirndorfi zsidókról szóló regényét megírta. Elképzeltetlen lelki és testi nyomor között, apró cédulákra írva született meg ez a remek írás. „Mint ahogyan egy álmod mesél el az ember, vagy mintha parancsoló szó diktálta volna.“ Ebben meg teljesen feloldódott zsidó lelke, az a kettősség, amely egész életén át végigkísérte, itt még nem jut szóhoz: ősközhöz tér a késői unoka. De tizenegy év után német regénnyé formálódik a Kasper Hauser: „Beképzelttem magamnak, hogy a németeknek egy valóságában német könyvet adtam, a nép lelkéből kiszakadottat; beképzelttem magamnak, hogy mert zsidó, aki írta, íme hebizonyítottam, hogy egy zsidó nemcsak elhatározásból és alkalmyszerűen, de belső valójában megszilárdíthatja az együvértartozást, s az idegenség előítéletét legyőzheti.“ De minden hiába; a keserű tanúság: „talpalatnyi földet se nyertem. Csak azt olvashattam, csak azt érezhettem ki a gondolatokból és a véleményekből: zsidó.“ Így válik Wassermann belső tragédiájává az az izoláltság, amelyet háromszorosan tesz nehezebbé, hogy: „író; német, kinek nincs meg a társadalmi legitimációja; — zsidó, hozzátartozás nélkül“.

Rettenetes gyermekkor, keserűen rideg otthon, példátlan nyomorúságok évei után Wassermann megindul a világ-siker útján. A „*Gänsemännchen*“, a „*Der goldene Spiegel*“ írója a német irodalom élére kerül; de ez se hozza meg nyugalomát. S mert nem tud beolvadni a némettségbe, s nem tud, nem akar kiszakadni a zsidóságból se, ezeket olvasztja magába, s így hirdeti a harc belső rugójaként: „küldetéssel küldtettem e világra“. Így válik a zsidó nép „missziós“ gondolata a maga külön, egyéni missziójává, s ennek lélektanilag indokolt következményeként fordul

most már el attól, ami *kifelé* zsidó megnyilatkozás. Nem érti meg a cionizmust, s azt a bécsi zsidó kört, amely körülveszi. De egyet megért: a zsidó nőt. Egy névtelen, elkalódott orosz zsidó lányka: életének első holdog találkozása. „Zsidó lányok és asszonyok a zsidóság legnemesebb, a jövőbe legtöbb ígéretet vetítő része“ — írja róluk.

Wassermann életének egyik jelentős találkozásáról is ír. Nevet nem említ, de e sorok írójának elmondotta ezt a találkozást pár év előtti budapesti látogatása alkalmából. Weizmann volt az „a nemes férfi“, aki előtt feltárja magát:

— Vajjon e kettősség okát nem abban kell-e keresni, hogy Ön zsidó zsidó (jüdischer Jude), én meg német zsidó vagyok? Vajjon nem-e két külön fajta ez, vagy legalább is két külön életdiszciplína? Vajjon nem vagyok-e én inkább kitéve mindkét oldalról mindennek, mert egyik felé se hajlok, egyikkel se kötök kompromisszumot, de előörsön állónak vallom magam, magamat és az én világomat akarom kifejezni, hiddá akarok lenni a két part között?

— Ne gyötörje magát — válaszolta Weizmann —, ön költő, s mint költő: — *szabadságlevele* van.

De hiába az engesztelő válasz. Amit Wassermann kiérez belőle: „nem szorulunk rád, lemondhatunk rólad“.

A legkeserűbb vallomás, amit zsidó író valaha is leírt: „*Minden hiába! Hiába szólsz a költők és a gondolkodók népéhez költőik és gondolkodóik nevében, — nem hallgatnak rá; hiába tartod oda engesztelésül orcád jobbik felét, ha a balt már megütötték, — beleöklöznek; hiába lapulsz meg előttük, s hiába harcolsz értük; hiába élsz értük és hiába halsz meg értük: zsidó vagy, zsidó, zsidó!*“

De hát mit csináljon a zsidó? „Az áldozathozatal nem elegendő. Ha kedvükbe jársz — félremagyarázzák. Közvetítés, — hideg fogadtatásra talál, sőt gúnyra. Áttérni: ki magát becsüli, önmagának tartja meg. Titokban áthasznál: csak azok számára hozhat eredményt, akik alkalmazkodásra alkalmasak, tehát ezek a leggyengébb egyéniségek. Kitartani a régi formák között: — megkövesedést jelent. Mi marad tehát? Önmagunk megsemmisítése — élni a homályban, elfogódottságban, örömtelenségben? A lélekkel vert, megvilágosodott ember csak kettő között választhat: *határtalan egyedülvalóság és kilátástalan küzdelem között. Jobb erre nem is gondolni...*“

És ez Wassermann tragédiája. Ez annak az írónak keserű sorsa, ki a „*Fall Mauritius*“-ban, — legnagyobb írásában még egyszer megindítja a maga dreifuszi harcát az igazságért, *minden zsidó dreifuszi harcát*. És foglyatja *Etsel Andergast*ban és legközelebb megjelenő posthumus regényében, melynek hőse a kilátástalan küzdelmet vállalta: a meggyilkolt Maximilian Harden.

De Wassermann, — az első lehetőséget: a határtalan egyedülvalóságot választotta, mert nem ismerte a harmadik utat, a zsidó megújulás éltető valóságát. Ebben a kemény egyedülvalóságban a zsidóság és a némettség között még mindig hitt, hogy van mégis jövő. „Majd jön, ki megmentő lesz, ember vagy szellem, erről az oldalról, vagy túlnan talán, vagy tán a hídon e kettő között. Talán már el is indultak, akik az utat törik. „*Talán én is egynek számíthatom magam ezek között.*“

Az volt-e? Annak hihette-e magát most is, *azok után is*? Nem tudunk rá választ adni. Talán már ő se tudott. Hiszen a *szíve* ölte meg, Aussensee-i magányában. A zsidó szíve? A német szíve talán?

Ember volt, — a legjobbak közül való. Író volt, — aki hinni tudott. Ez a hit teremtette meg nagyszerű alkotásait és talán ehbe a hitbe pusztult bele. Ama „írói szabadságlevele“ — halotti levele volt.

A TEL-AVIVI MINTAVÁSÁR HÓDÍTÁSAI

Klein Ignác, a Palesztina Gazdasági Bizottság egyik ügyvezetője, a tel-avivi nemzetközi vásár hivatalos magyar képviselője, a napokban megérkezett Erecből és a következőkben számol be benyomásairól:

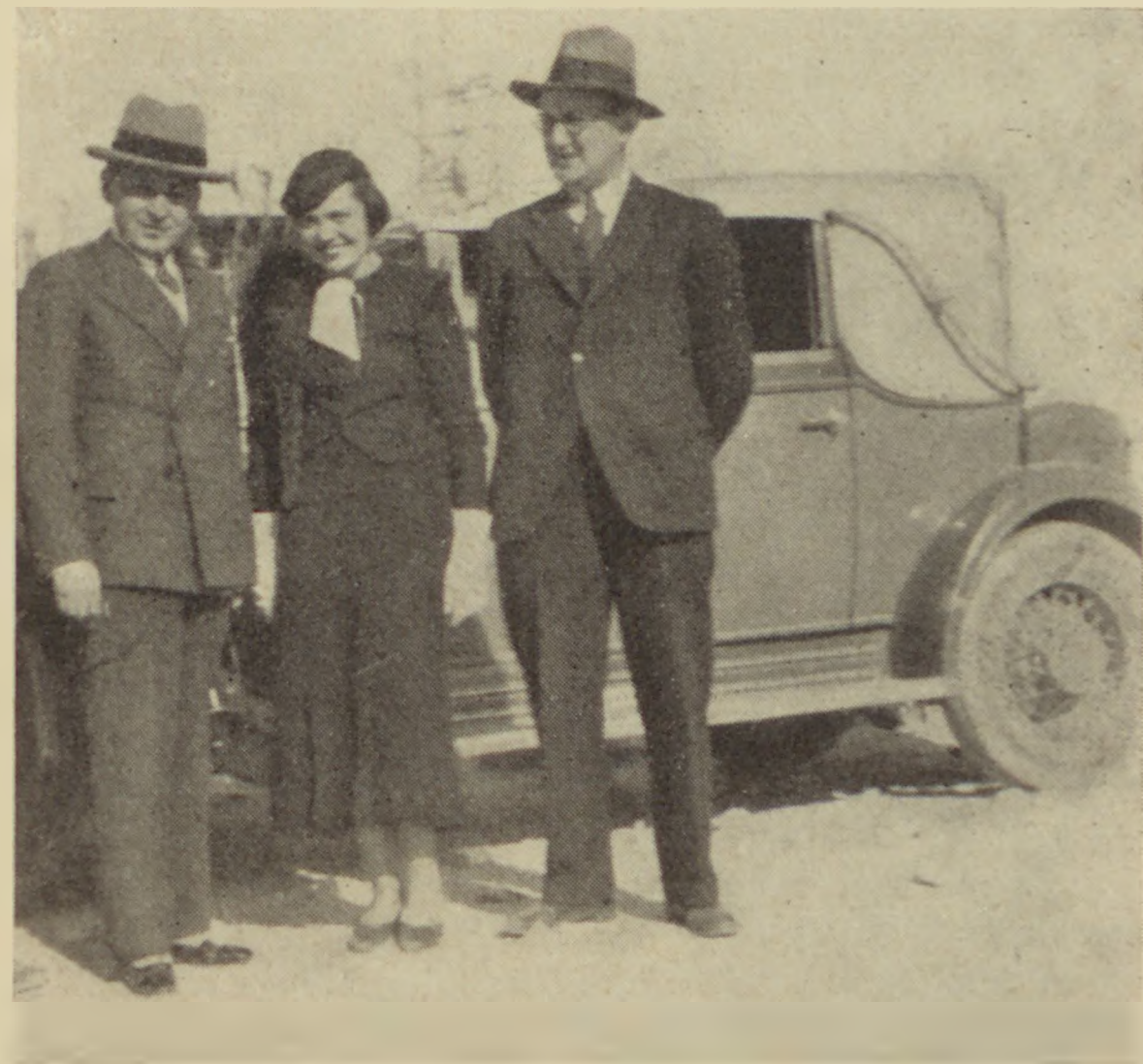
A vásár területének első meglátása alkalmával nagy-szerű élményként hatott rám, hogy szemeim előtt láthatom, *mint nő ki a földből 100.000 négyzetméter területen egy új hatalmas városrész.* Az *Irijah* (Városháza) mérnöki hivatalának térképén már látható, hogy a felépülendő vásár legmodernebb, gyönyörű állandó pavillonjaival Nagy Tel-Aviv szívében fog elterülni. A vásár vezetősége az előkészületekkel és építkezésekkel kapcsolatban 60 tisztviselőt és 1000 munkást foglalkoztat. A Yarkon folyó és a tenger homokos síkján *Weltsch* világhírű építész tervei szerint egymásután épülnek a különböző nemzetek pavillonjai, melyek közül különösen figyelemreméltóak a *Tozereth Haarez* (Hazai Ipar) pavillon, *3000 négyzetméter kiállítási területtel*, továbbá az *angol pavillon 1700 négyzetméter területtel*, a *400 négyzetméteres lengyel pavillon* és a páratlanul szép *automobilszalón*. Mind újabb és újabb tárgyalások folynak a különböző kormányok hivatalos részvétele és nemzeti pavillonok felépítése tárgyában. A magyar részvétel tárgyalásairól a „Mult és Jövő” főszerkesztőjét, *dr. Patai Józsefet*, valamint a Palesztina Gazdasági Bizottságot még Tel-Avivból táviratilag értesítettem. Tárgyalásaimmal egyidejűleg folytak a megbeszélések a román kormány megbízottjával, *M. Manescuval*, aki Románia ankarai kereskedelmi attaséja és speciális megbízás folytán kereste fel a vásár vezetőségét. A francia hivatalos részvétel részleteinek megbeszélésére a Nemzetközi Vásárok rendezőségének igazgatója, *M. M. Mosnier* érkezett Tel-Avivba. Tiszteletére a Ritzben nagy ünnepélyt rendeztek. Tárgyalásaink eredménye a külön francia pavillon. December 19-én rakták le a vásár egyik legnagyobb építkezésének, a *Nemzetek Pavillonjának* alapkövét.

Az egyszerű, de megható ünnepélyen *Dizengoff* rámutatott arra, hogy az ügynöki szövetség mennyire hivatásának magaslatán áll, mikor itt egy hatalmas állandó pavillonban a világ minden tájáról összpontosítja a Közel-Kelet fogyasztóinak kényelmes ellátására a megbízói cikkeket. Néhány nappal később alkalmam volt *Dizengoff* polgármesternél személyes audiencián megjelenni. Meleg érdeklődéssel fogadta beszámolómat a magyarországi Palesztina Gazdasági Bizottság működéséről a mintavásár érdekében.

Nem mulaszthatom el, hogy beszámoljak arról a nagy-szerű együttesről, mely az egész hatalmas elgondolású, nemzetközi vásárt szervezi, építi és nagy diplomáciai felkészültséggel irányítja. A diplomáciai és különböző hivatalos, valamint érdekképviselők megbízottaival való tárgyalások *A. Idelsohn* General-Manager kezeiben futnak össze. Személyileg előkelő orosz zsidó családból származik, nagyműveltségű, európai koncepciójú igazi gentleman. *Idelsohn* titkárnője speciális jelenség. *Nolc* nyelvet tökéletesen beszélő, nagyképzettségű, brassói magyar úrileány, aki nyelvkész-ségét és tárgyalási rutinját most nagyszerűen érvényesít-

heti. A vásár technikai ügyeit *Manager Evserov* intézi. A propaganda külön kezelésben van *Torokornál* és az eredmény, hogy alig van a világsajtóban egy olyan lap, mely még nem foglalkozott volna a tel-avivi mintavásárral. Több hatalmas méretű album dokumentálja az eredményeket. *Agilis* segítőtársa *A. Harussi*, aki az ereci és külföldi sajtót látja el propaganda-anyaggal. A vásár területén *Jaffe* a központi irányító és az építkezési tervek gyakorlati megvalósítója *Weltsch* építész. A kiállítás részletkérdéseinek megtárgyalása és a szerződések megkötése közmegegyezésre *Bermann* úr feladata. Munkatempót és organizációt valóban tanulhatunk *Erectől* és különösen a *J'rid Hamizrachtól*. Még engem is, aki pedig hozzászóltam az írógép kátogásához, majdnem elszédített a vásári iroda írógépterme, ahol számos írógépen a világ minden tájára készülnek a világ összes nyelvein a levelek. A falon a nagy fali naptár mellett egy naponta változó hatalmas szám mutatja a vásár megkezdéséig hátralévő napokat. Megérkezésemkor 141 napot mutatott és elutazásomkor már csak 120-at és ennek megfelelően serkentett a munkára.

A kiállítással kapcsolatban nagyon érdekelt, mennyiben felelne meg a valóságnak az európai lapokban szenzációéhséggel beállított közlemények, melyek szerint a bevándorlás Palesztinába teljesen szünetel és a „börtönök tele vannak az illegális bevándorlókkal”. Nagy megegyezésre szolgált, hogy ezek a hírek teljesen légből kapottak és egy megszervezett rosszakaratú sajtópropagandának köszönhetőek. Hiteles információ, a való helyzet megvilágításáért a haifai bevándorlási iroda, a *Lishkath Haalijah* vezetőjéhez, *A. Dostrovsky* úrhoz fordultam, ki nagy elfoglaltsága ellenére a helyzetről hosszasan és kedvesen elbeszélgetett. Számadatokkal bizonyította, hogy a legális bevándorlás egyáltalán nem csökkent, míg az európai lapok által agyonijesztett turisták közül a kevésbé informáltak beutazása csökkent. Mindenesetre a csak magyarul beszélő turistáknak azt tanácsolja, hogy először idegen nyelvet, de különösen *hébert* és *angolt* tanuljanak, hisz alig hihető, hogy egy tényleges turista egy nyelv ismeretében induljon tengerentúli útra. A tel-avivi Keleti Vásár mindenesetre erősen fogja fokozni a turistalátogatást, mely nem fog megelégedni Tel-Avivval, hanem programjába veszi egész Palesztinának megtekintését.

*A tel-avivi Mintavásár területén
M. Manescu, Róth Lily titkárnő, A. Idelsohn (Klein I. felv.)*

DR. PATAI ERVIN GYÖRGY (JERUZSÁLEM): LÁTOGATÁS EGY ELŐKELŐ ARAB HÁZBAN

A galuthot most minden Palesztina-probléma közül legjobban az arab kérdés érdekli. És valóban, az épülő országnak egyik legfontosabb létérdeke, hogy zsidók és arabok között béke legyen. Erre minden természetes alap megvan. Az ellentéteket mesterségesen szítják, vagy elvakult fanatikuskok, vagy olyanok, akik tudatosan játékot üznek a népek szenvedélyeivel. Mindkét fajta egyformán veszélyes, mindketten egyformán késleltetik azt, hogy a keleti ember mindennapos köszöntése, a „salom“ az üressé vált szimbolumból áldásos valósággá váljék... De azért nem kell azt gondolni, hogy az itteni élet menetében a két nép között fennálló ellentétek állandóan érezhetők. Ennek bizonyításául és mert mindentől eltekintve, *egyik legérdekesebb élményem* volt az utóbbi napokban, leírom, *a mozlem törvényszék elnökénél, Seich Chalil al Chalidínél* tett látogatásomat.

Seich Achmed barátom, aki tanár egy arab középiskolában és aki tanítóm és egyben tanítványom, miután *ő engem arabra tanít, én meg őt héberre tanítom*, vezetett be az előkelő arab házba.

Egy angol ismerősünk autóján vitt bennünket az óvárosra át *Seich Chalil al Chalidíhez*, akinél rajtunk kívül még dr. *Goitein* és dr. *Braun* (az egyetemről) is hivatalosak voltak. Így a palesztinai lakosságnak mindhárom vezető nemzetisége képviselve volt ezen az összejövetelen.

Házigazdánkat, aki igazi keleti vendégszeretettel fogadott, én első benyomásra jó hatvanasnak néztem, de Achmedtől később megtudtam, hogy már elérte nyolcvanadik évét. Kölcsönös, hosszas áldásmondások után leültünk egymással szemközt, az egyik oldalon a házigazda és még három tisztes öreg seich, a másikon mi „gyaurok“, kényelmes karosszékekben. Az öregek pamlagszerű kereveten ültek, a házigazda mélykivágású cipőit a padlón hagyva, maga alá húzta a lábait. Előtte nagy vörösréztálcán (a bibliai *כסף* „ach“ utóda) faszén parázslott, ami kellemes meleget terjesztett az egész szobában. A beszélgetés arabul folyt egy félig irodalmi, félig közhasználati nyelven, amelyet jól megértettem.

Az öreg *Seich Chalil*, mintegy bevezetésül, néhány udvarias kérdést intézett a társasághoz, aztán mesélni kezdett utazásairól, tanulmányairól és beszéde folyamán csodálatos műveltségű és tájékozottságú tudóst ismertem meg benne (a többiek számára ez már nem volt újdonság). Bejárta az izlám történetének minden fontosabb színhelyét, Indiától Spanyolországig, amely utóbbi úgy ismeri, akár csak Jeruzsálemet. Pompás emlékezőtehetséggel sorolta fel a 80 éves öregúr az arab Spanyolország történeti nevezetességű városait, felemlítve arab és spanyol nevüket. Aztán sorra vette, hol vannak híres könyvtárak, amelyek a régi arab költőknek, filozófusoknak, historikusoknak kéziratok műveit őrzik, majd áttért az arab történetírásra és irodalomtörténetre... és csak úgy mellékesen, kissé talán lenézően említette, hogy „újabbban európaiak is foglalkoznak az izlám irodalmával, mint *Goldziher* és *Brockelmann* és *Schacht*“. Mikor erről beszélt, lassan símogatta még nem egészen fehér szakállát és elnézően mosolygott...

Szomszédja, egy pompás kinézésű, méltóságteljes seich, akinek szakállá épp oly fehér volt, mint vörös fezeje köré tekert kendőjének fehérje, helyeslőleg bólogatott és néha-néha egy-egy megjegyzésével kiegészítette öreg barátjának szavait. Ez az úr *a híres óvárosi Chalidi-könyvtár igazgatója, beszélgetés közben az arab filozófia mesterei között megemlítette Maimunit*...

Az egész kép, amint ezek a bölcs öregek ott ültek fekete kaftánjukban, a fehér takarókkal letakart kereveten, előttük a vörösréztálcán pirosuló parázssal, különös mese-szerű hangulatot lehelt, mintha az „*Alif lajle valajle*“, az Ezeregyéjszaka valamely meséjének a titka elevenedett volna életre...

És mikor *Seich Chalil* halkán, öreges nevetéssel nevetni kezdett egy maga mondotta szellemes ötleten, az alakja — amint így, sajátmagával szórakozva, eltávolodott tőlünk többiekől — nagyon is beleillett egy keleti mesébe.

Akkor úgy éreztem, hogy ezen a négy falon belül megszűnik a reális világ, csak ezt a nagyszerű öreget láttam, aki hol komolyan, hol tréfásan idézte hosszú életének tapasztalatait, elmélyedve az ő külön világába, ahol megszűnt a jelennek minden problémája.

Itt, ebben a kultúrával átítatott, poézissal átszőtt környezetben szinte el sem tudtam képzelni, hogy künn a szabad napfény józan világításában mégis csak léteznek ellentétes érdekek, amelyek nem engedik, hogy az arab és a zsidó, Sém eme két fia, ráeszméljen arra a közeli rokonságra, amely összeköti őket.

Itt, ebben a környezetben megértettem, hogy igen mély rokonság létezik a két nép között. És ugyanekkor azt is, hogy ezt az arab népet nem lehet úgy egyszerűen kismizmizni, nem lehet azzal érvelni, hogy az arabok számára van elég nagy hely boldog Arábiában, ezek évszázados kultúrájukban meggyökeresedtek itt a földön s nekünk, a Biblia népének, a Tan népének nem marad más hátra, mint hogy a megértés és együttműködés útját keressük.

És én hiszem, hogy ez lehetséges és látom, hogy más-kép nem lehetséges.

A seichnél tett látogatás után, betértünk az Óvárosban egy arab kávéházba. „Ramadan“ hőjtnapja volt, ilyenkor az arabok este fokozottabb társadalmi életet élnek. Az egéssz napi hőjt után, naplementekor alaposan kárpótolják magukat és aztán kimennek sétálni az uccára vagy összegyűlnek egy kávéházban, ahol alacsony székeken ülve és édes kávéval iddógálva, hallgatják egy „*sa'ir*“ vagy egy „*kaszszas*“ énekét, vagy meséit. Abban a kávéházban, ahová mi betértünk, egy ilyen „*sa'ir*“ énekelt rekedt hangon, ami nem csoda, hisz az egész hónapon keresztül egész éjjel és minden éjjel énekel, dalol, előad és mókázik. A legegyszerűbb vulgáris arabban adott elő és még hozzá, lévén egyiptomi, az ottani dialektusban, úgy, hogy nem sokat értettem belőle. Achmed barátom itt-ott megmagyarázott egy-egy sikerült részletet, melynek tréfás tartalma legtöbbször hatalmas nevetésre indította az egész hallgatóságot.

— „A hallgatóság legnagyobb része írni-olvasni nem tudókból áll“ — mondotta később *Achmed*... „és ezért ezek a *sa'irok* hatalmas kultúrmissziót teljesítenek. Az írni-olvasni nem tudó nép a *sa'irok* és *kaszszasok* meséiből ismeri meg népe történetének nagy alakjait és főbb eseményeit. Nálunk nincs iskolakötelezettség, csak az a szülő küldi gyermekét az iskolába, aki akarja, de mindemellett nem sokáig lesz már a *sa'irok*nak népnevelő szerepük. Mindig többen és többen jönnek az iskolába, új osztályokra, új iskolákra van szükség, persze a kormánynak erre nincs pénze, a falvak adják össze a pénzt önkéntes adományok és gyűjtések formájában.“

Különös és tragikomikus jelenség, hogy az első pont, amelyben arabok és zsidók megegyeznek: mindketten elégedetlenek a kormánnyal.

De, amint ezt ez a békés egyetértésben és rokoni szel-

lemi kapcsolatban eltöltött nap is bizonyítja, az egyes körökben már győz a megértés és közeledés gondolata. Viszont nem lehet elhallgatni, hogy arab ujságírók részéről gyakran hallatlanul lelkiismeretlen izgatás folyik a kormány és a zsidók ellen. Merész és kíméletlen cikkekben osztorozzák a palesztinai kormányt, amely nem tesz semmit az ország érdekében és követelik tőle a zsidó bevándorlás és földvásárlás beszüntetését.

A vezetőszerpet itt *Al-faruki*, az „*Algamia al-islamijja*“ nagytehetségű, vak szerkesztője viszi, akinek túléles és túlerős hangjára a kormány tegnapelőtt a lap 3 hétre való betiltásával válaszolt. De *Al-farukin* nem lehet kifogni. Amint Achmedtől hallom, átveszi egy kis hetilap címet, mely már holnaptól kezdve naponta és pedig az „*Algamia*“ tartalmával fog megjelenni három héten keresztül.

De azért mégis remélni lehet és ebben a reményben sok arab barátom is osztozik, hogy a megértés irányzata győzni fog. „*Assaab ghajru 'lmuluk*“, írta a multkor *Al-faruki* egy nyílt levélben a *kormányzóhoz*, mely nem kevésbé járult hozzá lapja betiltásához. „*A nép nem azonos a királyokkal. A királyokat megvásárolhatja Britannia — de a nép gyűlöli ezt a politikai irányzatot és minden sátorban, minden völgyben annak megdöntésére törekszik.*“ Igaza lehet *Al-farukinak*: „*A nép nem azonos a királyokkal.*“, de áll ennek a klasszikus veretű mondatnak az érvényessége más irányban is: *A nép nem azonos a fölötte uralkodni akaró politikai nagyhangúakkal sem; nem azonos a békéjét megbontó vagy megbontani akaró „vezérek“-kel sem.*

A PRO PALESZTINA ELŐADÁSAI. Két érdekes előadestje volt a Pro Palesztina szövetségnek januárban. Három külföldi előadó szerepelt. Mindegyik más szint hozott, de minhárman ugyanegy szolgálatába állították mondanivalóikat. A január 11-iki esten *Patai József* elnöki megnyitójában üdvözölte *Widder S.* athéni vendéget, aki „*Palesztinai építés és hazaszeretet*“ címen tartott érdekes, szívhez szóló előadást. Dr. *Patai* felidézte azt a megható jelenetet, amikor *Widder S. Athénben a Mult és Jövő társasutazásának csoportját a hajón fogadta, végigkísérte Athén nevezetességeihez, majd a házában vendégelte meg, ahol meglepetésül cigányzenekar magyar dalokkal és cionista énekekkel fogadta az érkezőket.* Ez szinte szimbólum nála. És ez az alapja mostani előadásának is. *Widder S.* a közönség lelkes tapsaitól kísérve beszélt a zsidóság szent kettősségéről, a hazaszeretet s a Palesztina-építés harmonijáról, amelyet számos példával illusztrált. Mint az emigránsokat támogató bizottság elnöke tapasztalta, hogy a legkülönbözőbb országokból kiülő zsidók mennyi szeretettel és rajongással csüngnek elhagyott hazájukon, melynek melódiái csengenek tovább lelkükben. Utána *Fanny Weil* párizsi publicista tartott érdekes előadást a zsidóság aktuális kérdéseiről Palesztinával kapcsolatban. Január 24-én *Hanna Steiner* prágai publicista, a Wizo exekutívájának tagja, foglalta össze a Palesztina-építés kérdéseit. Érdekes fejtegetéseivel nagy tetszést aratott. Dr. *Friedmann* Ignácné, a Wizo magyarországi elnöke üdvözölte a vendéget meleg szavakkal, befejezésül pedig dr. *Patai József* tolmácsolta a Szövetség háláját.

Ugyancsak január havában volt a Pro Palesztina nagy estje Győrött, Prof. *Pfeiffer* Ignác elnök, dr. *Patai József*, *Major* Henrik igazgató és *Eisdörfer* Andor főtitkár közreműködésével. A vonatnál nagy küldöttség várta a vendége-

ket dr. *Kallós* Henrik kormányfőtanácsos, hitközségi elnökkel az élén. Az estét megelőzően *Lázár* Ferenc előljáró látta vendégül az előadókat, majd a hitközség tanácstermében gyűlt össze a vezetőség a vendégek tiszteletére, dr. *Kallós* elnök üdvözlése után *Pfeiffer* professzor, majd dr. *Patai József* és *Major* igazgató ismertették a Pro Palesztina gyakorlati céljait. Ezután megtekintették a győri hitközségnek kulturális és humanitárius intézményét. A kultúrest a Royal nagytermében folyt le, óriási érdeklődés mellett. Dr. *Erdős* János kultuszelőljáró üdvözölte a Pro Palesztina delegátusait. Prof. *Pfeiffer* Ignác lendületes elnöki megnyitója után dr. *Patai József* a Palesztina-építés fejlődését mutatta be, *Eisdörfer* Andor pedig a Keren Hajeszod munkáját méltatta. Major igazgató a banketten tartotta előadását a gazdasági kapcsolatok lehetőségeiről és kilátásairól. Felszólaltak még dr. *Kallós* hitk. elnök, *Erdélyi* tűzoltófőparancsnok, dr. *Lemberger* Albert, dr. *Patai József*, *Eisdörfer* Andor. Végül *Pfeiffer* professzor zárószavaiban megköszönte a győrieknek a lelkes fogadtatást.

Arab nő Jeruzsálemben

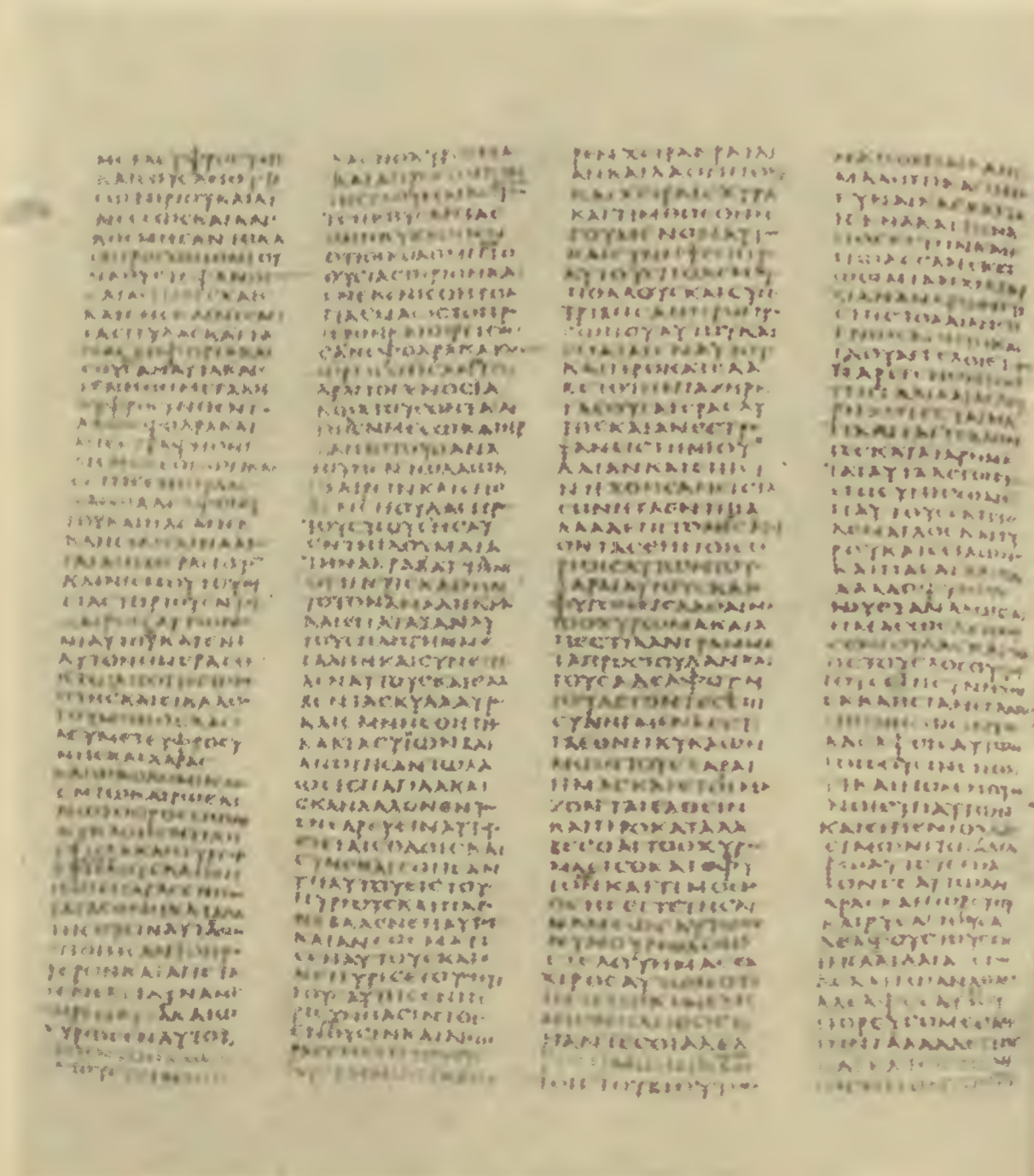

A „Codex Sinaiticus“ átadása a londoni British Museumnak. Sir George Hill, a könyvtár első igazgatója, átveszi a kodexet Ernst Maggstól

KÉT ÉS FÉLMILLIÓ PENGŐ EGY BIBLIA-KÉZIRATÉRT

A sinai codex Londonba került Leningradból.

A British Museum megszerezte a Codex Sinaiticust, a Biblia görög fordításának legrégebbi kéziratát, mely a negyedik század közepéből származik. 1844-ben találta meg Fischendorf német bibliakutató tudós ezt a bibliakéziratot a Sinai-hegyen lévő Katharina-kolostorban, ahol éppen tüzet akartak gyújtani a másfélezeréves kézirattal. II. Sándor orosz cár támogatásával további részeit találta meg a Septuagintának, amely tudvalevőleg a Biblia első görög fordítása volt. Most az orosz kormány eladta a codexet a British Museum-nak, ahol nagy ünnepélyességgel fogadták a drága ereklyét, amely a legmagasabb árat érte el eddig a könyv- és kéziratértékesítés terén.

A „Codex Sinaiticus“ egy oldala

ÚJ KÖNYVEK

HÁROM ÚJ PALESZTINA-KÖNYV. Tíz éve, hogy Patai József megírta a Feltámadó Szentföld című könyvét, ez volt az első nagyszabású mű az új Palesztináról. Majdnem egyidejűleg jelent meg Félix Salten könyve: Új emberek az ősi földön. Azóta a szentföldi utazások egyre sűrűbbeké váltak, egyre többen kerültek ki, írók, művészek, akik benyomásaikról beszámolnak. És egymásután jelentek meg a Palesztina-könyvek különböző nyelveken. Újabban három új könyv egészíti ki a sorozatot. Egyik Hugo Hermann: *Palästina wie es wirklich ist*. 72 illusztrációval és két térképpel felszerelve, a Fiba Verlag kiadása. Kis fejezetekre osztva adja színes leírását Palesztina gazdasági, kulturális stb. jelenségeinek. Rengeteg anyagot ölel fel, amellet mint olvasmány rendkívül eleven és változatos. Ugyancsak most jelent meg a magyar származású Goldschmied L. prosznitz-i főrabbinak érdekes naplója szentföldi útból. Szívhez szóló vallomások, visszatekintések és szeretetteljes megfigyelések. Kis könyv, amely fölér egész nagyfölszereltségű művel. Egy-egy megható, meleg sorban többet mond el, mint egyesek terjedelmes fejezetekben. A harmadik könyv Neumann Oszkárnak, a kiváló költőnek a Nekuda Verlag kiadásában megjelent érdekes útleírása. A poéta lendületével, a rajongó nemes pátozával adja vissza azt, amit a Szentföldön látott és tapasztalt. Egy-egy új vagy régi helyhez egész víziók fűződnek a lelkében, amellet nem távolodik el a valóság talajától. Neumann Oszkár poézisét már több ízben volt alkalmunk méltatni. Palesztina-könyve is méltó költői alkotásnak mondható.

„HEBRÄISCH-LEICHT GEMACHT“ címen jelent meg a héber nyelv könnyű megtanulását lehetővé tevő új tankönyv, mely a héber szöveget latinbetűs átírásban is közli. M. A. Wiesen, a Hebräische Pädagogium, Wien, tanára, aki a PAG (Palästina-Aufbau-Gesellschaft, Wien, VI., Capistrangasse 2) megbízásából átnézte a dr. M. Patron és dr. H. Kaufmann tankönyvét még kéziratban, kijelenti előszavában, hogy a könyv címe valóban helytálló. A könyv zseblexikon formájú. ára 7 schilling.

HANS TIETZE: DIE JUDEN WIENS. (Tal & Co. Verlag, WIEN, Leipzig, 304 lap.) Hans Tietze ebben a könyvében először próbálja meg egy gazdaságilag és kulturálisan egyaránt fontos zsidó hitközség történetét teljes történeti tárgyilagossággal megírni. Illusztrációk, tervek és látképek teszik még színesebbé a könyvet, mely teljesen kimeríti a bécsi zsidók anyagi és lelki életének minden oldalát.

GÜNTHER DAMMAN: DIE JUDEN IN DER ZAUBERKUNST. (A szerző kiadása 1933. 102 oldal.) A teljesen pártatlanul megírt könyv a XVIII., XIX. és XX. század nagy zsidó hűvészeinek, Houdininek, Bellachininek, Goldinnak és még ötven más hűvésznek a történetét és legügyesebb fogásait tartalmazza. Megrendelhető a szerzőnél: G. Damman, Berlin—Grunewald, Wissmann Str. 17.

DR. FODOR LAJOS XVIII. CIONISTA KONGRESSZUS MUNKÁJA. Mit követel a zsidóság világhelyezete? Függlékül: a „Kibuc Hungari“ (a palesztinai magyar kolónia) rövid ismertetése. Ára 1 pengő. E füzet jövedelme a chalucalijáé. Az érdekes és tanulságos füzethez dr. Patai József írt bevezető előszót, amelyben kiemeli a szerzőnek a Szentföldről való rajongását és lelkes áldozatkészességét. A füzet megrendelhető a Mult és Jövő útján is.

A „JÜDISCHER VERLAG“ ki fogja adni Herzl Tivadar összes cionista írásait öt kötetben, 1934 januártól kezdve 4—6 hetenkint jelenik meg majd egy 5—600 oldalas kötet, úgyhogy májusra a teljes mű kapható lesz.

TOLLHEGYRŐL

LONDONBAN, HEJ...

Egyik olvasónk beküldi nekünk Londonból a „The Daily Telegraph” legújabb számát és aláhúzza az első lapon az aznap hirdetett legközelebbi szereplő művészek neveit: *Jehudi Menuhim, Hubermann, Marguerite Natalia, Hedda Kux, Harold Samuel, Edwin Fischer, Karl Schnabel, Jolly D'Aranyi, Mark Hambourg, Israel Hoffmann* stb., stb. Csupa zsidó. — Örvendhetne Izráel ezeken a világsikereken, ha nem volna az öröm fenekén az üröm, hogy mindez a sok siker nem csökkenti, hanem fokozza a zsidógyűlöletet és végeredményben szervezkedő antiszemitizmus.

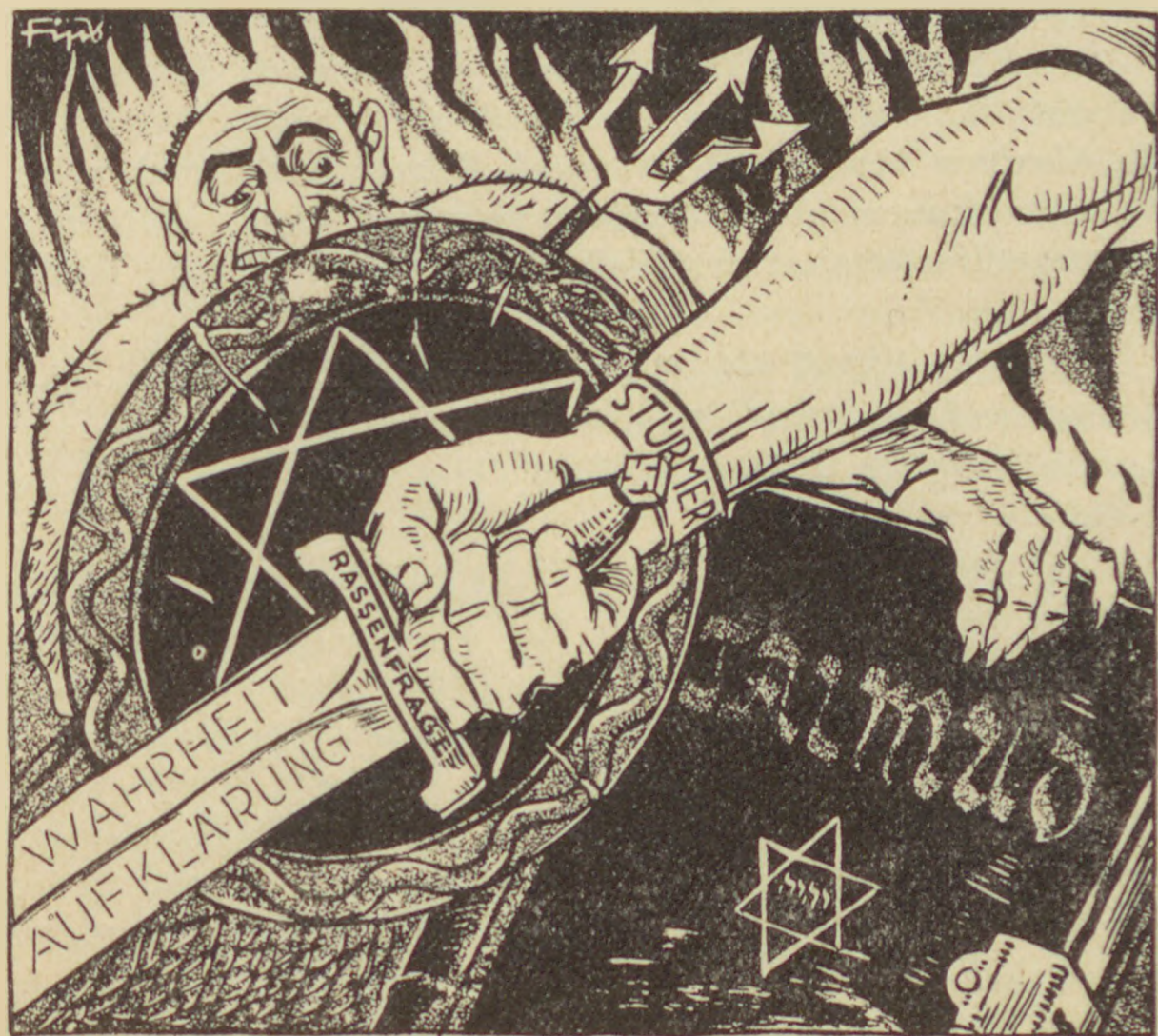
„NORDERNEY — JUDENFREI.”

Nemcsak a szeretetnek van költővé avató ereje, hanem a gyűlöletnek is. Ime a Harmadik Birodalom egyik-másik fürdőhelye milyen leleményes poézissal tudja hirdetni a maga zsidómentességét. Norderney igazgatósága hivatalos pecsétet készíttetett azzal a zseniális rímes felírással: „Norderney — ist Judenfrei.” A pecsét közepén pedig szóhoz jut a képzőművészet is. Egy fürdőtrikós Gral-lovag kiterjeszti köpenyét fehér hattyúk között és fehér ártatlansággal hirdeti az idézett szép költői poémát. Ezek után pedig elvárható, hogy sok zsidó csak azért is Norderneyba fog utazni. Megmutatni, hogy a kín-rím nem reájuk vonatkozik, hanem a poseni vagy paksi zsidókra.

KÉPTELEN KÉPPROPAGANDA.

A Streicher-féle müncheni „Stürmer” egy jottányit sem vesztett eredeti lendületéből. A hivatalos „Völkischer Beobachter” már lehiggadt kissé, a tónusán már érződik a felelősség súlya is. A „Stürmer” azonban folytatja a rohamot Juda ellen, Cion bölcei ellen, s a világot megrontó Talmud ellen. Ime legújabb címrajza. Horogkeresztes kard vágja szét kegyetlenül a Talmud foliánsait, amelyeket tömött pénzes-zsákok, tincses zsidó hősök és a héber Isten-név betűi védenek. A rajz mint művészi alkotás díjat is nyerhetne talán a Harmadik Birodalom árja zsúrijétől. — Hová sülyedt a müncheni faji grafika Lilien finom esprítje óta?

Der Kampf geht weiter

Wir legen nimmermehr das Schwert beiseit!
Sein oder Nichtsein endigt nur den Streit

ZSIDÓ HUMOR

A PALESZTINAI HUMORBÓL

Minden ünnepre megjelenik Jeruzsálemben egy-két humoros füzet, mely az aktualitásokat szűri át a zsidó derű szűrőjén. Legutóbbi chanuka alkalmából megjelent a „Niszim veniflaot” (Csodák és csodatettek). Ime:

A KORMÁNYZÓ KÖNNYEZIK

Címlapján képet közöl a kormányzóról, aki könnyezve áll meg a Scopus-hegyen elterülő katonai temetőben és a Palesztina elfoglalásakor elesett zsidó hősi halottak soraira mutatva, könnyezve szól:

— Oh jaj, ezek a zsidók itt mind „illegális úton” jöttek az országba!...

JUDA MAKÁBI. AZ ILLEGÁLIS BEVÁNDORLÓ

Egyik tárcában, ugyancsak az „illegális bevándorlás” elleni eljárások és a zsidók között uralkodó egyenetlenség kigúnyolására leírja, hogy az égből leküldik Juda Makábit a szorongatott zsidók segítésére. A határon feltartóztatta a rendőrség: „Ki vagy? Hová tartasz? Nem vagy-e zsidó, aki, Isten ments, bevándorolni akar?” — Felelt Juda Makábi: „Atyáim sírját akarom meglátogatni Modiinben.” — Szóltak hozzá: „Csaló vagy! Nincs is itt apád sírja.” — Felelt Juda: „A chasmeus Matitjáhu fia vagyok, kérdezétek meg e föld lakóit, akik ismernek!” — Megkérdezték a revizionistákat, ismerik-e? És feleltek: „Semmi közünk Juda Makábihoz, aki a Szentélyt hozta rendbe, bizonyára a kultúrcentrum híve ő.” — Megkérdezték a Brith-Salom testvéreket, „semmi közünk hozzá” — felelték, „lázadást szított Judában, erőszakkal harcolt az ellenséggel, bizonyára fascista ő.” — Megkérdezték a munkásokat, ezek kiabálni kezdtek. „Le a Makábival, éljen a Hapóél!” (Két egymással versengő sportklub: a *Makábi* és a *Munkás*). Senki sem akarta Juda Makábit igazolni, végre visszazsárolták a határra. Az Égből pedig lenéztek az Atyák és sírtak: Jaj nekünk, hogy elzárják országunk kapuit gyermekeink előtt, gyermekeink pedig pártokban civakodnak.

KICSIT KÉSIK A SOFFÓR

Egy „Panaszlevél” a palesztinai élet „furcsaságairól” számol be humorosan:

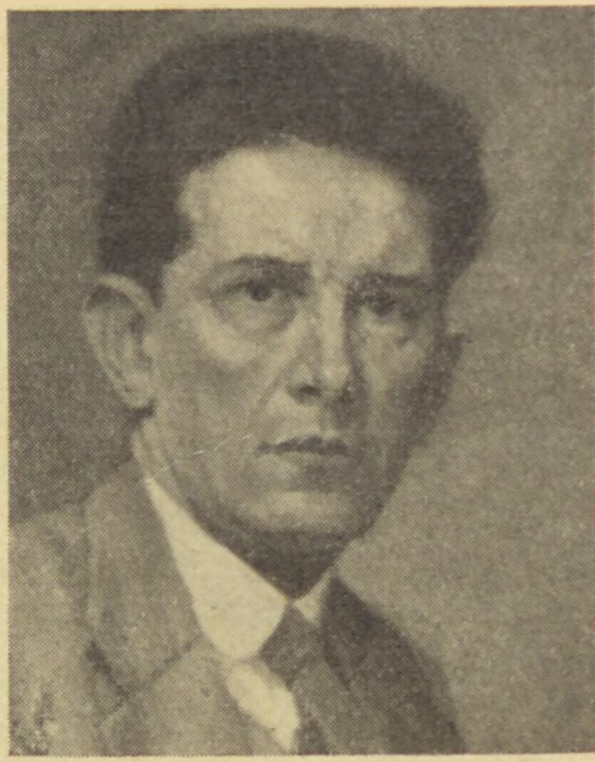
„Mit írjak neked az ország életéről? Nehéz megszokni itt. Mind sietnek, szaladnak, futnak és folyton elfelejtenek valamit, mindig, mindig késnek... Meg akartam nézni az országot, rendeltem egy autót reggel hat órára, de pontos legyen, különben egész tervem felborul. Felkeltem korán reggel és vártam, vártam, vártam, hétig, nyolcig, kilencig, tízig, délig — a soffőr nem jön. Telefonálok az autóközpontba. Tíz percig tartott, amíg megkaptam a számot. (A telefonos kisasszony azzal mentegetődzött, hogy tegnap sokáig volt a koncerten és még nincsen hangulata a kapcsolásokra.) Felveszem a kagylót: Halló, soffőr-iroda, autót rendeltem reggel hatra és már dél van és még nincs itt! Micsoda rend ez? Nevetés hallatszott a kagylóban: Bocsánat, uram, mit beszél ön rendről? Először ez nem Erec Hitler, ez Erec Jisrael. Másodszor mit siet úgy? Mi soffőrök vártunk 2000 esztendő és ti ide jöttök és mindent készen akartok találni? — Este 6 órakor jött egy gyerek és értesített, hogy egy soffőr kérte, adja át nekem az üzenetet annak a soffőrnek a nevében, akit reggelre rendeltem, hogy nem tud jönni pontos időre és arra kér, hogy ne várjam tovább...”

A CHASZAM SZÓFER MONDOTTA:

Gyakran hallom, amint emberek panaszkodnak, hogy nincs *miből* élniök, de még sosem hallottam embert panaszkodni, hogy nincs *mivel* meghalnia.

Vágó László

Dr. Sebesi Ernő

Widder S. (Athen)

Dr. F. Ravenna (Ferrara)

KRÓNKA ÉS SZEMLE

A PESTI HITKÖZSÉG BESZÁMOLÓ NAPJAI. *Stern* Samu udvari tanácsos, hitközségi elnök újítása, hogy a hitközség közgyűlését a bányadt nyár elejéről az aktivitással és érdeklődéssel telített téli időre, a polgári év elejére tette át, minden tekintetben beváltak és eredményesnek mondható. Úgy a különböző osztályoknak szakbizottsági ülései, mint a hitközség választmányi és közgyűlése rendkívüli érdeklődés mellett folyt le. Az összes ügyosztályok sokoldalú munkájának mintegy összefoglalását adta a közgyűlés. *Stern* Samu elnöki megnyitójában áttekintést nyújtott a hitközség működésének teljes komplexumáról és meglepéssel hallgatta a közgyűlés, hogy a súlyos viszonyok dacára sikerült a hitközségnek a hivatkozott áldozatkészségét annyira fokozni és a hitközség gazdálkodását annyira helyes mederbe szorítani, hogy a várt deficit elkerülhető volt. A hitközség költségvetése az 1934. évre 4,091.000 P kiadást irányoz elő, a deficit a kórháznál mutatkozik, amely úgy a különböző osztályokon, mint az ambulanciában felekezeti különbség nélkül veszi fel a betegeket. *Stern* Samu elnök egy óráig tartó expozéjában nemcsak a hitközség kérdéseivel foglalkozott, hanem rátért az aktuális zsidó problémákra is. Fel szólaltak dr. *Izsák Ede* és dr. *Schönfeld József*, akik a Palesztina-munka fontosságára hívták fel a közgyűlés figyelmét, hangsúlyozva, hogy ez a hazafiassággal minden tekintetben harmóniában áll. Dr. *Fábián Béla* polémiája után *Eppler Sándor* főtitkár az elnöki előterjesztéseket és a

A *Dostrovsky* vezetése alatt álló „Lishkat Haalija” Haifában
(*Klein Ignác* felv.)

költségvetést mutatta be, melyeket a közgyűlés egyhangúlag elfogadott. Új választmányi tagok lettek *Beck Jenő* és *Braun Vilmos*.

VÁGÓ LÁSZLÓ korai halála mély gyásza az építő művészetnek. Legkiemelkedőbb utolsó művei közé tartozott a Pesti Hitközség számára épített Hősök Temploma és kultúrháza, amelyet *Faragó Ferenc*el együtt tervezett. Művész volt dimenzióktól és monumentalitástól átítatott lélekkel. Utolsó napjaiban egy intim intellektuális összejövetelen dr. *Székely Imre* kormányfőtanácsos villájában egész előadást tartott egy Jeruzsálemben emelendő *Mózes emlékműről*, amelynek hatalmas arányait a Scopus-hegy tetejére képzelte, köztáblás Tízparancsolattal a világ minden nyelvén. Prófétaí páthosszal beszélt erről a tervéről, amelynek megvalósítását az egész világ zsidósága lelkesen fogja elősegíteni. Korai halála elsodorta ezt a tervet is, mint sok egyebet, melyről álmodozott és melyet talán mások fognak megvalósítani.

A KISPESTI KULTÜREGYESÜLET legutóbbi estjén dr. *Patai József*et látta vendégül. A Palesztina-építőmunka fejlődését ismertette a fák ünnepével kapcsolatban. Az egyesület nevében *Herskovits József*, a hitközség nevében *Preisach* hitközségi elnök üdvözölte az előadót. Közreműködtek még *Groszmann Zsuzsa*, aki *Patai József* és *Kiss József* verseiből adott elő nagy hatással, *Ligeti Dezső* operatőrekes pedig klasszikus ariákat énekelt nagy sikerrel.

A PÉCSI HITKÖZSÉG ismét dr. *Deutsch Zsigmond*ot választotta meg egyhangú lelkesedéssel elnökül, alelnökül dr. *Greiner József*et. Dr. *Deutsch Zsigmond* nemcsak a hitközséget, hanem a szentegyletet is vezeti nagy agilitással. A megválasztottakat dr. *Wallenstein Zoltán* főrabbi iktatta be.

SEBESI ERNŐ SZLOVENSZKÓI ÍRÓT a Masaryk-Akadémia irodalmi díjjal tüntette ki. *Sebesi Ernő* írásait, verseit és novelláit a *Múlt és Jövő* olvasói rég ismerik és becsülik.

A ZSIDÓKÓRHÁZAK ÚJ FERTŐZŐ ÉS SZANATÓRIUMI OSZTÁLYA. A pesti izr. hitközség legutóbb betegek befogadására alakította át a *Bródy Zsigmond* és *Adél* gyermekkorház felvételi épületét és ezzel kapcsolatban az épület egyik szárnyában megnyílt a hitközség kórházai fertőző és megfigyelő osztályának a legkülönbözőbb fertőző betegek elhelyezésére szolgáló új része, mely a modern orvostudomány összes kívánalmainak megfelelően berendezve gyermekek és felnőttek felvételére egyaránt alkalmas. Az épület másik szárnyában ugyancsak a legmodernebbül berendezve, egy- és többágyas szobákkal új szanatóriumi osztály nyílt meg.

MÉG NÉHÁNY HAJÓKABIN KAPHATÓ A VULCANIÁRA A MULT ÉS JÖVŐ SZENTFÖLDI TÁRSASUTAZÁSÁHOZ

INDULÁS MÁRCIUS 20-ÁN — SZÉDEREST JERUZSÁLEMBEN

Tavaly a „Vulcania“ óriás-motorhajónak helyeit túlnyomórészt az Amerikából induló zarándokcsoportok foglalták le. Az idén egyrészt a hajójáratok szaporítása, másrészt Amerika gazdasági válsága folytán több kabin jut az európaiaknak. Ezért, amint utólag értesítenek bennünket, még rendelkezésre állnak lefoglalható helyek azoknak, akik a Mult és Jövő szentföldi társasutazására még most jelentkeznek. Szükséges azonban most már a jelentkezéssel egyidejűleg a részvételdíj 400 pengős részletének sürgős átutalása is.

A programba fel van véve a Szentföld minden régi és új nevezetességének megtekintése dr. Patai József személyes vezetése alatt.

Az összköltségek Budapesttől Budapestig 3. o. gyorsvonaton Rómán át Nápolyig, 3. o. hajófülke Nápolytól Haifaig és vissza, palesztinai autótúrákkal, teljes ellátással a hajón és a Szentföldön, belépődíjakkal stb. összesen 590 P és 8 angol font. Második osztályú hajójeggyel 795 P és 8 angol font. Palesztinai túrák nélkül 424 P, második osztályon 630 P.

LÖW IMMANUEL ÜNNEPLÉSE A JERUZSÁLEMI HÉBER EGYETEMEN. Löw Immanuel 80-ik születésnapja alkalmából meleg ünnepséget rendeztek a jeruzsálemi Héber Egyetem tanárai és hallgatói. Az ünnepséget Dr. Magnes, az egyetem kancellárja nyitotta meg, majd Prof. Epstein, a talmud tanára, ismertette Löw tudományos munkásságának philológiai oldalát. Utána Dr. Aharoni, az egyetem zoológusa méltatta Löw jelentőségét a zoológia terén, melynek ugyan csak néhány kisebb munkáját szentelte Löw, de azok tudományos precizitásuk, módszerességük és alaposáguk folytán irányadóul szolgálnak a zsidó zoológiai kutatásnak. Dr. Reubeni, az egyetem botanikusa, Löw fő működési terén, a zsidó flórában elért eredményeit ismertette. „Mi itt élünk Erec Jisraelben — mondotta — évtizedeken át és nem tudtuk, hogy mik azok a növények, melyeket minden nap magunk előtt láttunk. És Löw onnan messziről, Magyarországról megtanított rá minket és nevet adott névtelen növényeinknek.“ Végül Prof. Klein Sámuel Löw egyéniségét méltatta. „Több mint 25 évvel ezelőtt ismertem meg Löwöt — mondotta — és azóta állandó érintkezésben vagyok vele. Levelei, melyeket hozzám írt és melyeket általában ismerőseinek és barátainak írt, valóságos kincses gyűjteménye a tudásnak. De Löw nemcsak tudós, hanem rabbi is, aki nemzedékeket nevelt fel. Amint ismeri a zsidó flóra összes növényeinek neveit, úgy ismeri névszerint ez a csodálatos ember nagy hitközségének minden tagját. Löw beszédeiben ritka nyelvművészettel rendelkező mestert ismerünk meg, a beszédeihez írt héber r'sujoth-ban pedig mint a héber nyelv nagyszerű virtuóza jelenik meg.“ Az ünnepség befejezése előtt elhatározták, hogy táviratilag üdvözlík Löw Immanuelt, a „chatan jóvél“-t.

AZ IMIT januári estjén Kóbor Tamás szellemes megnyitója után dr. Komlós Aladár a zsidó viccről olvasott fel érdekes tanulmányt. Szenes Erzsébet Lasker-Schüler egyéniségét méltatta, akitől több verset is adott elő hatásosan. Füst Milán legújabb költeményeiből adott elő mély hatással.

A KOLLÉGIUM MUSICUM Kelen Hugó művészeti vezető irányítása mellett érdekes koncertsorozatot ad a Zeneakadémia kamaratermében. Legutóbb az orosz zenét mutatta be Kelen Hugó értékes bevezetésével.

A NOVISADI „WIZO“ Eckstein Simonné elnök, dr. Benedek Jakabné és Erdős Frigyesné vezetése mellett nagyszerű kultúrelőadást tartott, melyen Fuchs Ferencné értékes fejtegetése a Makkabeusokról és Ing. Wertheimer László által művésziesen előadott zsargondalok megérdemelt tetszésre találtak. Fleischmann Simon, a hitközség közkedvelt kántorának közreműködése is emelte az est sikerét.

A PÉCSKAI ZSIDÓ KULTÜREGYESÜLETBEN Kauftheil Ernő Temesvárról előadást tartott a „Zsidóság mai kérdéseiről“. A kultüregyesület megalakítása dr. Weisz József orvos és Guttmann Ignác kántor érdeme. Rendszeres előadásokat tartanak aktuális zsidó témákról.

של פסח

HUSVÉTI ÁRUT

az ismert kiváló minőségben
az idén is gyártunk
A felügyeletet az egri főrabbi,
főtisztelendő

SCHREIBER SIMON

ur gyakorolja

A husvéti áru gyártásának rituális felügyelete még sokkal szigorubb, mint az egész éven át gyártott áru amugy is nagyon szigoru felügyelete. E szigoru rituális felügyelet teljes erejü biztosíték arra, hogy az áru és így különösképpen a husvéti áru megbízhatóságához soha kétség nem férhet.

A husvéti árut
tehát a legvallásosabb emberek
is a legteljesebb bizalommal
fogyaszthatják.

FRANCK HENRIK FIAI R.-T.

Budapest 113.
Postafiók 5.

Telefon: 68-8-45

LOHR MÁRIA „Kronfusz“ vegytisztító és kelemestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85. szám
Telefon: József 302-37

LÖW IMMÁNUEL SZÜLETÉSNAJPA alkalmából dr. Kenéz Kurländer Ede a „Szombat“ legújabb számában héber verset írt a régi „Pijut“-stílusban, melyet Löw Immánuel is annyira kedvel. A vers a következő:

מזמור ל"שבת"

סני והרוף בתורות, בלשן יסודות לערות, הגה באבגמורות,
דרשותי מעירות, הקירותי מעירות, מדותי מזהירות,
אלה הגבורות יוסף לו גבורות ועוד יהל לדורות.

AZ ERDÉLYI WIZO országos összejövele nagy érdeklődés mellett folyt le Oradea-Nagyváradon. Tizenöt Wizo-csoport vett részt benne. Dr. Markovits Ignácné, a váradi Wizo-csoport elnöknője köszöntötte a vendégeket, Reiter Lunka országos ügyvezető ismertette az eddigi eredményeket és a jövő programot. Az erdélyi Wizo derekasan kiveszi részét a Palesztina-építés minden ágazatából. Dr. Róthné üdvözlő szavai után általános vitán beszéltek meg a további teendőket.

A PÉCSI TALMUD TÓRA EGYESÜLETBEN, a hallgatóság élénk részvétele mellett, jánosii Engel Róbert dr. üdvözlő szavai után dr. György Ármin orvos „Egy karrier története“ címen tartott érdekesítő felolvasást. Azt a kérdést vizsgálta, hogy az ember erkölcsi struktúrája változott-e a bibliai kor óta és megvilágította Dávid király korának a mai középeurópai politikai állapotokkal rokon vonásait. Az előadónak dr. Wallenstein Zoltán főrabbi mondott meleghangú köszönetet s egyben közölte, hogy a pécsi zsidók néhai nagy főpapjának fia, prof. dr. George Alexander Kohut, a zsidó tudomány bőkezű támogatója, Newyorkban elhunyt.

AZ ÚJVIDÉKI HITKÖZSÉG ismét Frank Gyulát választotta elnöké. A választást Grosz Viktor, a köztiszteletben álló v. előljáró vezette. A hitközség új alelnöke Korodi Lajos lett.

ERDEI VIKTOR RAJZAI AZ ERNST-MŰZEUMBAN. Az egész magyar sajtó a legnagyobb elismerés hangján emlékezett meg Erdei Viktor finomvonalú rajzairól. Új világot tár fel igazi művészi szubtilitással. A vonalak is mintha ettől a mai világunktól való elvonatottságot akarnának kifejezni ezen a 200 rajzon. Erdei művészetének méltatására még visszatérünk.

HELYREIGAZÍTÁS. A decemberi számunkban közölt Menorah nem Markovits és Friedmann, hanem Moskovits és Friedmann cég Kosice munkája.

A VII. KER. NŐEGYLET BÁLJA. Február hó 24-én rendezi a VII. ker. Nőegylet hagyományos elite bálját a Hungáriában. Előkészítésén nagy és lelkes gárda működik közre és a bálroda, VII., Bethlen tér 2. sz. alatt állandó szolgálatot teljesít. Meghívóigénylések a bálrodánál jelenthetők be a fenti címen. Telefón: 37-9-98.

PROFESSOR SILBERBUSCH BUDAPESTEN. A Keren Kayemeth jeruzsálemi központjának kiküldöttje Budapestre érkezett, hogy a magyar zsidóságot Palesztina gazdasági és kulturális fejlődéséről informálja és az ország és a Szentföld között erősebb kapcsolatokat teremtsen. Silberbusch tanárt, aki egyben kiváló publicista és a Palesztina-kérdésnek egyik legalaposabb ismerője, meleg szeretettel fogadták. Az illusztris vendég számos előadást fog tartani Budapesten és az egész országban és behatóan fogja tájékoztatni a közvéleményt a palesztinai kapcsolatok általános érdekű kérdéseiről.

AZ V. KER. IZR. NŐEGYLET január 4-én avatta fel V., Sziget ucca 17. szám alatti Szeretetotthonát a főváros, a kerület s a hitközség képviselőinek jelenlétében. Eichbaum Mórné keresetlen szavakkal üdvözölte a vendégeket és előkelőségeket. Dr. Hoffer Ármin Isten áldását kérte az Otthonra, létesítőire, pártfogóira és lakóira. Dr. Holzspach Ödön, az V. kerület előljárója szeretetre és békére szólította fel az Otthon lakóit. Dr. Schuller Dezső tanácsnok üdvözlését dr. Kammerlohr tanácsjegyző tolmácsolta, majd dr. Zahler Emil előljáró a hitközség nevében köszöntötte az új intézményt. Dr. Blum Ödön ny. min. oszt. tanácsos, előljáró, az V. ker. templomkörzet elnöke, dr. Dési Géza országgyűlési képviselő üdvözölték az Otthont és fenntartóit. Dávid Lajosné, a Szeretetotthon-bizottság vezetője, héber és angol citátumokkal ékesített beszédben számolt be az Otthon létesítéséről.

A SZOLNOKI HITKÖZSÉG egyhangúlag megválasztotta elnöké dr. Mandel Sándor ügyvédet, az Ügyvédi Kamara elnökét. Alelnökké: Bárdos Sándort, iskolaszéki elnöké: Grünwald Lászlót. Előljárók lettek: dr. Fehér Mihály, Pilcer Sándor, Schwartz Andor. Ellenőr: Vámos Imre, ügyész: dr. Breuer László, templomgondnokok: Sugár Adolf, Stern István és Engel Mór.

AZ „ÁHÁVÁSZ RÉIM“ ORSZÁGOS FELEBARÁTI SZERETET EGYLET évi közgyűlésén Ungár Ármin elnök lelkes megnyitója után Hübsch Alfréd titkár ismertette az egyesület évi működéséről szóló beszámolót, melyet egyhangulag tudomásul vettek.

SIRKŐVEK

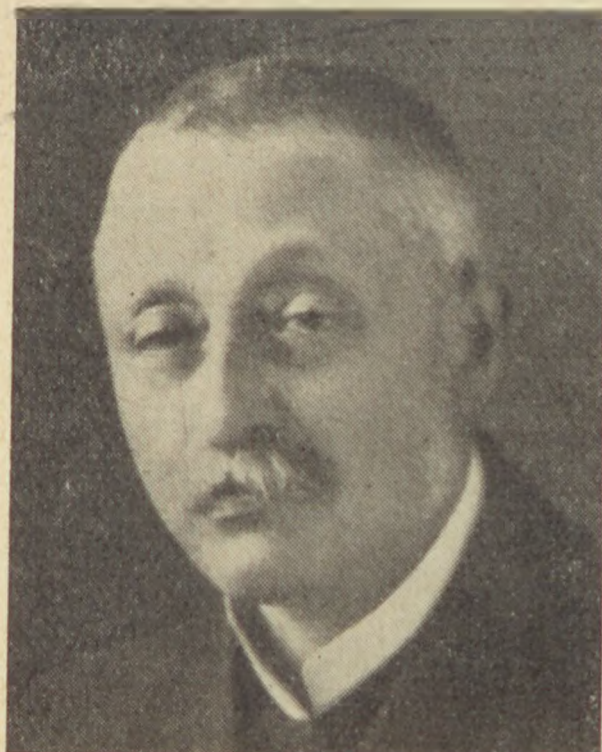
a legolcsóbb árban kaphatók מצבות

ADLER J. sirkőraktárában

VII., Károly-körút 7. Tel.: J. 36-4-20 Szombaton és ünnepnap zárva

FRÄNKEL orth. kóser gyönyörűen berendezett ÉTTERME

megnyílt Budapest, VII., Károly király út 3/a. Alkalmi vacsorák, lakodalmak és bankettok legalkalmasabb helye. Polgári árak.

Héber Bernát

Lenkei Lajos

ELMENT EGY TANÁR... Nem nagy sor a mi kultur- és sajtóviszonyaink között. Nincsen olyan társadalmi osztály, mely kevesebbet beszélgetne magáról a nyilvánosság előtt, mint a pedagógusok rendje. Csendben, észrevétlen végzik áldásos, palántázó hivatásukat, mint a tavaszi eső... És most mégis, mikor egy tanár épp olyan csendesen, észrevétlenül távozik, ujsághasábkok telnek meg dicséretével és ezrek, idegenek zarándokoltak el egy egyszerű ravatalhoz, melynek lakója, míg itt járt köztünk félszeg lépteivel, kopott kabátjában, magányosan élt, nem tartozott senkihez, semmi klikkhez, társasághoz, még egyesülethez sem. Csak az iskolájához. Héber Bernátnak hívták, alföldi rabbicsalád sarja. És mint neve: egész lénye is nyíltan zsidó volt. Zsidó volt tiszta, érdekektől nem zavart eszményisége, zsidó páratlan kötelességtudása és kötelességteljesítése. (Egész pályáján egy órát sem mulasztott.) Zsidó volt rajongása a tanítói hivatásáért, melyet legszenetebbnak, legzsidóbbnak vallott: embereket nevelni, erkölcsi elveket gyakorlati életté formálni. És mivel a puritán jellem képzsét, a tökéletes egyéniség kifejlését önmagán kezdte, azért tanítása, példája hatásos volt. Mint zsidó Sokrates járt iskolás diákjai és végzett növendékei hatalmas tábora körében: a Barcsay-ban „berendezett” szerzetesi cellája, majd „száműzetése” után a Pannonia volt az „agorá”-ja: ott keresték fel a világon szétszóródott gyermekei. Minden szava nemes tanítás, minden cselekedete jótett volt. Tanította profétáink szellemében a legátfogóbb emberszeretetet, más kultuszok megértését, megbecsülését, de gerinces háttal megvédte a magáét. A zsidó ifjúsági isztentiszteleteknek, kultúrelőadásoknak legbuzgóbb látogatója volt Pesten. Halottaiban meg is kapta az első méltóságos tanár dízsírhelyét a zsidóságtól, mely életében nem sok dísz adott neki. Csak Kecskeméten siratja egy 90 éves asszony élte minden díszét, támaszát, egyetlen Bercsijét...

Dr. Fürst Aladár.

POST-GRADUATES AT HEBREW UNIVERSITY címen a Jeruzsálemben megjelenő „The Palestine Post” cik-

ket közöl a jeruzsálemi egyetemnek kutató tanítványairól, „talmid mechkar” tudós jelöltjeiről, akik különböző tudományos munkák írásával foglalkoznak a jeruzsálemi egyetemen. Ezek között megemlékezik dr. Patai Ervin Györgyről. akit a budapesti egyetem suma cum laude kitüntetéssel doktorrá avatott és most Jeruzsálemben egy nagyszabású tudományos munkán dolgozik, amelynek a címe: „Hegy, völgy, tűz, víz a palesztinai Folkloreban, Bibliában és Misnában.”

GEORG ALEXANDER KOHUT HALÁLA. Fiatalon hunyt el a zsidó tudomány áldozatkész mecénása. Kiadta nagynevű apjának hatalmas Aruch Completumát, Löw Immánuel és más nagy zsidó tudósok halhatatlan műveit, apja nevét megörökítő alapítvánnyal biztosította a tudomány támogatását halála után is. Aztán nyugodni tért, búcsút mondvá ennek a világnak, melyben mindig szebb régiókról ábrándozva járt.

A MAGYAR IZR. HITKÖZSÉGI KÁNTOROK, TISZTVISELŐK stb. országos egyesülete nagyszerű kultúrestét rendezett a Zeneakadémia nagytermében a mátrafüredi üdülőház javára. A hangversenyt dr. Wallasz Antal, az egyesület elnöke nyitotta meg, 30 tagú vegyeskarral, Gottschal Jakab karnagy vezetése alatt zsoltárokat énekelt. Közreműködtek: Klein Éliás, Herz Lilly, Ascher Oszkár. Somló József, Huszka Rózsi, Beregi Oszkár, Albert Erzsi. Hannover György, Müller Lajos bécsi főkantor. Az estnek igen nagy sikere volt.

Pollák Sarolta

kozmetikus

Andrássy-út 32. I. emelet. Telefon: 157-98

Szépségápolás

Villanyos szőrtelenítés. Szemölcsirtás. Quartz.

„Miracle“

hajeltávolító szétküldése utasítással. „Miracle” szépségápolószerek. (Kérjen prospektust) 25 éves működés

Nagy

raktárkészletemnek

még 3-ad részét sem bírom új helyiségemben elhelyezni s ezért

még idejekorán

szép és olcsó sirkövet csak

Löwy-nél Budán

II. Fő-utca 88. szám
(Pálffy-tér mellett)
Telefon: 51-5-81

Orth. כשר של פסח

Csokoládé, Cacao, Cukorka és Dessertek

Weisz Mór

a budapesti aut. orth. rabbiságának felügyelete alatt

VII., Dob u. 22

A kitünő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz szállítva is. * Lakodalmakat vállal elsőrendű kivitelben. * Elsőrendű fajborok.

Budapest, VI., Révay ucca 4/B

Telefon 23-8-43

MAGYAR IZRAELITA EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓK EGYESÜLETE szívhez szóló felhívással fordulnak a közönséghez az ifjúság támogatását kérve. Akinek instruktorra van szüksége, forduljon az egyesülethez, melynek címe: Királyi Pál-utca.

„ZSIDÓ ÉLET“ címmel új zsidó hetilap indult meg *Kecskeméti* Vilmosnak, az ismert újságírónak szerkesztésében. Az új orgánus a felekezet céljait akarja szolgálni, minden párttól függetlenül.

Az utóbbi időben még a következő zsidó lapok indultak meg: „*Zsidó Holnap*“, a zsidó fiatalság független figyelője, szerkesztik: dr. Berkovics József, dr. Krémer Móric, dr. Rác Zoltán, dr. Reich Béla. „*Hitélet*“ zsidó szépirodalmi, társadalmi folyóirat, főszerkesztő: dr. Csató Dávid (Szolnok). „*A Zsidó*“, szerkeszti és kiadja a sómer-ifjúság. „*Zsidó Diák*“ egyetemi hallgatók lapja, szerkeszti és kiadja: Őri László.

HÁZASSÁG.

Dr. *Osztern Rózsa*, dr. *Osztern Lipót* leánya és *Roth Emánuel* pozsonyi vezérigazgató február 4-én tartották esküvőjüket Budapesten, a család nagyszámú tisztelőjének jelenlétében.

Varga László, *Varga Mór* ny. MÁV felügyelő fia, eljegyezte *Grünwald Jolit*. Budapest—Miskolc. (Minden külön értesítés helyett.)

Weber Jolánt *Kosicén* eljegyezte *Löwinger Tivadar* Vácról.

Händler Magda és dr. *Róth Benjámín* (Chust) házasságot kötöttek.

HALÁLOZÁS.

Lenkei Lajos, a *Pécsi Napló* szerkesztője, a kiváló publicista elhunyt. Nagy részvétellel kísérték utolsó útjára. *Lenkei Henrik*, az ismert költő, fivérét gyászolja benne.

Dr. Oberländer József téglagyáros, h. ügyvéd, népfelkeltő-százados életének 66. évében január hónapban Vácott elhunyt. Nagy részvétellel kísérték utolsó útjára.

Kemenesmihályfai Deutsch Antalné, a pesti izr nőegyletnek és intézményeinek: az Orsz. Izr. Leányárvaház, a „*csepeli Weiss Alice*“ Gyermekágyas-Otthon, a „*Vilma*“ Nő-Otthon stb. elnöknője, a jótékonyágnak és szenvedő embertársainak szentelt gazdag és szép életének 73 éves korában elhunyt. Egy félszázadon át újabb és újabb alkotásokat hívott életre.

Liebermann Jakab levicei főrabbi, az országos zsidó iroda volt társelnöke, a „*Jesurun*“ elnöki tanácsának és rabbi-tanácsának tagja, stb. elhunyt. A megboldogult hitközségében 40 évet meghaladó időn keresztül fejtett ki érdemekben gazdag tevékenységet. A hitközség felvirágozása, intézményei létesítése és működése nagyrészt az ő fáradhatatlan, odaadó tevékenységének eredménye volt. *Tóth István* ny. református igazgató megható költeményt írt a „*Bars*“ című előkelő keresztényszocialista hetilapban.

Dr. Hasznos József ügyvéd és bankelnök, a szolnoki hitközség elnöke január hó 13-án elhunyt. Őt éven át vezette jó szándékkal, emberfeletti buzgósággal a zsidó intézményeket, tevékenykedett és alkotott, maradandó emléke azok a művek, amelyeket sok akadály dacára hozott létre.

PATAI JÓZSEF ELŐADÁSA VESZPRÉMBEN. A veszprémi Izr. Ifjúsági Egyesület január 14-én nagyszabású kultúrestét tartott. A hitközség nagy díszterme zsúfolásig megtelt. Dr. *Kun Lajos* főrabbi üdvözölte dr. *Patai Józsefet*, mint a minden politikától mentes tiszta zsidó kultúra harcosát, megemlékezett a „*Múlt és Jövő*“ közeledő 25 éves jubileumáról és arról a hazánk határain túl is elismert munkáról, melyet ezalatt az idő alatt minden akadályt legyőzve végzett. A közönség tapsaitól kísérvé tartotta dr. *Patai* előadását és új héber irodalomról és a mai palesztinai kultúráról. *Róna Sándor*, az egyesület agilis, lelkes elnöke a hallgatóság köszönetét tolmácsolta a vendégelőadónak. *Ehrenfeld Artúr Patai*—Csillag „*Josafát völgyében*“ című versét és Hameiri „*Jeruzsálemjét*“ énekelte nagy hatással dr. *Schmerz Imréné* zongorakíséretével. A vendég tiszteletére a Kereskedelmi Kamarában gyűlt össze a veszprémi zsidóság elitje, dr. *Spitzer* elnökkel az élén. Dr. *Kun* főrabbi üdvözlése után dr. *Patai* a zsidóság legfontosabb mai problémáit fejtegette.

A MIZRACHI ÚJ HELYISÉGE. A magyarországi Mizrachi szervezet új lendülettel kezdte meg működését, szépen berendezett új helyiségében, mely Laudon-utca 3. szám alatt van. Az avatóbeszédet *Herskovits József* rabbi tartotta. Az ünnepély alkalmából *Mayer Simon* beszámolt palesztinai utazásának érdekes tapasztalatairól. Azóta is állandóan előadások vannak a Mizrachi helyiségében, ahol a zsidó tradíció szellemében folyik a Palesztina-építés propagálása.

Wendemann lakásberendező ipar
Simmelweis ucca 7.
Külön javító és bőrfestő műhely

Szemüvegek, látásövek, hőmérők. Díjtalan szemüvegvizsgálat. Új és használt fényképezőgépek. A matórfelvétel szakzerű kidolgozása.

HEIDEN JENŐ
OPTIKA ÉS FOTÓ
Budapest, VI., Teréz-körút 8.
Szombaton zárva

SZÉKELY JENŐ
Petőfi Sándor ucca 9. szám

Ágynemű Occasio!

Himzett ágykészletek	P 29.50
Párnahuzat, kitűnő minőség	P 3.95
Kispárna	P 1.95
Paplanlepedő, kézi gombluk	P 12.50
Len alsólepedő, 220 cm.	P 8.80
Damast törülköző	P 1.25

Sirkövek Budán, Margittánál 59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: Aut. 57-2-59

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34
Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmidek Géza

REMÉNY

*

SZÉPESZTI

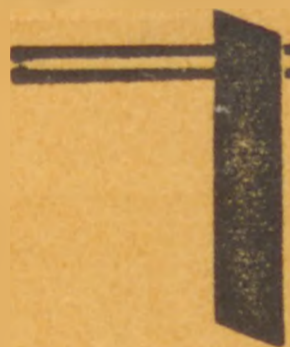
DR. MOLNÁR ERNŐ

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

BUDAPEST, VII., AJTÓSI DÜRER-SOR 9

FÉLÉVI DÍJ 3 PENGŐ. * MUTATVÁNYSZÁM DÍJALAN.

Tábla- és tükörüveg nagykereskedés

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon: Aut.

101-12, 101-13

«MODERN SZINES ÉS FEHÉRBUTOROK»

(konyha, előszoba és leányszoba berendezések)

nagy választékban, kedvező fizetési feltételekkel rendelés szerint is

WERBNER asztalosmesternél

VIII., Bérkocsis-utca 31 és VIII., Baross-utca 9

ALAPITTATOTT 1906 * TELEFON 45-0-86

Jó munkáért ezüstéremmel kitüntetve

A legszebb ajándék

Patai József
HERZL
könyve

370 oldalas albumalakú mű, száz
illusztrációval és műmelléklettel

Ára kartonborításban P 16.—

Díszkötésben „ 20.—

Amatőrkiadás a szerző aláírásával „ 30.—

Pro Palesztina kiadás

Kundmachung

Wirkungsvolle **דרשות** in deutscher Sprache für jede erdenkliche Gelegenheit wie zum Beispiel **Barmizvo**, **Chasene** **ה'ה ויו"כ** Gast- u. Antrittsreden verfertige von Fall zu Fall zu mässigem Preise, unter Diskrefion. Honorar von 5 Pengő *aufwärts*, 50 H. Porto *recommandirt* im voraus erbeten.

Pschettl werden gegen extra Vergütung angefertigt.

Mein **פרקי אבות** **מנחת ישראל** auf P 1.20

Rabbiner Israel Braun

Budapest, VII., Szövetség-utca 43

Perzsa szőnyeg

Antikbutor

Műtárgyak alkalmi **vá** lekből!

ANTIKART R. T.

IG.: STERNBERG Z. J.

VII., DOB-UTCA 31. SZÁM

Katharine Hepburn
és Lukács Pál

Fiatal asszonyok

Gusztáv Fröhlich

Mesebeli herceg

A CITY

FILMSZINHÁZ

legközelebbi műsorai

GROSZ LIPÓT

uriszabó termei

BUDAPEST

VI., Vilmos császár-út 17. sz.

Telefon: Automata 10-7-73

Raktáron csakis elsőrendű angol szöveteket tart * Szabása a divatnak teljesen megfelelő * Kiállítása elsőrendű, a legkényesebb ízlést is kielégíti * Árai rendkívül mérsékelték Fazonmunkát készséggel vállal

Egy próbarendelés meggyőzi arról, hogy kevés pénzért rendkívül jól kap

KOLLER, MŰSZAKI IRODA CSILLÁRGYÁR

VILLAMOS- ÉS GÁZBERENDEZÉSEK,
FÉMÁRÜGYÁRTÁS, VILLAMOS MO-
TOROK ÉS VENTILÁTOROK. VÉTEL,
ELADÁS ÉS CSERE. ÁTALAKÍTÁSOK

BUDAPEST, VIII., DOBOZI-U. 15. TELEFON: 31-3-37

Celluloid ajtóvédő

Minden színben és formában.
Megvéd kopástól, piszkolódástól.

Celluloid klosettülés

fürdőszoba butor,

Celluloid kilincs

HIGIÉNIA CELLULOIDIPAR

Vezérképvisellete:

BOJÁR ÉS TÁRSA

V. ker., Lipót körút 4. * Telefon 28-7-52

BUDAPEST, V., FALK MIKSA U. 3

TELEFON: 12-5-84

Flóközlet: VI., Teréz körút 24/a

TELEFON: 17-1-94

TELEFONRENDELÉSEKET HÁZHOZ SZÁLLÍTUNK
ÁLLANDÓAN FRISS PÖRKÖLÉSŰ KÁVÉK.

Kisipari termék

dömping árak

garantált minőség

Ügyeljen címünkre

Nagymező-utca

36

Telefon: 18-4-77

Hangszerek, zongorák

részletre is legolcsóbban

REMÉNYINÉL

VI., Király-utca 58

F. FÜRTH MARGIT

„KERESZTÚTON“

Ára 2.- pengő. Kapható a Múlt és Jövő kiadóhivatalában.

Egy elismerő levél a sok közül:

„Nem lehet említés nélkül hagynom és gondolom, hogy a beteg embertársaimnak teszek hasznos szolgálatot, amidőn Erdélyi ortopéd cipésmestert ajánlom, ki lábaimat teljesen rendbehozva, új járási lehetőséget szerzett, valósággal ujjászületve érzem magam a sok vas és egyéb lehetetlen betétek után.“

Díjtalan tanács, próbabetét kezelés. Szakszerű ortopédcipő jutányos áron.

ERDÉLYI ORTOPÁDIA

Szabadság tér 6 - Levélhívásra jövők.